

HANDOUT ZA PREDAVANJA IZ KOLEGIJA

OSNOVE EKONOMIJE

PREDMET POLITIČKE
EKONOMIJE

1. predavanje

Osnove ekonomije

Gospodarska sfera života

- * najvažnije područje ljudske aktivnosti
- * interes za gospodarskom sferom života javio se u trenutku kad više nije bilo slobodnih dobara u prirodi za zadovoljavanje ljudskih potreba
- * razvila se aktivnost koja se bavi osiguravanjem sredstava za jelo, stanovanje, odjeću i sl. ⇒ gospodarska aktivnost
- * gospodarska aktivnost predstavlja nastanak gospodarske misli
- * na razvoj gospodarske misli utjecale su dvije grupe odnosa ⇒
  - razvoj društva
  - pojava problema u gospodarskoj sferi života
- * kombinacija čimbenika proizvodnje

3

- * javlja se istraživanje uzroka i posljedica gospodarskih pojava i procesa ⇒ proces gospodarske znanosti ⇒
- * povijest bilježi da se još u Starom zavjetu susreću naznake gospodarske misli
- * u antičkoj Grčkoj ⇒ Aristotela i Platona zanimaju problemi razmjene i novca, problemi vrijednosti i upotrebne vrijednosti dobara
- * interes za gospodarske probleme pokazuju i stari Rimljani ⇒ braća Gras, Ciceron, Seneka i Lukrecije Kar
- * u rimskom razdoblju nastaju brojni instituti i kategorije gospodarskog života koje su važne i danas
- * u razdoblju srednjeg vijeka isticao se Toma Akvinski ⇒ branio privatno vlasništvo, govorio o pravednoj cijeni, odbacuje kamatu kao lihvarsku kategoriju

4

Osnove ekonomije

Pojava političke ekonomije

- ✖ pojavom kapitalizma dolazi do kvalitativnog skoka u razvoju gospodarske misli
- ✖ pojavljuje se i naziv *politička ekonomija*
- ✖ autorstvo pripada francuskom piscu Antoine Montchretienu koji u svom djelu *Traktat o političkoj ekonomiji* iz 1615. godine prvi put spominje taj pojam
- ✖ etimološko porijeklo ⇒ grčke riječi *nomos* (zakon), *oikos* (kućanstvo), *polis* (grad, država) ⇒ znanje dobrog gospodarenja kućanstvom i državom
- ✖ merkantilizam ⇒ prvo sistematičnije učenje o političkoj ekonomiji
- ✖ merkantilisti su se zalagali za akumulaciju zlata i srebra, kao oblika pravog gospodarstva, poticanjem izvoza i ograničavanjem uvoza₅

- ✖ fiziokrati su vršili kritiku merkantilističkog učenja ⇒ gomilanje zlata vodi u inflaciju, a ne do povećanja bogatstva
- ✖ društveno bogatstvo se po učenju fiziokratske škole povećava samo radom u poljoprivredi ⇒ **neto produkt**
- ✖ fiziokrati su ukazali na **kružni tijek ekonomije**
- ✖ vrhunac razvoja političke ekonomije u **klasičnom razdoblju**
- ✖ najveći doprinos ovog razdoblja u tvrdnji o gospodarskoj učinkovitosti slobodne konkurencije, privatnog vlasništva, poduzetništva, akumulacije kapitala itd.
- ✖ najznačajniji nositelji:
  - ⇒ Adam Smith
  - ⇒ David Ricardo
  - ⇒ Robert Malthus
  - ⇒ John Stuart Mill

Osnove ekonomije

Rascjep u političkoj ekonomiji

- ✖ od pojave Montchretienia do kraja klasičnog razdoblja predmet izučavanja političke ekonomije je bilo učenje o dobrom gospodarenju
- ✖ u postklasičnom razdoblju dolazi do rascjepa u shvaćanju predmeta političke ekonomije
- ✖ **jedan pravac** ⇒ postklasična ekonomija ⇒ podrazumijeva da se politička ekonomija treba baviti pojedinim konkretnim pitanjima gospodarskog života ⇒ posebno dolazi do izražaja pojavom Johna Maynarda Keynesa
- ✖ u tretiranju predmeta ekonomije ne pravi razliku niti postkenzijansko učenje, u čemu se posebno ističe Čikaška škola Milтона Friedmana
- ✖ dakle, **politička ekonomija se bavi izučavanjem reprodukcije dobara**

7

- ✖ **drugi pravac**, na čelu sa socijal-utopistima, podrazumijeva da se **politička ekonomija bavi izučavanjem reprodukcije društva**, odnosno izučavanjem odnosa proizvodnje
- ✖ veliki doprinos ovakvom shvaćanju predmeta ekonomije dao je Karl Marx ⇒ Marksistička politička ekonomija ⇒ politička ekonomija radničke klase
- ✖ **prvi pristup (originalan ili građanski) ⇒ ekonomija ispituje odnose čovjeka prema čimbenicima proizvodnje**
- ✖ u ovom pristupu dolazi i do napuštanja naziva politička ekonomija ⇒ Alfred Marshall 1890. godine izdao *Načela ekonomike* (zasebna gospodarska disciplina koja tretira zakonitosti i principe reprodukcije dobara), ali u tom djelu se bavi brojnim pitanjima iz područja političke ekonomije
- ✖ **drugi pristup (izvedeni, marksistički ili socijalni) ⇒ ekonomija izučava odnose proizvodnje u koje ljudi stupaju tijekom proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje dobara**

8

Osnove ekonomije

- ✖ oba pristupa istražuju gospodarstvo, ali s različitim pozicija
- ✖ nužno je uvažiti oba aspekta istraživanja gospodarstva
- ✖ izbjegavanje spomenutog uvažavanja dovelo je, u prvom pristupu, do pojave tzv. **vulgarne ekonomije**, a u drugom pristupu je to još jasnije došlo do izražaja, gdje je **ekonomija postala sluškinja vladajuće ideologije**
- ✖ moguće je zaključiti da gospodarskoj sferi trebaju podjednako analiza zakonitosti i principa dobrog gospodarenja, odnosno reprodukcije dobara (a što obavlja ekonomika) te analiza zakonitosti i principa reprodukcije društva, njegovih načina proizvodnje (predmet političke ekonomije)

9

✖ politička ekonomija je znanost koja se bavi objašnjavanjem općih odnosa proizvodnje, njihovim zakonitostima i kategorijama u kojima se odvija gospodarski život

⇒ opća gospodarska znanost koja ne daje odgovore na konkretna pitanja gospodarske prakse

⇒ vladajući odnosi proizvodnje manifestiraju se aktualnim gospodarskim kategorijalnim sustavom

10

Osnove ekonomije

Karakteristike političke ekonomije

- ✕ **društvena znanost** ⇒ društveni karakter se ogleda u istraživanju odnosa, zakona i kategorija između sudionika reprodukcijanskog procesa
- ✕ **gospodarska znanost** ⇒ bavi se gospodarskom sferom života
- ✕ **povijesna znanost** ⇒ analizira nastanak, razvoj i nestanak određenih procesa, odnosa, pojava, kategorija i zakona
- ✕ **socijalna znanost** ⇒ u analizi ukupnih gospodarskih odnosa zagovara one društvene i odnose koji su osiguravali društveni napredak

11

GOSPODARSKI ODNOSI, ZAKONI I KATEGORIJE

2. predavanje

Osnove ekonomije

Gospodarski zakoni

- **gospodarski odnosi obuhvaćaju ukupnost odnosa u koje ljudi stupaju tijekom gospodarske odnosi**
- tri vrste gospodarskih odnosa:
  - ⇒odnosi čovjeka prema prirodi
  - ⇒odnosi između sudionika gospodarskih aktivnosti
  - ⇒odnosi u koje ljudi stupaju s obzirom na gospodarske pojave i procese
- gospodarske pojave i procesi su međusobno povezani i uvjetovani
- politička ekonomija težište svojih istraživanja stavlja na odnose između ljudi u gospodarskom procesu i to uopćavanjem i generalizacijom pojava i oblika gospodarskog života, a to su gospodarske kategorije³

- gospodarski odnosi imaju više karakteristika, među kojima se ističu slijedeće:
  - ⇒**gospodarski su** jer se odvijaju u gospodarskoj sferi života
  - ⇒**društveni su** jer upravljaju društvenom stranom gospodarskog života
  - ⇒**objektivni su** jer zavise od stupnja razvoja materijalne osnove života, a ne od volje čovjeka
  - ⇒**slojeviti su** jer nema čistih odnosa proizvodnje
  - ⇒**proturječni su** jer proizlaze iz različitih gospodarskih interesa pojedinih sudionika u gospodarskom procesu
  - ⇒**promjenjivi su** jer na njih dominantno utječe stupanj razvoja materijalnih proizvodnih snaga

Osnove ekonomije

- najvažnije pitanje koje rješava politička ekonomija je kako spoznati odnose proizvodnje
- među brojnim stajalištima, ističe se ono koje tvrdi da kvaliteta odnosa proizvodnje ovisi o stupnju razvoja društva
- međutim, tu korelaciju ne treba apsolutizirati niti pojednostavljivati, već na nju treba gledati kao na tendenciju koja se naslućuje u velikim vremenskim distancama i na razini društva kao cjeline
- nužno je upozoriti i da na odnose proizvodnje, pored nužne materijalne osnove, utječe i mnogo drugih čimbenika koje pokreće čovjek kao svjesno biće

15

Gospodarski zakoni

- temeljno pitanje političke ekonomije
- gospodarski zakoni su regulatori procesa i pojava u reproduksijskom ciklusu $\Rightarrow$ treba ih shvatiti kao bitne pokazatelje uzročno-posljedičnih veza unutar procesa reprodukcije
- gospodarske zakonitosti koje vladaju procesom društvene reprodukcije valja razumjeti kao “sile” koje reguliraju razne pojave i procese u gospodarskom organizmu
- u otkrivanju gospodarskih zakona politička ekonomija teži otkrivanju onoga što je bitno i temeljno za njih
- gospodarski zakoni ne odražavaju ukupnost odnosa koji se javljaju između ljudi u procesu reprodukcije, već samo temeljne odnose

16

Osnove ekonomije

- među brojnim karakteristikama gospodarskih zakona ističu se slijedeće:
  - ⇒ **društveni su** i odraz su danog sustava odnosa proizvodnje
  - ⇒ **promjenjivi su** u skladu s promjenama odnosa proizvodnje
  - ⇒ **objektivni su** jer djeluju neovisno od ljudske volje
  - ⇒ **spontani su** jer nasilno tjeraju pojedince i društvene grupe na određeno ponašanje
  - ⇒ **fetišizam** je također karakteristika ovih zakona jer imaju moć najuspješnijeg regulatora procesa reprodukcije
  - ⇒ **djeluju kao tendencija** jer se manifestiraju u svom prosjeku

17

- poljski ekonomist Oskar Lange podijelio je gospodarske zakone s obzirom na njihov povijesni domašaj
- ova podjela razlikuje četiri vrste gospodarskih zakona:
  - ⇒ opći gospodarski zakoni ⇒ djeluju u svim sustavima
  - ⇒ posebni gospodarski zakoni ⇒ djeluju u više sustava privređivanja
  - ⇒ pojedinačni gospodarski zakoni ⇒ djeluju u jednom sustavu odnosa proizvodnje
  - ⇒ specifični gospodarski zakoni ⇒ djeluju u jednoj etapi određenog sustava odnosa proizvodnje

18

Gospodarske kategorije

- gospodarski odnosi i njihove zakonitosti manifestiraju se mnoštvom pojedinačnih kategorija
- **gospodarske kategorije predstavljaju teoretski izraz danih odnosa proizvodnje** (roba, novac, cijena, tržište, ponuda, potražnja itd.)
- ove se kategorije razlikuju u pojedinim odnosima proizvodnje
- crte nastanka, izmjena i nestanka pojedinih kategorija najčešće nisu ni jasne ni vidljive
- gospodarske kategorije koje obrađuje politička ekonomija imaju opće značenje

19

METODE POLITIČKE EKONOMIJE

ODNOS EKONOMIJE PREMA DRUGIM GOSPODARSKIM DISCIPLINAMA

3. predavanje

Osnove ekonomije

- **metodu** možemo definirati kao postupak koji primjenjujemo da bismo došli do nekog cilja, a taj postupak predstavlja ukupnost poslova i njihov redoslijed koje moramo primijeniti u obavljanju određenog zadatka
- metoda u društvenim znanostima nije jednostavno uočljiva
- društvene znanosti moraju primijeniti posebne metode koje će im pomoći da dođu do odgovora na pitanja koja su predmet istraživanja
- potrebno je primijeniti više metoda koje se međusobno povezuju da bi se došlo do valjanog odgovora koji znanost istražuje

21

- primjena metode ovisi o:
  - ➡ razvoju znanosti
  - ➡ razvoju društva
  - ➡ ideološkoj opredijeljenosti znanstvenika – istraživača
- u istraživanjima društvenih znanosti nema neutralnih pristupa
- istraživanja ideološki različito orijentiranih znanstvenika nužno dovodi do različitih rezultata istraživanja
- ne postoji apsolutna istina $\Rightarrow$ vrijeme će pokazati čiji su rezultati bili istiniti
- prateći razvoj ekonomije kroz njene razvojne pravce, moguće je vidjeti da su baš navedeni čimbenici opredjeljivali primjenu metode u političkoj ekonomiji

Osnove ekonomije

- nužno je razlikovanje metode istraživanja od metode izlaganja
- istraživanje je potrebno vršiti od jednostavnijeg k složenijem, a izlaganje se vrši prema važnosti koju pojedinačne pojave, procesi, zakoni i odnosi zauzimaju u određenom sustavu odnosa proizvodnje
- za proces znanstvene spoznaje nužno je da se:
  - najprije utvrde činjenice koje postoje u realnom životu,
  - zatim se vrši teorijsko uopćavanje prikupljene građe pri čemu se postavljaju hipoteze i teorije
  - potom se vrši konkretizacija rezultata
  - konačno se prikupljeno teoretsko znanje treba provjeriti u praksi

23

- **u analizi predmeta političke ekonomije koriste se opća i posebne metode**
- **opća metoda** je materijalističko-dijalektička metoda
- dijalektika kao znanost o općim zakonima kretanja vanjskog svijeta i ljudskog mišljenja upućuje da se spoznaja mora temeljiti na životnoj praksi kao materijalnoj činjenici
- prema dijalektici materijalni svijet, pa tako i svijest o njemu, se nalaze u stalnom kretanju
- zbog toga istraživanje odnosa proizvodnje treba vršiti tako da se društvo promatra kao živi, materijalni organizam koji je podložan stalnim promjenama
- principi materijalističke dijalektike:
  - sve se mora promatrati u kretanju
  - kretanje odnosa proizvodnje rezultat je povezanosti i međusobne uvjetovanosti

24

Osnove ekonomije

- kretanje se ne odvija skokovito, već postupnim gomilanjem novog kvantiteta $\Rightarrow$ načelo prijelaza kvantiteta u kvalitetu
- kretanje je rezultat borbe suprotnosti
- u kretanju nastaju nove pojave i novi procesi i odnosi koji dovode do negacije starog $\Rightarrow$ zakon negacija negacije
- kretanje odnosa proizvodnje je opća zakonitost
- svi ti principi dijalektike djeluju u međusobnom jedinstvu i međusobnoj povezanosti
- **u posebne metode koje se primjenjuju u političkoj ekonomiji ubrajamo:**
  - $\Rightarrow$ metodu apstrakcije
  - $\Rightarrow$ metodu indukcije i dedukcije
  - $\Rightarrow$ povijesno-logičku metodu
  - $\Rightarrow$ statističko-matematičku metodu
  - $\Rightarrow$ metodu analize i sinteze
  - $\Rightarrow$ mikro i makro metodu itd.

25

- **metoda apstrakcije** $\Rightarrow$ bit je u zanemarivanju (apstrahiranju) nebitnih pojava, procesa i odnosa promatrane stvarnosti i izdvajanju onih bitnih pojava koje daju odgovor na pitanje suštine promatrane stvarnosti
- politička ekonomija, kao opća znanost, se mora služiti apstrakcijom
- metoda apstrakcije ne može biti proizvoljna
- višim stupnjem apstrakcije dobiju se opće gospodarske kategorije
- nižim stupnjem apstrakcije omogućuje se konkretizacija tog općeg

26

Osnove ekonomije

- **metoda indukcije** polazi od pojedinačnog k općem
⇒ proces ispitivanja i zaključivanja koji na temelju traženja bitnog kod pojedinačnih pojava i procesa jedne cjeline zaključuje o toj cjelini
- **metoda dedukcije** zaključuje od općeg prema pojedinačnom ⇒ iz činjenice da određena zakonitost, pojava ili proces vrijedi za neki način proizvodnje kao bitna zakonitost, kao bitna pojava i bitan proces, zaključujemo da ta zakonitost vrijedi i za pojedinačne članice koje pripadaju tom načinu proizvodnje
- obje se metode moraju upotrebljavati povezano

27

- **povijesna metoda** se koristi zbog same činjenice da politička ekonomija izučava nastanak, razvitak i promjene u odnosima proizvodnje
- ne smije se svesti samo na povijesno iznošenje činjenica onim redom kako su nastale
- povijesna metoda mora biti istovremeno i logička, jer mora prepoznati ono što je bitno
- **logička metoda** traži analizu odnosa onakvih kakvi jesu u trenutku analize, a potom ih promatrati u njihovom povijesnom nastajanju, razvitku i nestanku

28

- **matematičko-statistička metoda** podrazumijeva kvantitativnu analizu
- njom se potkrepljuju određeni kvalitativni zaključci
- značaj ove metode sve više raste
- od statističko-matematičkih modela najpoznatiji je model američkog ekonomiste ruskog porijekla Wassilia Leontiefa input-output model $\Rightarrow$ stavlja u odnos izdatke i rezultate i na temelju tog odnosa utvrđuje efikasnost poslovanja

29

- gospodarska sfera života je vrlo složena te je ne može proučavati jedna znanstvena disciplina
- cjelovitost gospodarskog života istražuje i objašnjava čitav sustav gospodarskih znanosti
- gospodarske discipline su međusobno vrlo usko povezane
- politička ekonomija je $\Rightarrow$
  - $\Rightarrow$ **opća znanost**
  - $\Rightarrow$ **fundamentalna znanost**
  - $\Rightarrow$ **teorijska znanost**
- ostale gospodarske discipline su $\Rightarrow$
  - $\Rightarrow$ **posebne gospodarske znanosti**
  - $\Rightarrow$ **izvedene znanosti**
  - $\Rightarrow$ **konkretne znanosti**

30

Osnove ekonomije

- iz navedenog se može zaključiti da se
  1. politička ekonomija prema drugim gospodarskim disciplinama odnosi kao opće prema posebnom
  2. ona služi kao osnova posebnim znanostima u spoznaji predmeta njihovog istraživanja
  3. politička ekonomija od drugih gospodarskih disciplina dobiva građu koja joj služi u istraživanjima i dokazivanjima postavki
  4. politička ekonomija za razliku od drugih gospodarskih disciplina ima enciklopedijski karakter i predstavlja uvodnu znanost

31

- često se javlja problem razgraničenja između političke ekonomije, ekonomike i gospodarske politike
- **ekonomika** je gospodarska znanost o zakonitostima proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje materijalnih dobara koja su potrebna za život ljudi ⇒ uči ljudi kako će se najracionalnije koristiti svojim raspoloživim objektivnim i subjektivnim čimbenicima proizvodnje
- ekonomika te zakonitosti proučava na makro i mikro planu

32

- **gospodarska politika** je znanost o mjerama, akcijama i pothvatima gospodarskih subjekata, kojim oni utječu na gospodarska kretanja $\Rightarrow$ izučava konkretne i svjesne mjere koje se poduzimaju da bi gospodarska kretanja išla pravcem kojeg trasiraju gospodarski subjekti
- u modernim gospodarstvima jača uloga fundamentalnih gospodarskih istraživanja, što je predmet političke ekonomije, jer se shvatilo da tek spoznaja fundamentalnih zakonitosti osigurava primjenu radnji i poduhvata za ravnomjernije funkcioniranje cjelokupnog gospodarskog organizma

GOSPODARSKI RAZVOJ DRUŠTVA

4. predavanje

Periodizacija gospodarske povijesti

- ☞ promatranjem povijesnog razvoja gospodarske sfere života moguće je zapaziti da je društvo prošlo kroz razne etape tog razvoja
- ☞ pri pokušaju sistematizacije tih etapa nastalo je više modela pri čemu se ističu slijedeća dva
- ☞ prvi se model, **formalni model**, temelji na vanjskim manifestacijama u sagledavanju periodizacije razvoja ljudskog društva
- ☞ oslanja se samo na prošlost, bez rasprave o budućnosti
- ☞ tipični predstavnici su:
  - ⇒ F. List
  - ⇒ A. Smith
  - ⇒ D. Ricardo

35

- ☞ **List** je predstavnik njemačke povijesne škole, a razlikuje:
  - lov i ribolov
  - stočarstvo
  - poljodjelstvo
  - poljodjelstvo i prerađivačka djelatnost
  - poljodjelstvo, prerađivačka djelatnost i trgovina
- ☞ njegovo se razmatranje temelji na velikim povijesnim podjelama rada, a upozorava da ne moraju svi narodi dostići sve stupnjeve razvitka
- ☞ **Smith** vidi razvoj ljudskog društva kroz dvije etape:
  - **prvobitno stanje** ⇒ razdoblje jednostavne proizvodnje
  - **kapitalističko društvo** ⇒ počiva na akumulaciji kapitala

36

Osnove ekonomije

- ☛ **Ricardo** vidi cjelokupnu ljudsku povijest kao razdoblje kapitalizma
- ☛ spomenuti teoretičari ne uvažavaju načelo promjenjivosti i uglavnom se oslanjaju na prošlost
- ☛ **drugi model** promatra periodizaciju ljudske povijesti **dijalektički**, razmatra što je pokretačka sila promjena u razvoju ljudskog društva
- ☛ ovaj model uvažava načelo promjenjivosti jer promatra prošlost, sadašnjost i budućnost
- ☛ veže se uz socijalne ekonomiste, a utemeljili su ga F. Engels i K. Marx

37

- ☛ **Engels** služeći se visokim stupnjem apstrakcije cjelokupnu ljudsku povijest dijeli u tri velike društveno-ekonomske epohe
  - divljaštvo
  - barbarstvo
  - civilizacija
- ☛ koristeći se nižim stupnjem apstrakcije etape dijeli na:
  - niži
  - srednji
  - viši stupanj
- ☛ pa tako u okviru epohe civilizacije razlikuje tri formacije:
  - robovlasničku
  - feudalnu
  - kapitalističku

38

Osnove ekonomije

☞ **Marx**, na sličan način, razdoblje civilizacije dijeli na:

- antičko društvo
- feudalno društvo
- građansko društvo

☞ pristalice drugog modela ukazuju na značenje tzv. prijelaznih razdoblja, na prijelazu iz formacije u formaciju, te iz epohe u epohu $\Rightarrow$ u njima vladaju sukobi između starog i novog

39

Tehnološki determinizam

- ☞ najvažnije pitanje je što je to što bitno utječe na mijenjanje odnosa proizvodnje
- ☞ mnogo je takvih čimbenika, ali svi se sagledavaju u aktivnosti čovjeka kojom zadovoljava potrebe za dobrima i uslugama
- ☞ tu aktivnost čovjeka zovemo materijalnom proizvodnjom
- ☞ kvantiteta, kvaliteta te ukupan način pribavljanja sredstava i odnosi koji se pri tome javljaju bitno su određeni:
  - **čovjekom i njegovim spoznajama**
  - **pomagalima i drugim vidovima društvenog bogatstva**
  - **raspoloživim prirodnim bogatstvom**
- ☞ kvaliteta i struktura tih čimbenika daju **proizvodnu moć jednog društva**

40

Osnove ekonomije

☞ **produktivna moć određuje sposobnost pojedinca, grupe, skupine, klase, društva kao cjeline, da proizvodi više ili manje jednoličnije ili raznolikije**

☞ od proizvodne moći društva ovise i odnosi koji vladaju u produkciji i reprodukciji dobara, usluga i drugih rezultata proizvodnje ⇒ **pokretačka poluga koja određuje karakter odnosa proizvodnje** ⇒ najjasnije ju simboliziraju naprave koje čovjek koristi u proizvodnji:

- jednostavna pomagala ⇒ kamen, luk, strijela
- razvijena pomagala ⇒ plug, konjska zaprega, čekić
- poluautomatska pomagala ⇒ strojevi, naprave i uređaji na vlastiti pogon
- automatska pomagala ⇒ roboti, procesori, računala

☞ svakom od stupnjeva razvoja pomagala odgovara obujam proizvodnje, ali i oblik odnosa proizvodnje

41

☞ razvijenija pomagala osiguravaju veću produkciju dobara i usluga, a to je uvjet za naprednije odnose u društvu

☞ **tehnološka osnovica proizvodnje je pokretač promjena u razvoju društva ⇒ TEHNOLOŠKI DETERMINIZAM**

☞ zakonitost tehnološkog determinizma djeluje kao tendencija, a ne u svakoj konkretnoj prilici

42

Osnove ekonomije

Načini proizvodnje

- ☞ način proizvodnje je ukupnost odnosa proizvodnje i materijalnih proizvodnih snaga u kojima se ti odnosi odvijaju
- ☞ u načinu proizvodnje razlikujemo sadržaj od forme
- ☞ sadržaj mu daje proizvodna moć društva, a formu odnosi proizvodnje
- ☞ sklad između forme i sadržaja osigurava razvoj društva, u suprotnom dolazi do stagnacije
- ☞ sukobe između forme i sadržaja načina proizvodnje moguće je riješiti postupnim ili mirnim načinom, odnosno **evolutivnim**, ili nasilnim, odnosno **revolucionarnim**
- ☞ dosadašnje načine proizvodnje moguće je svrstati u dvije grupe:
  - načini proizvodnje predcivilizacijskog razdoblja – pretpovijesni načini proizvodnje
  - načini proizvodnje civilizacijskog razdoblja – povijesni načini proizvodnje

43

Predcivilizacijski načini proizvodnje

Ograničena samodjelatnost

- predcivilizacijsko razdoblje je dugo pa se dijeli na dvije epohe, koje se zajedničkim imenom nazivaju razdoblje prvobitne zajednice ⇒
- divljaštvo
- barbarstvo
- ☞ bitna obilježja tog razdoblja mogu se svesti na:
  - zajedničko vlasništvo
  - sakupljačko gospodarstvo
  - nema podjele rada
  - nema države, prava, vojske, policije i sudova

44

Osnove ekonomije

- ✚ nije bilo institucionalne prinude, ali je vladala prisila uzrokovana golom borbom za opstanak
- ✚ uslijed rastućih potreba čovjek je počeo uvoditi podjelu rada, razvijala su se sredstva za rad i počeli su se proizvoditi prvi viškovi rada
- ✚ javlja se i nagon za posjedovanjem $\Rightarrow$ razni uglednici, poglavice i vojskovođe prisvajaju prve viškove rada, a potom i zemlju i druge oblike materijalne imovine
- ✚ dolazi do diferencijacije između ljudi $\Rightarrow$ nema više zajedničkih dobara, pa niti rezultata rada
- ✚ stvaraju se razni organi uprave i vojske $\Rightarrow$ nastaje novo klasno, staleško društvo

45

- ✚ bitne karakteristike ovog razdoblja su:
  - ljudi se dijele na klasu vlasnika nad sredstvima za proizvodnju i klasu nevlasnika vlasnik je gospodar sredstava za proizvodnju, a ona su otuđena od nevlasnika
  - proces odlučivanja je otuđen od nevlasnika
  - nevlasnik je prisiljen raditi posao koji mu je dodijeljen podjelom rada $\Rightarrow$ otuđen je i do svog ljudskog bića
- ✚ novo društvo je antagonističko $\Rightarrow$ društvo otuđenosti

46

Civilizacijski načini proizvodnje

Stari vijek – razdoblje robovlasništva

- prvi klasni način proizvodnje
- osnovno obilježje je podjela društva na dvije antagonističke klase $\Rightarrow$ robovlasnike i robove
- u ovom načinu proizvodnje nejednakost nije ničim prikrivena
- razlikujemo istočnjačko ropstvo i antičko ropstvo
- istočnjačko ropstvo karakteristično je po vlasništvu države nad sredstvima za proizvodnju i nad robovima
- antičko ropstvo karakteristično je po vlasništvu pojedinaca nad istim
- u okviru antičkog ropstva razvilo se patrijarhalno ropstvo te dužničko ropstvo

47

- ☉ u patrijarhalnom ropstvu rob nije osnovni nositelj rada u materijalnoj proizvodnji već pomoćna radna snaga u okviru jedne obitelji
- ☉ u dužničkom ropstvu robovi postaju glavna živa sila u procesu proizvodnje
- ☉ gospodarstvo u robovlasništvu je pretežno naturalnog karaktera, ali potkraj ovog razdoblja u gradovima se javlja i robna proizvodnja
- ☉ u gradovima se formira poseban društveni sloj $\Rightarrow$ gradski proletarijat $\Rightarrow$ gradska sirotinja regrutirana iz raznih društvenih slojeva seljaka, zanatlija, vojnika i dr.
- ☉ pojavljuju se tzv. kolonati $\Rightarrow$ vlasnici velikih latifundija dodjeljuju dijelove imanja robovima i drugim bezemljašima da ih obrađuju uz obvezu plaćanja naknade $\Rightarrow$ klica novih odnosa proizvodnje

48

Osnove ekonomije

- ☉ robovlasnički sustav je bio prožet brojnim suprotnostima ⇒
  - između povlaštene vlasničke klase i obespravljenih robova
  - između umnog i fizičkog rada
  - između grada i sela
  - rad u materijalnoj proizvodnji nije dostojan slobodnog čovjeka
- ☉ međutim, u ovom je sustavu došlo i do pojave obrta, zanatstva i trgovine ⇒ nijedan sustav ne znači novo i nema povijesno opravdanje ako ne nudi više i bolje u odnosu na prethodni

49

Srednji vijek – feudalno razdoblje

- ☉ osnovna karakteristika feudalnih odnosa proizvodnje je eksploatacija kmetova od strane feudalaca
- ☉ kmetovi u sustavu izvanekonomske prinude uzdržavaju vladajuću klasu različitim oblicima davanja ⇒ renti
- ☉ razlikuju se tri vrste feudalnih renti:
  - radna
  - naturalna
  - novčana
- ☉ u ranom feudalizmu kmet je bio obvezan na radnu rentu ⇒ odraditi određeni broj radnih dana na feudalnom posjedu

50

Osnove ekonomije

- ☉ u vrijeme razvijenog feudalizma kmet je bio obvezan na naturalnu rentu $\Rightarrow$ radio je na svojoj zemlji, a feudalcu ustupao plodove svog rada
- ☉ u posljednjoj fazi feudalizma kmet je davao novčanu rentu $\Rightarrow$ proizvode je morao prodati na tržištu
- ☉ gospodarstvo je u feudalizmu imalo naturalni karakter na feudalnim imanjima, ali je u gradovima bila prisutna robna proizvodnja
- ☉ osnovne suprotnosti ovog sustava proizvodnje iste su kao i u robovlasničkom, uz dodatni problem čestih sukoba između staleža $\Rightarrow$ seljačke bune
- ☉ u feudalizmu je rad postao stimulativniji u odnosu na robovlasništvo, sredstva za rad su naprednija, rastu ljudske slobode

51

- ☉ u gradovima se formiraju udruženja zanatlija $\Rightarrow$ cehovi i udruženja trgovaca $\Rightarrow$ gilde
- ☉ ova nova grupacija, oslanjajući se na nezadovoljstvo kmetova i seljaka, pokreće promjenu vladajućih odnosa proizvodnje
- ☉ najradikalniji način raskida s feudalnim društvom ogleda se u buržoaskim revolucijama $\Rightarrow$ u njima je nastala nova klasa $\Rightarrow$ buržoazija kao klica novih odnosa proizvodnje

52

Novi vijek – građansko ili kapitalističko društvo

- ☉ nakon buržoaskih revolucija nastaje novo ⇒ kapitalističko, buržoasko ili građansko društvo
- ☉ i danas vladajući oblik proizvodnih odnosa u svijetu, ali bitno izmijenjenih te se danas koriste nazivi ⇒ društvo građanske demokracije ili društvo tržišne demokracije
- ☉ u građanskom društvu postoji samo formalna jednakost između građana, ali se oni stvarno dijele na vlasnike nad sredstvima za proizvodnju ⇒ poslodavce i nevlasnike nad sredstvima za proizvodnju ⇒ posloprimce
- ☉ temeljni odnos proizvodnje svodi se na odnos kapitala i rada, odnos poslodavca i posloprimca

53

- ☉ dominira robni oblik proizvodnje, konkurencija i inovacije, čiji je temelj privatno vlasništvo i poduzetništvo
- ☉ koncentracija i centralizacija kapitala vodi masovnoj proizvodnji koja zahtjeva širenje domaćeg i inozemnog tržišta
- ☉ u građanskom društvu svi čimbenici proizvodnje dobivaju svojstvo robe ⇒ radna snaga postaje roba i prodaje se na tržištu radne snage, kao što se i kapital i dobra prodaju na tržištima kapitala i tržištima dobara
- ☉ u građanskom društvu vlada gospodarska prinuda ⇒ primorava posloprimca da se obrati poslodavcu radi stjecanja sredstava za život
- ☉ građanski sustav je sustav sloboda i prava

54

Osnove ekonomije

- ☉ proturječnosti građanskog društva dijelom su naslijeđene iz prethodnih sustava, ali nastale su i brojne nove:
  - proturječnosti grada i sela
  - proturječnosti umnog i fizičkog rada
  - dominira načelo profita $\Rightarrow$ uložena sredstva moraju se oploditi
  - neravnomjeran razvitak sjevera i juga
  - proturječnost između krupnog i sitnog kapitala
  - plansko osmišljavanje proizvodnje u proizvodnoj jedinici i neplanske u gospodarstvu kao cjelini

55

- ☉ sistematizacija faza u razvoju građanskog društva svodi se na:
  - a) manufakturno razdoblje** $\Rightarrow$ ručni rad, podjela rada, razvoj sredstava za rad i slobodna konkurencija
  - b) razdoblje liberalnog kapitalizma** $\Rightarrow$ slobodna konkurencija i privatna inicijativa nisu ničim sputane, država samo štiti slobodu poduzetništva i privatno vlasništvo
  - c) monopolsko razdoblje kapitalizma** $\Rightarrow$ dominacija monopola, financijski kapital, osvajanje tržišta izvan nacionalnih granica, interesne sfere kao posljedice sporazuma kolonijalnih sila, pojava dioničkog kapitala, zaoštravaju se suprotnosti građanskog društva

56

- d) **državni kapitalizam** $\Rightarrow$ državno vlasništvo, preraspodjela narodnog dohotka, državna kontrola bankarstva i kreditnog poslovanja, državno subvencioniranje nekih gospodarskih djelatnosti, državno posredovanje u odnosima poslodavaca i posloprimaca, aktivnost države u području socijalne i zdravstvene zaštite, državna aktivnost u području međunarodnih gospodarskih odnosa, državno djelovanje na ukupna gospodarska kretanja posredstvom mjera gospodarske politike
- e) **neoliberalistička faza** $\Rightarrow$ ograničavanje uloge države, reafirmacija tržišta i poduzetništva, spoznaja o nužnosti udruživanja i međuzavisnosti u gospodarskoj sferi života, poboljšanje međunarodnih odnosa, individualizacija i odmasovljenje

57

- ☉ usprkos svim proturječnostima kapitalistički odnosi proizvodnje omogućili su:
  - velik razvoj proizvodnih potencijala društva,
  - afirmaciju privatne inicijative, poduzetništva i stvaralaštva,
  - razvoj znanosti, obrazovanja i kulture,
  - razvoj prometa,
  - razvoj domaćeg i svjetskog tržišta,
  - povezivanje naroda
  - formiranje naroda i njihovih država
- ☉ kapitalizam razvija slobode ljudi
- ☉ doveo je do općeg rasta kvaliteta života
- ☉ važan zadatak političke ekonomije je tragati za otkrivanjem odnosa proizvodnje i njihovih zakonitosti, te ukazivati na pokretačke snage koje će mijenjati u unaprjeđivati postojeće građansko društvo

58

Suvremeno društvo

- koje je društvo suvremeno?
- današnja društva se bitno razlikuju po mnogim karakteristikama
- zajednički je samo stalni proces promjena
- suvremeno društvo ⇒ svjetski proces promjena ⇒ tendencije u najrazvijenijim društvima
- razdoblje suvremenog društva ⇒ od završetka Drugog svjetskog rata
- obilježja suvremenog društva ⇒
  - ⇒ znanstveno-tehnička revolucija
  - ⇒ nova pomagala u industriji
  - ⇒ nova prometna sredstva
  - ⇒ novi mediji

59

- ⇒ nova kućna pomagala
- ⇒ nove sirovine i vrste energije
- ⇒ novi uvjeti obrazovanja, ishrane, zdravstvene zaštite i sl.
- ⇒ povećanje produktivnosti rada
- ⇒ smanjenje troškova proizvodnje
- ⇒ promjene u odnosima proizvodnje
- ⇒ promjene u odnosima u raspodjeli
- ⇒ promjene u fazama prometa robe i potrošnje
- ⇒ promjene u političkoj sferi života
- ⇒ promjene u pravnoj sferi
- ⇒ promjene u socijalnoj sferi
- ⇒ promjene u obrazovnoj sferi
- ⇒ promjene u informacijskoj sferi
- ⇒ promjene u sferi međunarodnih odnosa

60

Osnove ekonomije

- proturječnosti suvremenog društva ⇒
  - ⇒podjela svijeta na razvijene i nerazvijene zemlje
  - ⇒podjela na proizvođače primarnih i proizvođače gotovih proizvoda
  - ⇒podjela na znanstveno superiorne i inferiorne
  - ⇒podjela na migracijske i imigracijske zemlje
  - ⇒podjela na dužničke i vjerovničke zemlje
  - ⇒neravnomjeran razvoj
  - ⇒nestabilnost gospodarskih tijekova
  - ⇒nezaposlenost
  - ⇒nejednakost odnosa na svjetskom tržištu
  - ⇒daljnje širenje gapa između razvijenih i nerazvijenih

61

- odnosi proizvodnje se razlikuju prema stupnju razvijenosti svake zemlje ⇒
  - ⇒u razvijenim zemljama ⇒ odnos suradnje
  - ⇒u srednje razvijenim ⇒ dominacija kapitala nad radom
  - ⇒u nerazvijenim zemljama ⇒ odnosi prvobitne akumulacije
  - ⇒u zaostalim zemljama ⇒ odnosi pretkapitalističkih formacija
- zaključak ⇒ različit stupanj razvitka uvjetuje različite odnose proizvodnje
- u najrazvijenijim zemljama treba tražiti model suvremenih odnosa proizvodnje ⇒ apstrakcija
- suštinu odnosa proizvodnje suvremenih društava treba tražiti u spoznaji poslodavaca i posloprimaca o nužnosti suradnje

62

MIKRO I MAKRO EKONOMIJA

5. predavanje

Mikroekonomija

- izučavanje pojedinačnih gospodarskih pojava, veličina, odluka koje su vezane za gospodarsku djelatnost pojedinačnih proizvođača i potrošača, poduzetnika, tvrtki, kućanstava
- mikroekonomija proučava ponašanje pojedinih komponenti privrede $\Rightarrow$ Samuelson
- mikroanaliza $\Rightarrow$ oblik ekonomske analize primjeren u istraživanju pojava i zakonomjernih odnosa vezanih za aktivnost pojedinaca, poduzeća, kućanstava i sl.
- sagledava se osnovna proizvodna jedinica
- zadatak mikroekonomske analize $\Rightarrow$ traganje za optimalnošću poslovanja

Osnove ekonomije

- troškovi poslovanja bitno područje istraživanja mikroekonomije ⇒
  - ⇒utjecaj na cijenu proizvoda
  - ⇒vrši se njihova raščlamba
  - ⇒utjecaj na proizvodnju
  - ⇒troškovi proizvodnje ispod prosječnih
- analizira se ponuda i potražnja pojedinih proizvoda
- analiziraju se monopolski odnosi
- analizira se područje raspodjele
- analizira se potrošnja kućanstava
- analizira se uloga države u reproduksijskom procesu

65

- bitno područje istraživanja mikroekonomije je efikasnost gospodarenja, koja se ogleda kroz
  - ⇒
  - ⇒produktivnost
  - ⇒ekonomičnost
  - ⇒rentabilnost
  - ⇒likvidnost

66

Osnove ekonomije

Makroekonomija

- istraživanje pojava, problema, procesa, zakonitosti i odnosa gospodarstva kao cjeline
- ispituje agregatne pojave ⇒
  - ⇒društveni proizvod
  - ⇒zaposlenost
  - ⇒inflacija
  - ⇒novčana masa
  - ⇒stagnacija
- makroanaliza istražuje manji broj globalnih agregata ⇒
  - ⇒ukupna potrošnja
  - ⇒ukupne investicije
  - ⇒ukupna štednja i sl.

67

- makroekonomija otkriva principe i zakonitosti u kretanjima spomenutih agregata te međusobnim vezama i utjecajima
- mikro i makro ekonomija su međusobno usko vezane
- interes za makroekonomiju javlja se tek na određenom stupnju razvitka ⇒ kada je gospodarska struktura društva postala dovoljno složena ⇒
  - ⇒višak radne snage nastao pojavom parnog stroja
  - ⇒gospodarske krize
  - ⇒problem vrijednosti novca javlja se tek s pojavom papirnato novca
  - ⇒problemi međunarodne razmjene

68

Osnove ekonomije

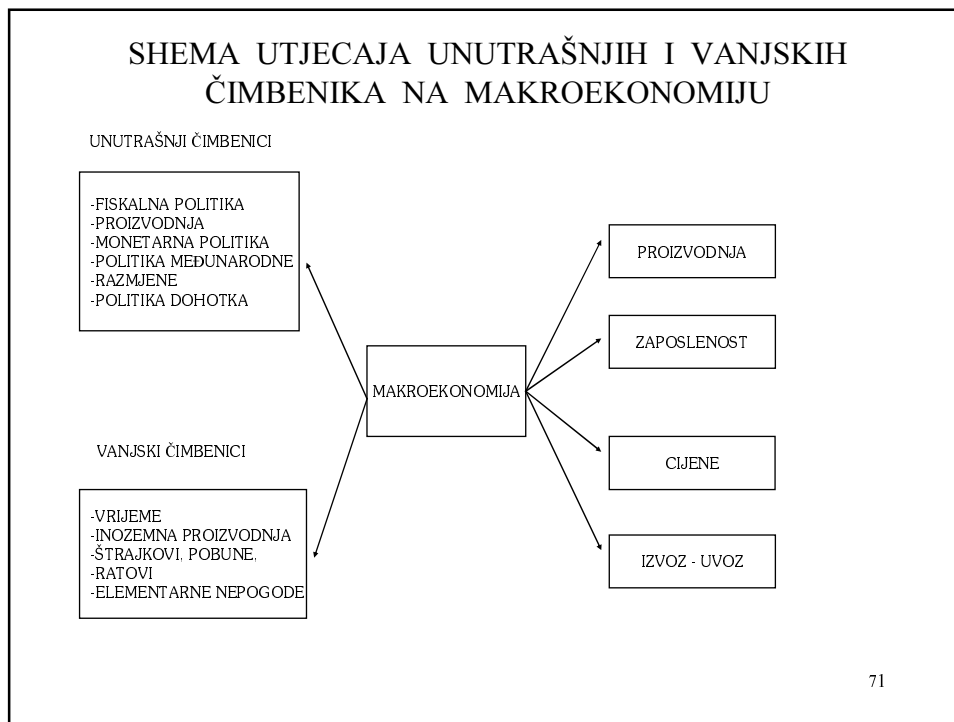
- Keynesova knjiga “Opća teorija zaposlenosti, kamate i novca” predstavlja osnovu razvoja moderne makroekonomije
- ciljevi makroekonomije:
  - osiguravanje visoke razine proizvodnje i brže stope gospodarskog rasta
  - postizanje visoke razine zaposlenosti stanovništva i proizvodnih kapaciteta
  - osiguravanje stabilne razine cijena u uvjetima slobodnog tržišta
  - održavanje ravnoteže u međunarodnoj razmjeni uz stabilni devizni tečaj

69

- instrumenti makroekonomije ⇒
  - fiskalna politika
  - monetarna politika
  - politika međunarodne razmjene
  - politika dohotka
- činitelji utjecaja na učinkovitost makroekonomije ⇒
  - ⇒vanjski ili eksterni
  - ⇒unutarnji ili interni

70

Osnove ekonomije

MATERIJALNA PROIZVODNJA

6. predavanje

Podjela rada

- podjela rada predstavlja podjelu određenih funkcija i podfunkcija procesa reprodukcije između pojedinih članova društva, društvenih grupa i klasa
- u užem smislu podjela rada predstavlja profesionalnu opredijeljenost pojedinca da se trajno bavi određenom djelatnošću
- na podjelu rada velik utjecaj imaju i odnosi proizvodnje
- podjela rada dovodi do nezavisnosti među ljudima, ali i čini ljude međuzavisnim
- prvi oblik podjele rada je tzv. **prirodna ili samonikla podjela rada**

73

- u sferi materijalne proizvodnje pravi se razlika između opće, posebne i pojedinačne podjele rada
- **opća podjela rada** sastoji se u podjeli gospodarstva na razna područja ⇒ poljodjelstvo, industriju, šumarstvo i sl.
- **posebna podjela rada** gospodarska područja dijeli na pojedine grane ⇒ npr. unutar industrije podjela se vrši na tekstilnu, drvnu, prehrambenu i sl.
- **opća i posebna podjela rada predstavljaju društvenu podjelu rada**
- **pojedinačna podjela rada** se ogleda u proizvodnoj i drugoj gospodarskoj jedinici

74

- često se naziva i **tehnička podjela rada**
- danas se već može govoriti i o **međunarodnoj podjeli rada**
- **društveni karakter podjele rada** se sastoji u tome što su i pojedinac i grupa, na razne načine, upućeni na povezivanje s drugim pojedincima odnosno grupama, a da bi uopće mogli obavljati svoje odvojene djelatnosti
- podjela rada izaziva pozitivne i negativne učinke
- **pozitivni učinci podjele rada** se sagledavaju u tome što ⇒
⇒ dovodi do povećanja proizvodnje u kvantitativnom i kvalitativnom pogledu

75

- ⇒dovodi do razvitka sredstava za rad
- ⇒povećava društveni karakter proizvodnje
- ⇒povezuje narode
- ⇒doprinosi razvoju ljudskog društva u svakom pogledu
- **negativni učinci podjele rada** su ⇒
⇒proturječnosti izazvane podjelama na umni i fizički rad, grad i selo, razvijene i nerazvijene, upravljače i izvršitelje
- ⇒podjela rada “drobi” ljudsku aktivnost
- ⇒čovjek postaje dodatak stroju ⇒ idiotizam profesije
- spomenute negativnosti mogu se nadvladati samo daljnjim razvojem koji će osigurati razvoj pomagala pa tako i društva kao cjeline

76

Osnove ekonomije

Potrebe ljudi kao uzrok proizvodnje

- **potrebe** možemo definirati kao skup zahtjeva koje čovjek ima prema prirodi i društvu, dakle prema svojoj okolini
- različiti su načini klasificiranja potreba:
  - prirodne i povijesne potrebe
  - potrebe za sredstvima za proizvodnju i potrebe za sredstvima za potrošnju
  - potrebe prve, druge i treće vrste
  - osnovne potrebe i potrebe standarda itd.
- potrebe čovjek zadovoljava dobrima
- **slobodna dobra** su ona koja nalazi u prirodi
- **gospodarska ili ekonomska dobra** proizvodi svojom gospodarskom aktivnošću⁷⁷

Zakon oskudnosti

- opći gospodarski zakon
- izražava činjenicu oskudnosti i ograničenosti proizvodnje dobara u odnosu na potrebe za njima i mogućnosti njihova trošenja
- ovaj se zakon odnosi isključivo na gospodarska dobra
- optimalizacija proizvodnje $\Rightarrow$ racionalna upotreba prirodnog i društvenog bogatstva
- optimalizacija nije proizvoljna, već je ograničena prirodnim i društvenim bogatstvom i sposobnošću ljudi, a utvrđuje ju znanost
- tako utvrđena optimalnost naziva se **granica proizvodnih mogućnosti**

Definiranje proizvodnje

- **proizvodnja je svjesno i organizirano djelovanje čovjeka na prirodu radi odvajanja i mijenjanja prirodne materije, njenog oblikovanja u cilju zadovoljavanja potreba**
- društvo mora dati odgovor na pitanje:
  1. što proizvoditi
  2. kako proizvoditi
  3. za koga proizvoditi

79

Društveni karakter proizvodnje

- društveni karakter proizvodnje dokazuje povezanost ljudi u stvaranju vrijednosti, odnosno u proizvodnji dobara za život ljudi
- rezultati pojedinačnih radova svih brojnih sudionika procesa proizvodnje objedinjuju se u jedinstven proizvod, koji na taj način dobivaju društveni karakter
- pojedinačni radovi su srasli u zajednički rad ⇒ društveni rad
- javlja se proturječnost između društvenog karaktera proizvodnje i pojedinačnog karaktera prisvajanja

80

Čimbenici proizvodnje

- čimbenici proizvodnje su
  - ⇒rad,
  - ⇒sredstvo za rad i
  - ⇒predmeti rada s pomoćnim materijama
- rad se definira kao proces između čovjeka i prirode, proces u kojem čovjek svojom vlastitom aktivnošću omogućuje, regulira i nadzire svoju razmjenu materije s prirodom
- rad je svjesna i svrsishodna organizirana aktivnost čovjeka ⇒ rad je društvena kategorija

81

- rad je odigrao presudnu ulogu u razvitku čovjeka
- čovjek tek novim radom i novim znanjem uspijeva nadvladati sadašnja ograničenja i proturječnosti ⇒ rad je prva životna potreba
- čovjek je kroz povijest često zazirao i zazire od mnogih pojava i oblika rada
- uvjeti radne aktivnosti su sve do danas, posebno u nekim djelatnostima, ostali vrlo teški
- povijest je pokazala potrebu i za **nametnutim radom** ⇒ robovski, kmetovski i razne vrste najamnog rada
- čovjek će moći doživljavati rad kao prvu životnu potrebu, kao zadovoljstvo, tek kad za to stvori pretpostavke

82

Osnove ekonomije

- političku ekonomiju interesira razgraničenje proizvodnog i neproizvodnog rada
- prvi kriterij tog razgraničenja je **kriterij stvarno proizvodnog rada**, a drugi je **kriterij formalno proizvodnog rada**
- prema prvom kriteriju proizvođan je svaki rad koji za predmet rada ima prirodu ili njenu materiju (poljodjelstvo, rudarstvo, šumarstvo i sl.), a neproizvođan je svaki rad koji nema za predmet rada prirodu ili njenu materiju (školstvo, prosvjeta, uprava, vojska i sl.)
- drugi kriterij smatra da je proizvođan svaki rad koji se može realizirati na tržištu i omogućiti stjecanje dohotka, a neproizvođan je svaki rad ako se njegov rezultat ne može prodati, ako ne donosi dohodak ⁸³

- nerobnom obliku gospodarenja primjeren je kriterij stvarno proizvodnog rada
- robnom obliku gospodarenja primjeren je kriterij formalno proizvodnog rada
- oba kriterija prave razliku između apsolutno proizvodnog i relativno proizvodnog rada
- **apsolutno proizvodni rad** postoji kad se potroši toliko koliko se i proizvede $\Rightarrow$ u društvu se odvija jednostavna reprodukcija
- **relativno proizvodni rad** postoji kad se proizvodi više nego se potroši $\Rightarrow$ proširena reprodukcija

84

Osnove ekonomije

- sredstva za rad su pomagala koja čovjek upotrebljava u radnom procesu, djelujući na predmete rada prilagođavajući ih svojim potrebama
- čovječanstvo je prošlo kroz faze ⇒
  - primitivnih sredstava za rad
  - jednostavnih sredstava za rad
  - poluautomatskih sredstava te
  - automatskih sredstava za rad
- pravi se razlika između sredstava za rad u užem smislu i sredstava za rad u širem smislu

85

- predmet rada je stvar ili skup stvari na koje čovjek djeluje sredstvima za rad u procesu proizvodnje
- zemlja je prvi i osnovni izvor predmeta rada, ali čovjek je s vremenom počeo i sam stvarati predmete rada
- s obzirom na to je li predmet rada prvi put podvrgnut djelovanju ljudi ili se na njemu vrši više uzastopnih operacija, razlikujemo **ekstraktivnu** od **prerađivačke industrije**
- o stupnjevanoj proizvodnji govorimo kad predmet rada prolazi kroz više faza obrade
- kao nužan element proizvodnje javljaju se i **pomoćne materije**

86

Osnove ekonomije

- **sredstva za proizvodnju** čine jedinstvo sredstava za rad, predmeta rada i pomoćnih materija
- političku ekonomiju kod sredstava za proizvodnju interesiraju dva elementa:
  - vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju $\Rightarrow$ osigurava vlasniku privilegiju u proizvodnom procesu
  - stupanj razvoja tih sredstava $\Rightarrow$ o tome ovisi i razvijenost odnosa proizvodnje
- **proizvodne snage** predstavljaju sveukupnost materijalnih i subjektivnih činitelja koji se upotrebljavaju u procesu proizvodnje u cilju proizvodnje upotrebnih vrijednosti

87

- predstavljaju proizvodni potencijal jedne zajednice i sinonim su za granicu proizvodnih mogućnosti
- proizvodne snage se mogu shvatiti u $\Rightarrow$
  - $\Rightarrow$ užem smislu, kad obuhvaćaju sredstva za rad
  - $\Rightarrow$ širem smislu, kad obuhvaćaju sva tri čimbenika procesa proizvodnje
- politička ekonomija im daje dominantno mjesto u oblikovanju odnosa proizvodnje

88

Obujam društvene proizvodnje

■ najvažniji čimbenici koji utječu na obujam društvene proizvodnje su:

⇒ **prirodno bogatstvo**

⇒ **razvijenost sredstava za rad**

⇒ **pučanstvo**

⇒ **dužina radnog dana**

⇒ **produktivnost rada intenzitet rada**

⇒ **društveni odnosi**

89

Produktivnost rada

- predstavlja odnos između količine proizvedenih dobara i usluga,
te radnog vremena koje je utrošeno na proizvodnju tih dobara
- sposobnost rada da u jedinici vremena proizvede manju ili veću količinu dobara

■ ovisi o više čimbenika, kao što su:

⇒ **proizvodno iskustvo radnika**

⇒ **razvijenost sredstava za rad**

⇒ **prirodni uvjeti**

⇒ **znanost i njezina tehnička primjena**

⇒ **organizacija rada**

⇒ **društveni odnosi**

⇒ **cijene proizvoda**

90

- **individualna produktivnost** je produktivnost jednog radnika
- **posebna produktivnost** je produktivnost jedne proizvodne jedinice
- **društvena produktivnost** je produktivnost jednog gospodarstva
- put do bogatog i demokratskog društva je u stalnom rastu produktivnosti ukupnog društvenog fonda
- mjerenje produktivnosti može biti ⇒
⇒ **naturalno i**
⇒ **vrijednosno**

91

- naturalnim mjerenjem stavlja se u odnos količina proizvedenih dobara prema količini utrošenog rada
- **radni učinak** ⇒ naturalno mjerenje na razini jednog radnika
- vrijednosnim mjerenjem uspoređuje se vrijednost proizvodnje s vrijednošću utrošenog rada
- može se izračunavati korištenjem tekućih ili stalnih cijena
- najjednostavniji obrazac za izračunavanje produktivnosti rada glasi ⇒
$$PR' = Q/T$$
- produktivnost se može utvrditi i indeksom produktivnosti rada ⇒
$$PR' = P'/Z'$$
- kada indeks obujma proizvodnje raste brže od rasta indeksa broja zaposlenih u promatranom razdoblju

92

Rezultati društvene proizvodnje

- rezultat proizvodnje predstavlja određena količina dobara i usluga, u čijem stvaranju sudjeluju sva tri čimbenika procesa proizvodnje
- zbroj njihove vrijednosti u novom proizvodu daje **društveni bruto proizvod** $\Rightarrow$ on je simbioza, agregat **prenesene vrijednosti** ili ranijeg rada, a to je vrijednost koju na novi proizvod prenesu sredstva za rad i predmeti rada i **novostvorene vrijednosti** koja predstavlja vrijednost tekućeg rada koji je utrošen u stvaranje tog proizvoda
- **potencijalni društveni bruto proizvod** je onaj kojeg omogućuje granica proizvodnih mogućnosti

93

- **tekući društveni bruto proizvod** predstavlja sumu vrijednosti koje se dobiju po vladajućim, tekućim cijenama
- **realni društveni bruto proizvod** je onaj koji je sveden na stalne cijene
- **društveni proizvod** dobijemo kada iz društvenog bruto proizvoda izdvojimo vrijednost predmeta rada ili tzv. materijalne troškove
- kada iz društvenog proizvoda izuzmemo i prenesenu vrijednost sredstava za rad ostaje nam novostvorena vrijednost koju nazivamo **narodni ili nacionalni dohodak**

94

- spomenuti rezultati proizvodnje imaju svoju ⇒
⇒ **vrijednosnu strukturu**
- ⇒ **namjensku strukturu** → dio za potrošnju i
dio za štednju
- ⇒ **naturalnu strukturu** → sredstva za
proizvodnju i sredstva za potrošnju
- ⇒ **vlasničku strukturu** → sredstva društvenog,
odnosno državnog sektora i sredstva privatnog
sektora

95

Narodni dohodak

- novostvorena vrijednost rada koji je sadržan u dobrima
i uslugama u određenom vremenskom periodu,
najčešće u godini dana, u jednom gospodarstvu
- iz narodnog dohotka podmiruju se osobna, zajednička,
opća i investicijska potrošnja
- veličinu narodnog dohotka moguće je utvrditi na
slijedeće načine ⇒
  - **proizvodnom ili realnom metodom** (zbrajanjem
novostvorenih vrijednosti proizvodnih djelatnosti)
  - **osobnom ili personalnom metodom** (zbrajanjem
dohodaka sudionika primarne raspodjele)
  - **rashodovnom metodom** (zbrajanjem potrošnje i
štednje)

96

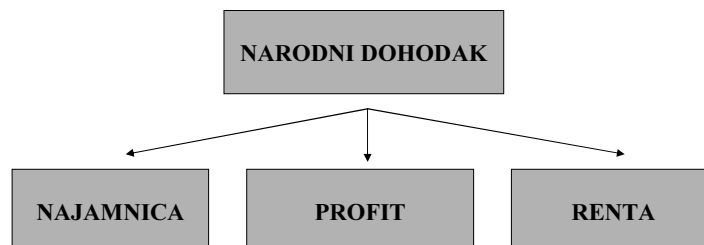

Osnove ekonomije

- ocem znanosti o narodnom dohotku smatra se engleski ekonomist William Petty, koji je još 1665. godine izvršio procjenu narodnog dohotka Engleske
- ta je procjena bazirana na radnoj teoriji vrijednosti, koja ima i svojih oponenta
- **struktura narodnog dohotka** daje uvid u njegov sastav → najpovoljnija je situacija kada je ta struktura raznolika, odnosno kada se dohodak ostvaruje iz velikog broja različitih djelatnost
- monokulturne zemlje baziraju svoj dohodak na samo jednoj vrsti djelatnosti, što je vrlo rizično
- **visina narodnog dohotka** se najčešće iskazuje po jednom stanovniku → **per capita**

97

- **raspodjela narodnog dohotka** se obično vrši na najamnicu, profit i rentu

98

- s obzirom na cijene u kojima se iskazuje narodni dohodak razlikujemo ⇒
  - ⇒ **realni narodni dohodak** kada ga iskazujemo u stalnim cijenama
  - ⇒ **nominalni narodni dohodak** kada ga iskazujemo u tekućim cijenama

BITNE ZAKONITOSTI FUNKCIONIRANJA PROIZVODNJE

7. predavanje

Zakon srazmjerne raspodjele društvenog fonda rada

- društveni fond rada $\Rightarrow$ ukupnost minulog i tekućeg rada kojim raspolaže jedna društvena zajednica
- raspored društvenog fonda rada se vrši zakonom srazmjernosti
- dva aspekta uvjetuju njegovo postojanje $\Rightarrow$
  - ✓ skladno odvijanje društvene proizvodnje $\Rightarrow$ da bi gospodarstvo skladno funkcioniralo moraju biti usklađeni odnosi između sredstava za proizvodnju i sredstava za potrošnju

101

- ✓ zadovoljavanje različitih društvenih potreba $\Rightarrow$ da bi se proizvela različita dobra i usluge za zadovoljavanje raznolikih ljudskih potreba, društvo mora fond rada rasporediti na različite djelatnosti
- opći gospodarski zakon
- u povijesti se manifestirao na tri različita načina $\Rightarrow$
  - ✓ strogo tržišni
  - ✓ strogo planski
  - ✓ mješoviti
- u *strogo tržišnom* načinu se ulagalo na temelju odnosa ponude i potražnje za određenim proizvodima i njihovih cijena
- zbog stalne borbe za profitom neprestano se remetila tržišna ravnoteža

102

Osnove ekonomije

- takav oblik raspodjele društvenog fonda rada naziva se stihijskim
- u tim uvjetima zakon ponude i potražnje poprima ulogu zakona srazmjernog rasporeda društvenog fonda rada
- u *strogo planskom* načinu odluku o rasporedu fonda rada donose ovlašteni državni organi, tzv. planske komisije
- cilj je bio izbjeći raniju stihijnost i osigurati racionalnije poslovanje
- rezultati su bili potpuno suprotni $\Rightarrow$ gospodarski zakoni su objektivni i nezavisni od čovjekove volje
- *mješoviti (tržišno-planski) model* se temelji na prednostima jednog i drugog modela

103

Jedinstvo reprodukcijskog procesa

- da bi se reprodukcijski proces što skladnije odvijao potrebno je uspostaviti sklad između njegovih faza
- potrebno je razlikovati dva procesa $\Rightarrow$
  - ✓ reprodukcija dobara $\Rightarrow$ ovisi o načinu i ispravnosti raspodjele i korištenja društvenog fonda rada
  - ✓ reprodukcija odnosa proizvodnje $\Rightarrow$ ovisi o vladajućim odnosima proizvodnje
- sklad tih procesa uvjetuje uspješnost gospodarskih kretanja

104

Osnove ekonomije

- na isti način $\Rightarrow$ mora postojati sklad između faza reprodukcijuskog procesa
- veze među fazama su višestране
- centralno mjesto među fazama reprodukcijuskog procesa ipak pripada proizvodnji $\Rightarrow$ od položaja čovjeka u procesu proizvodnje zavisi i njegov položaj u procesu prisvajanja dobara, njihovoj razmjeni i potrošnji
- moguće je da društvo ostvaruje $\Rightarrow$
  - ✓ proširenu reprodukciju – kada se proizvodnja iz godine u godinu povećava
  - ✓ jednostavnu reprodukciju – kada se iz razdoblja u razdoblje odvija proizvodnju u istom obujmu
  - ✓ umanjenu reprodukciju – kada dolazi do opadanja proizvodnje

105

- moguće je izvući slijedeće zaključke $\Rightarrow$
  1. postoji isprepletenost i međuzavisnost u fazama procesa reprodukcije
  2. veze unutar faza reprodukcijuskog procesa imaju utjecaj na reproduciranje i materijalnih dobara i odnosa proizvodnje
  3. cjeloviti reprodukcijuski proces uspješno funkcionira samo kada postoji uravnoteženost između njegovih faza
- svako društvo teži proširenoj reprodukciji, a ona se ostvaruje akumulacijom kapitala

106

OBLICI PROIZVODNJE

8. predavanje

Naturalna proizvodnja

- ▣ predstavlja oblik proizvodnje kod kojeg proizvodi ljudskog rada služe zadovoljavanju potreba proizvođača, članova njegove kućne ili šire zajednice
- ▣ individualni rad se neposredno očituje kao dio društvenog rada $\Rightarrow$ ne traži društveno priznanje na tržištu
- ▣ uvjetovana je $\Rightarrow$ nerazvijenom podjelom rada, nema viškova proizvodnje $\Rightarrow$ potrebe ljudi su nerazvijene, potrošnja je ograničena
- ▣ dominantna u vrijeme divljaštva i barbarstva ¹⁰⁸

Robna proizvodnja

- uvjeti za pojavu robne proizvodnje ⇒
  - ⇒podjela rada
  - ⇒razvijena sredstva za rad
  - ⇒višak proizvodnje
  - ⇒pravna i poslovna samostalnost proizvođača
- proizvodi se za tržište
- proizvodi se za nepoznatog kupca
- robna proizvodnja je spontana
- rad je posredno društven ⇒ traži priznanje na tržištu

109

Roba

- roba je proizvod ljudskog rada koji služi zadovoljavanju neke ljudske potrebe, a razmjenjuje se na tržištu
- najvažnije karakteristike robe ⇒
  - ⇒proizvod ljudskog rada
  - ⇒namijenjena razmjeni na tržištu
  - ⇒podmiruje potrebe drugih ljudi
- roba ima dva svojstva ⇒
  - ⇒upotrebnu vrijednost
  - ⇒vrijednost

110

- *upotrebna vrijednost robe* predstavlja njezinu sposobnost da zadovolji određenu ljudsku potrebu, da ima vrijednost za druge $\Rightarrow$ upotrebna vrijednost je nositelj vrijednosti robe
- *vrijednost robe* predstavlja njenu sposobnost da se na tržištu može mijenjati za neku drugu robu, a određena je količinom rada potrebnog za proizvodnju te robe $\Rightarrow$ temelj je *radne teorije vrijednosti* po kojoj samo rad stvara novu vrijednost, a sredstva za rad i predmeti rada samo prenose svoju vrijednost na novi proizvod

111

- u teoriji radne vrijednosti govori se o dvostrukom karakteru rada $\Rightarrow$
- *konkretan rad* je rad određene vrste koji je nastao kao rezultat društvene podjele rada
- konkretni radovi stvaraju upotrebne vrijednosti robe
- *apstraktan rad* je rad uopće $\Rightarrow$ trošenje umnih i fizičkih sposobnosti prilikom odvijanja konkretnih radova
- apstraktan rad određuje vrijednost robe
- svaki rad je istovremeno konkretan i apstraktan

112

- apstraktan rad se može promatrati kao pojedinačni i društveno potrebni
- *pojedinačni rad* je rad svakog robnog proizvođača utrošen u proizvodnju njegove robe
- pojedinačni rad ne utvrđuje vrijednost robe
- zakon vrijednosti svodi različita pojedinačna vremena rada za proizvodnju nekog proizvoda na zajednički nazivnik, a to je *društveno potrebni rad*

113

- *društveno potrebni rad* se definira kao rad koji je neophodan za proizvodnju robe uz dominantne tehničke, organizacijske i druge uvjete proizvodnje i uz dominantan stupanj intenzivnosti, umješnosti i produktivnosti
- dominantni stupanj je **srednji**
- društveno potrebni rad odražava prosječne uvjete proizvodnje
- *društveno potrebno vrijeme* je ono radno vrijeme koje je nužno da se izradi bilo koja upotrebnost uz postojeće normalne uvjete proizvodnje i uz prosječan stupanj produktivnosti i intenzitet rada

114

- da bi se mogla utvrditi vrijednost pojedinačne robe, potrebno je sve radove svesti na jednostavan ili prosti rad
- to je rad za čije obavljanje nije potrebna posebna kvalifikacija
- jedan sat kvalificiranog rada vrijedi više sati jednostavnog rada
- vrijednost robe određuje rad utrošen u proizvodnju robne jedinice sveden na jednostavan rad, a izražen u društveno potrebnom radnom vremenu nastalom na tržištu svođenjem pojedinačnih radnih vremena na društveni prosjek

115

- *prometna ili relativna vrijednost robe* je odnos u kojem se jedna roba razmjenjuje za drugu robu $\Rightarrow$ količinski odnos koji kaže koliko se jedne robe može dobiti za drugu robu
- da bi se to moglo ostvariti, roba mora ispuniti dva uvjeta $\Rightarrow$
  - $\Rightarrow$ mora imati upotrebnu vrijednost za drugoga
  - $\Rightarrow$ mora sadržavati neki dio društvenog rada koji određuje njenu vrijednost

116

Osnove ekonomije

- roba koja traži da se njezina vrijednost izrazi drugom robom nalazi se u *relativnom odnosu*
- roba koja izražava vrijednost druge robe nalazi se u *ekvivalentnom odnosu*
- prometna vrijednost je pojavni oblik izražavanja vrijednosti robe
- na tržištu se mijenja ista količina rada sadržana u jednoj robi za istu količinu rada koja je sadržana u drugoj robi
- ekvivalentna razmjena $\Rightarrow$ razmjena istih vrijednosti

117

■ karakteristike prometne vrijednosti robe:

1. upotrebna vrijednost robe u ekvivalentnom odnosu izražava vrijednost robe u relativnom odnosu
2. konkretan rad uložen u proizvodnju jednog proizvoda izražava apstraktan rad uložen u proizvodnju drugog proizvoda
3. privatan rad uložen u proizvodnju jednog proizvoda izražava društveni rad u proizvodnju drugog proizvoda

118

■ moguće je zaključiti slijedeće:

- ✓ nema upotrebne vrijednosti bez vrijednosti
- ✓ nema konkretnog rada bez apstraktnog
- ✓ nema društvenog rada bez privatnog
- ✓ nema vrijednosti robe bez prometne vrijednosti

■ prometna vrijednost robe je promjenjiva

119

■ prometna vrijednost robe se mijenja:

1. kad se promijeni vrijednost robe u relativnom odnosu pod uvjetom da vrijednost robe u ekvivalentnom odnosu ostane nepromijenjena
2. prometna vrijednost robe u relativnom odnosu se mijenja promjenom vrijednosti robe u ekvivalentnom odnosu
3. kad se mijenja vrijednost robe i u relativnom i u ekvivalentnom odnosu, ali ako je ta promjena nesrazmjerna

120

TROŠKOVNA TEORIJA VRIJEDNOSTI

- vrijednost robe se izvodi iz troškova proizvodnje
- čine ju troškovi sva tri činitelja procesa proizvodnje
- engleski teoretičar Senior je definirao troškove kao “sumu rada i odricanja za proizvodnju” čime objašnjava porijeklo najamnice, profita i rente
- ovoj formulaciji J. S. Mill dodaje i rizik kojeg ima vlasnik kapitala

121

- cilj je troškovne teorije vrijednosti utvrditi pravo svakog od vlasnika činitelja proizvodnje na prisvajanje dijela vrijednosti
- problem je neraspoznavanje čina stvaranja vrijednosti (u procesu proizvodnje) od čina njezinog prisvajanja (nakon realizacije na tržištu) ⇒ brkanje vrijednosti i cijene
- nije jasno kako dolazi do prirasta vrijednosti na uložena sredstva
- ova teorija ne može nadomjestiti radnu teoriju vrijednosti, a razvijena je upravo s tim ciljem

122

TEORIJA GRANIČNE KORISNOSTI

- vrijednost robe se ne izvodi iz njene proizvodnje već iz njene korisnosti, dakle potrošnje
- marginalna ili granična korisnost se odnosi na posljednju jedinicu nekog dobra koju pojedinac troši za zadovoljavanje svojih potreba ili prema Samuelsonu:
- “granična korisnost je dodatno ili pridodano zadovoljstvo koje steknemo od trošenja jedne dodatne jedinice nekog dobra, uz uvjet da druge proizvode trošimo kao i prije”

123

- ova se teorija oslanja na dva načela ⇒
  - ✓ načelo marginalne korisnosti – prometna se vrijednost izvodi iz upotrebne vrijednosti
  - ✓ načelo marginalne produktivnosti – utvrđuje se fizički i vrijednosni udjel faktora proizvodnje
- ističu se tri pravca teorije marginalizma:
  1. psihološka ili austrijska škola (Carl Menger)
  2. matematička ili lozanska škola (Leon Warlas)
  3. maršalijanska ili kembridžska škola (A. Marshall)

124

- osnivač teorije marginalne korisnosti Hermann Heinrich Gossen
- u centru njegovog istraživanja je ljudsko ponašanje kojeg karakterizira utilitarizam $\Rightarrow$ cilj takvog ponašanja je postizanje maksimalnog zadovoljstva
- odgovarajući na pitanje kako to postići razvio je poznate Gossenove zakone
- “vrijedno je samo ono što doprinosi uživanju”
- teorija marginalizma je bježala od analize odnosa proizvodnje
- izgradila je bogatu aparaturu kvantitativne ekonomske analize

125

Bitne zakonitosti funkcioniranja robne proizvodnje

9. predavanje

Osnove ekonomije

➡ odvijanje procesa robne proizvodnje može se sagledati preko ⇒

⇒ ZAKONA VRIJEDNOSTI

⇒ ZAKONA TRŽIŠNE VRIJEDNOSTI

⇒ ZAKONA TRŽIŠNE CIJENE

127

Zakon vrijednosti

- ➡ poseban gospodarski zakon
- ➡ *predstavlja teorijski izraz objektivnih odnosa između vrijednosti pojedinačne robe određene količinom rada utrošenog na njenu proizvodnju i društveno potrebnog rada kojeg društvo uvažava za proizvodnju te robe*
- ➡ društveno potrebni rad, odnosno radno vrijeme je ono koje određuje vrijednost svake robne jedinice bez obzira na stvarno utrošeni rad u njenu proizvodnju
- ➡ društveno potrebno radno vrijeme se formira na tržištu, gdje se u aktu razmjene očitava vrijednost robe, iako sama vrijednost nastaje u aktu proizvodnje

128

Osnove ekonomije

- ono je promjenjiva veličina jer slijedi uvjete gospodarenja
- učinke zakona vrijednosti možemo svesti na sljedeće ⇒
  - ⇒ utječe na ekonomiju rada
  - ⇒ vrši diferencijaciju između robnih proizvođača
  - ⇒ potiče alokaciju rada i kapitala
- spomenute učinke je najlakše razumjeti uvidom u primjer izložen u sljedećoj tablici

129

Učinci zakona vrijednosti						
poduzeće	količina proizvedene robe	utrošak rada po jedinici robe	ukupni utrošak rada	društveno potrebno radno vrijeme grane	prisvojeno rada na tržištu	poslovanje poduzeća
1	2	3	4	5	6	7
			$2 \cdot 3$	$\Sigma 4 / \Sigma 2$	$2 \cdot 5$	$6 - 4$
A	100	10 h	1.000	15,7	1.570	+ 570
B	400	15 h	6.000	15,7	6.280	+ 280
C	200	20 h	4.000	15,7	3.140	- 860
Σ	700	/	11.000	15,7	80.000	130/

Osnove ekonomije

- iz prikazanog primjera vidljivo je da ⇒
  - ⇒ zakon vrijednosti nagrađuje onog proizvođača koji posluje bolje
  - ⇒ zakon vrijednosti utječe na ekonomiju rada
  - ⇒ zakon vrijednosti diferencira robne proizvođače
  - ⇒ zakon vrijednosti izaziva alokaciju rada i kapitala
- u skladu s radnom teorijom vrijednosti, vrijednost robe se iskazuje u cijenama

131

- zakon vrijednosti svođenjem pojedinačnih vrijednosti robe na jedinstvenu vrijednost koju izražava društveno potrebno radno vrijeme svodi njihove pojedinačne cijene na jedinstvenu cijenu mehanizmom ponude i potražnje → **ravnotežna ili normalna cijena**
- predstavlja gravitacijsku točku oko koje osciliraju tzv. dnevne cijene
- u sitnoj robnoj proizvodnji normalna cijena ima oblik **vrijednosne cijene**, a predstavlja zbroj utrošenog konstantnog kapitala, utrošenog varijabilnog kapitala i prisvojenog profita ($V_c = c + v + p$)

132

- u krupnoj robnoj proizvodnji normalna cijena ima oblik **cijene proizvodnje**, a predstavlja zbroj utrošenog konstantnog i varijabilnog kapitala i prosječnog profita ($C_p = c + v + pp$)
- u monopolskim prilikama normalna cijena se izražava putem **monopolske cijene** pri čemu se konstantnom i varijabilnom kapitalu dodaje monopolski profit, koji je redovito veći od prosječnog ($M_c = c + v + pp + mp$)
- na svjetskom tržištu se zakon vrijednosti manifestira kroz **svjetske cijene** ($S_c = c + v + sp$)

133

Tržišna vrijednost robe

- može se definirati kao prosječna vrijednost robe proizvedene u nekoj grani proizvodnje ili kao individualna vrijednost robe koja je proizvedena u prosječnim uvjetima proizvodnje
- individualna vremena se razlikuju od proizvođača do proizvođača, s obzirom na različite uvjete gospodarenja
- tržišna vrijednost robe formira se na tržištu pod utjecajem društveno potrebnog radnog vremena
- ovo je moguće bolje predložiti sljedećim primjerom u kojem je prikazana shema tržišne vrijednosti robe

134

Osnove ekonomije

poduzeće	količina proizvedene robe	utrošak rada po jedinici robe	ukupni utrošak rada	društveno potrebno radno vrijeme grane	prisvojeno rada na tržištu	poslovanje poduzeća
1	2	3	4	5	6	7
			$2 \cdot 3$	$\Sigma 4 / \Sigma 2$	$2 \cdot 5$	$6 - 4$
A	4.000	10 h	40.000	16	64.000	$\frac{64.000}{- 40.000}$ $= + 24.000$
B	500	30 h	15.000	16	8.000	$\frac{8.000}{- 15.000}$ $= - 7.000$
C	500	50 h	25.000	16	8.000	$\frac{8.000}{- 25.000}$ $= - 17.000$
Σ	5.000	/	80.000	16	80.000	$\frac{1}{135}$

- ➡ onaj proizvođač koji proizvodi najveću količinu dobara, odnosno u najvećoj mjeri podmiruje potrebe na tržištu, pretežno regulira društveno potrebno radno vrijeme
- ➡ iz primjera je vidljivo da je suma prisvojenih vrijednosti na tržištu jednaka sumi stvorenih vrijednosti u proizvodnji $\Rightarrow$ na tržištu se ne stvaraju nove vrijednosti, već se samo vrši preraspodjela stvorenih vrijednosti

Tržišna cijena robe

- **cijenu** definiramo kao novčani izraz vrijednosti robe $\Rightarrow$ odražava količinu društveno potrebnog radnog vremena koje je utrošeno u proizvodnji te robe
- cijena je u korelaciji s vrijednošću robe
- cijena samo oscilira oko svoje gravitacijske točke, odnosno oko vrijednosti robe
- osnovne funkcije cijena su $\Rightarrow$
  - $\Rightarrow$ alokativna funkcija $\rightarrow$ utječu na odluke proizvođača u koju djelatnost uložiti kapital
  - $\Rightarrow$ selektivna funkcija $\rightarrow$ upozoravaju proizvođače na ono što treba proizvoditi
  - $\Rightarrow$ distributivna funkcija $\rightarrow$ utječu na raspodjelu između robnih proizvođača

137

- tri su dominantna modela formiranja cijena:
  - $\Rightarrow$ tržišni model
  - $\Rightarrow$ planski (administrativni) model
  - $\Rightarrow$ mješoviti (tržišno-planski) model
- temelj tržišnog modela čini privatno vlasništvo i slobodna inicijativa pojedinaca
- temelj administrativnog modela čini državno vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju
- mješoviti model je nastao kao rezultat učinkovitosti, odnosno neučinkovitosti prethodnih modela

138

Osnove ekonomije

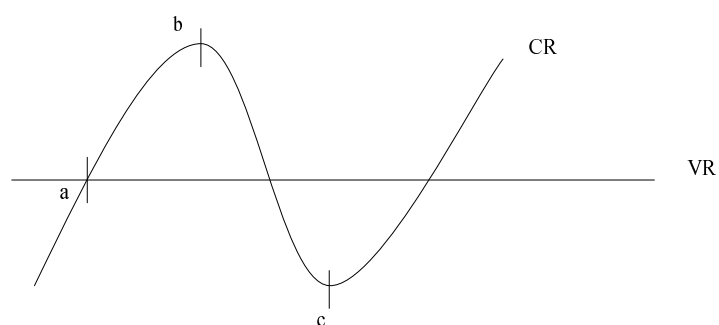
- ➡ svaka država danas vodi **politiku cijena** pri čemu joj stoji na raspolaganju niz makroekonomskih mjera i instrumenata kojima utječe na cjenovne odnose
- ➡ država može na cijene utjecati na dva načina ⇒
⇒neizravno
⇒izravno
- ➡ neizravni utjecaj vrši utjecajem na ponudu ili potražnju za određenim proizvodima
- ➡ izravno utječe kad propisuje cijene nekih ili svih proizvoda ⇒ minimalne ili maksimalne cijene, otkupne ili garantirane cijene, dumping cijene

139

- ➡ tržišna cijena robe predstavlja svaku cijenu po kojoj se roba prodaje na tržištu
- ➡ često se definira i kao novčani izraz tržišne vrijednosti robe
- ➡ tržišna cijena zavisi i od ponude i potražnje na tržištu
- ➡ u prilikama kada na tržištu vlada ravnoteža tržišna cijena je ravnotežna ili normalna cijena ⇒ pokazuje sklad između onoga koliko proizvođači mogu prodati i koliko potrošači žele kupiti
- ➡ ravnotežna cijena je srednja cijena, osigurava proizvođaču pokriće troškova i prisvajanje profita

140

- ➡ tržišna cijena izražava tržišnu vrijednost robe samo kada je ponuda jednaka potražnji
- ➡ tržišna vrijednost robe predstavlja onu gravitacijsku točku oko koje osciliraju tržišne cijene robe

141

NOVAC I ROBNA PROIZVODNJA

10. predavanje

Osnove ekonomije

- sam novac se razvio iz robnog svijeta, što ukazuje na činjenicu da je i novac $\Rightarrow$ roba
- novac je specifična roba jer vrši ulogu općeg ekvivalenta
- specifičnost novca kao robe je u tome što novac, uz svoju vrijednost i upotrebnu vrijednost koju ima kao i bilo koja druga roba, ima i društveno-upotrebnu vrijednost $\Rightarrow$ kao opći ekvivalent izražava vrijednost svih drugih roba
- novac ne može izražavati vlastitu vrijednost
- pod novcem treba podrazumijevati sve ono što je u zajedničkoj upotrebi i opće prihvaćeno od strane sudionika u razmjeni kao sredstvo prometa i plaćanja i standard ili mjera ekonomskih vrijednosti

143

Razvoj oblika razmjene do pojave novca

- jednostavni, prosti ili slučajni oblik razmjene
- razvijeni oblik razmjene
- opći oblik razmjene
- novčani oblik razmjene

144

Jednostavni oblik razmjene

- u prvobitnim zajednicama, u uvjetima naturalne proizvodnje (proizvodnja za vlastite potrebe) stvaraju se proizvodni viškovi i potreba razmjene viška vlastitih dobara za dobra koja nekom drugom pojedincu predstavljaju višak
- u to vrijeme se nije poštivalo načelo ekvivalentnosti pri razmjeni dobara $\Rightarrow$ nije postojalo sredstvo ili dobro kojim se mogla izmjeriti stvarna vrijednost dvaju proizvoda ili dvije upotrebne vrijednosti koje se međusobno razmjenjuju

145

- robe se razmjenjuju na načelu uporabne vrijednosti
- nije bilo organiziranih tržišta ni posrednika pri razmjeni već se razmjena obavljala prilikom slučajnih susreta pripadnika različitih plemena
- jednostavni oblik razmjene je moguće prikazati shematski na slijedeći način $\Rightarrow$

$$R1 = R2$$

- s evolucijom naturalne privrede postepeno se usavršavala i razmjena
- određena dobra su se počela više cijeliti u razmjeni

146

Razvijeni oblik razmjene

- određene robe, za koje su ljudi pokazivali veću naklonost pri razmjeni, počinju cirkulirati kao robe koje se uvijek mogu razmijeniti za bilo koje drugo dobro
- shematski je to moguće prikazati na slijedeći način $\Rightarrow$

$$R1 = R2$$

$$R1 = R3$$

$$R1 = Rn$$

- i ovaj oblik razmjene je bio nepraktičan jer su sudionici razmjene morali tražiti upravo onoga tko je imao za njega odgovarajuću robu

147

Opći oblik razmjene

- kada se vrijednost neke robe stalno izražava vrijednošću bilo koje druge robe, tada ona počinje izražavati vrijednost svih drugih roba
- takva roba postaje **opći ekvivalent**
- opći ekvivalent je svojstvo neke robe da može izražavati i mjeriti vrijednost svake druge robe
- u ovom obliku razmjene roba koja služi kao opći ekvivalent se u shematskom prikazu postavlja na desnu stranu $\Rightarrow$

$$R2 = R1$$

$$R3 = R1$$

$$Rn = R1$$

148

Novčani oblik razmjene

- kada neko dobro dugotrajno vrši funkciju općeg ekvivalenta, ono počinje funkcionirati kao novac najprimitivnijeg oblika (naturalni novac) $\Rightarrow$

$$R_2 = N$$

$$R_3 = N$$

$$R_n = N$$

- postepeno su se selekcionirala dobra koja su najbolje služila kao sredstva razmjene i takva dobra su polako počela gubiti određena svojstva, odnosno određene svakodnevne uporabne vrijednosti

149

- ovim oblikom razmjene izbjegla se nepraktičnost transportiranja određenih vrsta roba koja su služila kao opći ekvivalenti $\Rightarrow$ sa širenjem robne razmjene javlja se potreba za praktičnijim sredstvom razmjene
- tu su ulogu u različitim vremenskim periodima preuzimale različite robe, kao npr. stoka, krzno, koža, školjke, a s vremenom i različite vrste neoformljenog metala

150

Pojavni oblici novca

- punovrijedni ili robni novac
- papirni novac
- depozitni, skripturalni ili knjižni novac

151

Punovrijedni ili robni novac

- kao novčano sredstvo uvijek je služila neka rijetka roba kojoj je društvo pridavalo posebnu važnost (školjke, koža, krzno, platno, sol, žito, duhan i sl.)
- kao novac su se najduže upotrebljavali razni metali ⇒ bakar, srebro i zlato ⇒ ta se pojava naziva metalizam
- razvojem podjele rada i razmjene dobara dolazi do zamjenjivanja primitivnih oblika novca razvijenijim i racionalnijim oblicima ⇒ metalni novac
- prvi metalni novac pojavio se oko 4000 – 6000 godina prije naše ere ⇒
  - neformirani oblici
  - nejednaki komadi
  - bez utvrđivanja težine i vrijednosti
- to je tzv. period penzatorijskog novčanog sustava (prilikom razmjene novac se vagao)

152

Osnove ekonomije

- da bi se izbjeglo stalno vaganje metalnog novca, trgovci su počeli na komade metala urezivati znakove
- preuzimanjem prava propisivanja određene forme, finoće i težine metalnog novca od strane države, a što karakterizira novčanu jedinicu, pojavljuju se monete
⇒ kovani novac propisane forme i težine
- u početku je novac kovan od različitih metala, ali najčešće od zlata i srebra
- dugotrajna upotreba zlatnog novca dovela je do poistovjećivanja zlata i novca
- pojava prvih zlatnika najčešće se veže uz Libiju, dok Galbraith ističe da su zlatnici bili poznati još u Kini

153

- zlatnici su imali svoje ime i oblik, a izrađivali su se u točno određenoj težini ⇒ monetarno ime je bilo istovjetno težinskom imenom
- jedna funta ⇒ zlatnik koji je težio 0,453 grama (jedna funta)
- zlatnici se nikad nisu izrađivali od čistog zlata, uvijek se dodavao neki sastojak da bi se poboljšala čvrstoća
- poznata su dva sustava odnosa zlata i dodatka ⇒
- Englezi su u 1.000 jedinica mase iz koje se iskivao zlatni novac ugrađivali 916 jedinica zlata i 84 jedinice nekog drugog metala
- Francuzi su to radili u odnosu 900 : 100
- zajednički naziv svim zlatnicima bio je moneta

154

- moneta je postala roba specifičnog oblika kojoj je država utvrdila sve uvjete da bi mogla cirkulirati kao prometna vrijednost ili punovrijedno zakonsko sredstvo prometa i plaćanja
- moneta ili punovrijedni metalni novac se razlikuje od primitivnog metalnog novca po formi koju propisuje država
- od svih metalnih robe koje su se upotrebljavale kao novac, zlato se najduže zadržalo ⇒ ima određena fizička i kemijska svojstva koje ga čine posebno vrijednim

155

Papirni novac

- pojava papirnog novca se veže uglavnom uz kolonije u Americi
- razvojem robnog gospodarstva tražilo se još pogodnije sredstvo razmjene od zlatnog novca
- papirni novac je jednostavniji za prometovanje, troši se manja količina rada za njegovu izradu, a izvori zlata su postajali sve oskudniji
- u procesu kovanja novca i njegove cirkulacije dolazi do odstupanja njegove realne vrijednosti od nominalne (habanjem, izlizivanjem, krivotvorenjem prilikom kovanja) ⇒ istoimene zlatne monete počinju bivati različitih vrijednosti

156

Osnove ekonomije

- raznim se propisima pokušavalo utvrditi koliko takvo odstupanje može biti ⇒ remedijum ili tolerancija
- kako je takav novac i dalje opstajao u prometu, s vremenom on počinje samo predstavljati svoju nominalnu vrijednost
- moneta se pretvorila samo u simbol novčane vrijednosti, što je dovelo do potrebe pojavljivanja novih, praktičnijih oblika simboličnog novca
- time dolazi do pojave papirnog novca (početkom 18. st. u Francuskoj) koji ⇒
  - gotovo da nema stvarne vrijednosti
  - samo predstavlja zlatni novac
  - ima vrijednost samo dok je u opticaju

157

- uz novčanice, kao surogati zlatnog novca, javljaju se mjenice i obveznice
- potkraj 19. st. prestaje se kovati novac od zlata i srebra, čime papirni novac postaje dominantan oblik novca u prometu, ali ipak samo kao reprezentant punovrijednog novca ⇒ taj novac još uvijek nije bilo zakonsko neograničeno i definitivno sredstvo prometa i plaćanja, jer njegova cirkulacije nije bila zagarantirana od strane države
- s vremenom se počeo kovati novac od manje vrijednih metala koji je uglavnom služio za potkusurivanje
- polako dolazi do raspadanja novčanog sustava s cirkulacijom punovrijednog novca u opticaju
- novčanice se transformiraju u valutarni novac s prisilnim tečajem, a čiju egzistenciju garantira država
- time novčanica postaje zakonsko definitivno i neograničeno sredstvo prometa i plaćanja

158

Depozitni novac

- zbog nepraktičnosti papirnog novca pri velikim poslovima pojavila se potreba za još praktičnijim sredstvom plaćanja
- depozitni novac se definira kao kratkoročno novčano potraživanje raspoloživo na zahtjev, evidentirano na računima kod banaka, preko kojih se može obavljati platni promet
- takvo potraživanje može nastati polaganjem novca kod banke ili odobravanjem kredita od strane banke
- ovim se novcem smanjuje gotovina u optjecaju, jer se plaćanje vrši preknjižavanjem
- postoji tendencija povlačenja novčanica iz prometa¹⁵⁹

Mjerilo cijene

- mjerilo cijene ili tehnička mjera daje odgovor na pitanje koliko zlata sadrži ili predstavlja jedna papirna novčanica
- monetarne vlasti svakog društva utvrđuju tehničku mjeru, odnosno mjerilo cijene vlastitog novca, bez obzira kojom količinom zlata država raspolaže
- u vrijeme punovrijednog zlatnog novca koristila se kovnička stopa $\Rightarrow$ koju količinu zlata sadrži pojedina kovanica
- s pojavom papirnog novca javilo se i pitanje $\Rightarrow$ koju količinu zlata predstavlja pojedina novčanica

- primjer $\Rightarrow$ jedna papirna novčanica predstavlja jedan gram zlata $\Rightarrow$ za proizvodnju jednog grama zlata treba 10 sati rada $\Rightarrow$ dakle, jedna papirna novčanica predstavlja vrijednost ili cijenu 10 sati rada $\Rightarrow$ tako se preko papirnog novca izražava vrijednost bilo koje robe
- često vlada **zabluda** o tzv. zlatnom pokriću koja kaže da država određuje mjerilo cijene s obzirom na količinu zlata kojom raspolaže $\Rightarrow$ ne postoji nikakvo zlatno pokriće
- utvrđivanje mjerila cijene omogućuje:
  - novcu da može mjeriti vrijednost svake robe
  - ☼ uspoređivanje razne količine iste novčane robe
  - ☼ uspoređivanje iste količine različite novčane robe

161

FUNKCIJE NOVCA

11. predavanje

Osnove ekonomije

- funkcije novca su konkretni oblici izražavanja biti novca kao *općeg ekvivalenta*
- različite funkcije novca su međuzavisne
- povijesno su se funkcije novca postupno razvijale
- novac dolazi do izražaja i postaje sredstvo odvijanja, povezivanja, funkcioniranja, reguliranja i usmjeravanja djelatnosti gospodarskih subjekata te
- usklađivanja odnosa proizvodnje, raspodjele, razmjene i potrošnje materijalnih dobara
- razlikujemo $\Rightarrow$
  - funkciju novca kao mjerila vrijednosti
  - funkciju novca kao prometnog sredstva
  - funkciju novca kao blaga
  - funkciju novca kao platežnog sredstva
  - funkciju novca kao svjetskog novca

163

Funkcija novca kao mjerila vrijednosti

- prva i najvažnija zadaća novca je da u razmjeni izražava robne cijene tj. da ih predstavlja kao veličine koje su kvalitativno jednake (uspoređuju se samo s obzirom na količinu rada koji je u njima opredmećen) i kvantitativno mjerljive
- mjerilo vrijednosti $\neq$ mjerilo cijene
- mjerilo vrijednosti $\Rightarrow$ količina rada u nekoj robi $\Rightarrow$ u cijeni robe manifestira se funkcija novca kao mjerila vrijednosti
- mjerilo cijene je relativno stabilno, dok se mjerilo vrijednosti stalno mijenja od jedne do druge robe

164

- iako cijena predstavlja novčani izraz vrijednosti robe, ipak rijetko izražava vrijednost robe
- prvi je razlog kvalitativne naravi $\Rightarrow$ neke stvari nemaju vrijednost, a ipak imaju cijenu
- drugi je razlog kvantitativne naravi $\Rightarrow$ pod utjecajem ponude i potražnje cijene često odstupaju od vrijednosti
- u ovoj funkciji novac ne mora biti prisutan na tržištu, već je vrši kao idealno zamišljen

165

Funkcija novca kao prometnog sredstva

- u ovoj funkciji novac nužno mora biti prisutan $\Rightarrow$ osigurava promet robe između sudionika razmjene $\Rightarrow$ roba i novac se istovremeno kreću
- novac je posrednik u razmjeni
- akt kupnje – akt prodaje

$\leftarrow$
N-R
 $\rightarrow$

- ovdje govorimo o metamorfozi robe u novac i obrnuto
- roba vrši “smrtni skok” kad se mijenja za novac
- direktna robna razmjena prerasta u robni promet $\Rightarrow$ akt prodaje robe za novac i kupnje druge robe dobivenim novcem

Osnove ekonomije

- ukoliko se prodavatelj suzdrži od kupnje druge robe dolazi do *tezauriranja novca*
- *tezauriranje novca* predstavlja izvlačenje gotovine iz prometa i njezino čuvanje u domaćinstvima, poduzećima, bankama, štedionicama i drugim organizacijama i ustanovama ⇒ prekorače li se normalne granice zadržavanja gotovine, dolazi do poremećaja u gospodarskim kretanjima ⇒
- ako se zadržana gotovina odjednom pojavi na tržištu može doći do pojave inflacije, nestašice nekih proizvoda, nesklada ponude i potražnje i sl.¹⁶⁷

Funkcija novca kao blaga

- novac se koristi i kao sredstvo očuvanja vrijednosti ⇒ omogućuje očuvanje vrijednosti u vremenu
- tezauracijom novac se izvlači iz robnog prometa i pretvara u *blago* ⇒ najlogičnija je ova funkcija kod punovrijednog zlatnog novca ⇒ taj novac ima vrijednost i kad je izvan opticaja
- danas, kada je u prometu uglavnom papirni novac koji povlačenjem iz prometa gubi svoju vrijednost, novcem se kupuju zlatne poluge, nakit ili umjetnine
- stoga banke, kako bi privukle štediše, nude kamate kao naknadu za čuvanje novca jer se tako sprječava gubljenje vrijednosti papirnog novca
- država se služi svojim rezervama novca za reguliranje odnosa ponude i potražnje, prema potrebi ga povlači iz opticaja ili ubacuje u opticaj¹⁶⁸

Funkcija novca kao platežnog sredstva

- u ovoj funkciji se novac odvaja od samog procesa razmjene, odnosno javlja se u funkciji kredita $\Rightarrow$ ne mora biti prisutan na tržištu
- novac služi kao obračunsko sredstvo sve do podmirivanja obveze $\Rightarrow$ tek tada postaje sredstvo plaćanja
- za razliku od funkcije novca kao prometnog sredstva, u ovoj funkciji se istovremenu razmjenjuju roba i mjenica

←
R-M
→

169

- mjenica $\Rightarrow$ sredstvo garancije plaćanja $\Rightarrow$ vrijednosni papir propisanog oblika, koji sadržava obvezu na isplatu određene svote novca
- prodajom robe na kredit uspostavljaju se dužničko-vjerovnički odnosi
- mjenice, čekovi, kreditna pisma i sl. $\Rightarrow$ novčani surogati ili kreditni novac
- kreditni novac nastaje temeljem kreditnog odnosa, a predstavlja instrument obveze plaćanja
- u bilo kojem trenutku vlasnik mjenice može unovčiti istu u banci i za nju dobiti gotovinu, pri čemu banka preuzima ulogu vjerovnika u kreditnom odnosu $\Rightarrow$ ovaj se postupak naziva *eskontiranje mjenice*

170

Osnove ekonomije

- eskont $\Rightarrow$ mjeničnopravna radnja kojom se obavlja naplata mjenice prije njezina dospjeća uz određenu naknadu $\Rightarrow$ eskontnu kamatu tzv. diskont
- banka koja je eskontirala mjenicu može istu po potrebi reeskontirati kod središnje banke ili neke druge specijalizirane ustanove
- razvitak kreditnih odnosa u robnoj proizvodnji dovodi do lanca međusobnih dugovanja i potraživanja, što može dovesti do pojave nelikvidnosti
- opasnost koju može prouzročiti razvijena funkcija novca kao platežnog sredstva $\Rightarrow$ unutrašnji dug $\Rightarrow$ dio javnog duga koji država duguje subjektima u vlastitoj zemlji, građanima i pravnim osobama

171

Funkcija novca kao svjetskog novca

- novac u međunarodnoj razmjeni postaje svjetski novac
- u ovoj funkciji novčana roba mora stvarno postojati $\Rightarrow$ ne kao oblik vrijednosti već kao vrijednost čiji je on novčani oblik
- ranije su tu funkciju obavljali plemeniti metali (zlato), a s razvojem međunarodnih ekonomskih odnosa $\Rightarrow$ konvertibilne valute $\Rightarrow$ novac zemlje kupca pretvoren u novac zemlje prodavatelja
- u nedostatku međunarodnih sredstava plaćanja, ova se razmjena obavlja prebijanjem dugovanja i potraživanja

172

Osnove ekonomije

- novac na svjetskom tržištu najprije istupa kao mjera vrijednosti robe
- svjetski novac u funkciji prometnog sredstva bi morao biti prisutan na tržištu ali ovo otežavaju sljedeće zapreke ⇒
  - ⇒trgovina je distancirana
  - ⇒u prijenosu novca iz jedne zemlje u drugu se javljaju troškovi i rizici
  - ⇒svaka država želi da se na njenom tržištu u ulozi prometnog sredstva javlja upravo njezin nacionalni novac
- ovaj se problem rješava korištenjem konvertibilnih valuta u međunarodnim plaćanjima

173

- konvertibilnost podrazumijeva slobodnu razmjenjivost jedne valute u zlato ili u druge valute
- ranije se pod pojmom konvertibilnosti razumijevala mogućnost razmjene papirnog novca za plemeniti metal, odnosno za novac od plemenitog metala, a s vremenom se taj pojam proširio na međusobnu zamjenu valuta uopće
- potpuna konvertibilnost ⇒ jedna se valuta mijenja za drugu bez ikakvih ograničenja

174

Osnove ekonomije

- ograničena konvertibilnost $\Rightarrow$ postoje određena ograničenja u razmjeni jedne valute za drugu
- vanjska konvertibilnost $\Rightarrow$ mogućnost nerezidenata da valutu neke zemlje slobodno zamijene u druge inozemne valute po službenom tečaju
- unutrašnja konvertibilnost $\Rightarrow$ pravo rezidenata neke zemlje da slobodno zamjenjuju svoju domaću valutu u valute drugih zemalja za tekuća plaćanja

175

- konvertibilna valuta $\Rightarrow$ ona koju svaka zemlja razmjenjuje za svoju novčanu jedinicu, odnosno ona valuta koju svaka zemlja prima u naplati svojih potraživanja
- međusobni odnos dviju različitih novčanih jedinica nazivamo *paritetom*
- paritet (određen mjerilom cijena) predstavlja osnovu deviznog kursa (određen odnosom ponude i potražnje) koji od tog pariteta može odstupati u okviru unaprijed utvrđenih granica
- npr. ako jedan euro predstavlja 7 grama zlata, a jedna kuna predstavlja 1 gram zlata, mijenjat će se 7 kuna za 1 euro

176

Osnove ekonomije

- često jedna zemlja ne želi prihvatiti novac druge zemlje prema tzv. službenom paritetu, već prema tržišnim odnosima njihovih valuta na međunarodnom tržištu $\Rightarrow$ tada se razmjena odvija prema **deviznom tečaju**
- međunarodna razmjena može se obavljati i na temelju prebijanja dugovanja i potraživanja između dvije zemlje
- svjetski novac omogućava i kreditiranje u međunarodnoj razmjeni $\Rightarrow$ vanjski dug države
- *vanjski dug* $\Rightarrow$ kumulirana vrijednost zaduženja jedne zemlje u inozemstvu
- svjetski novac ima i funkciju blaga, jer svaka zemlja mora osigurati određenu količinu zlatnih i deviznih rezervi kojom osigurava normalno odvijanje razmjene na međunarodnom tržištu

KOLIČINA NOVCA U OPTICAJU

PROMJENE U VRIJEDNOSTI
NOVCA

12. predavanje

Osnove ekonomije

- ✦ novac se pojavljuje na tržištu kao jedna strana odnosa razmjene, odnosno potražnja, a drugu stranu čine robe i usluge
- ✦ osnovno je pitanje kako uskladiti ravnotežu između krakova tržišne poluge
- ✦ mjere kojima svaka država to regulira nazivamo mjerama kreditno-monetarne politike
- ✦ najčešće se regulacija tržišnog mehanizma vrši na strani novca, odnosno potražnje, a to vodi do pitanja **količine novca u opticaju**
- ✦ jedan od najosnovnijih obrazaca za izračunavanje količine novca u opticaju jeste $\Rightarrow$

$$M = \frac{P \cdot Q}{V}$$

179

- ✦ taj su obrazac su u teoriju uveli predstavnici **količinske ili kvantitativne teorije** čiji je tvorac bio David Hume
- ✦ u novije vrijeme predstavnici monetarističke koncepcije na čelu s Miltonom Friedmanom oživljavaju vrijednost te teorije
- ✦ tako se razrađeni obrazac za utvrđivanje količine novca u opticaju može izraziti na sljedeći način $\Rightarrow$ količina novca u opticaju (Kn) jednaka je sumi ukupnih robnih cijena (Src), plus dospjela plaćanja (Dp), minus suma robnih cijena koje su prodane na kredit ($Src(k)$), minus međusobna prebijanja (Mp) i minus bezgotovinska plaćanja (Bp) te sve to podijeljeno s prosječnom brzinom opticaja novca (vremenski period u kojem je novac učinio nekoliko prijelaza iz novčanog u robni oblik $\Rightarrow$

$$Kn = \frac{Src + Dp + Src(k) - Mp - Bp}{Pbo}$$

180

Osnove ekonomije

- ✦ vrijednost novca se određuje njegovom kupovnom moći, a ona je određena količinom robe i usluga koja se može dobiti za jedinicu novca
- ✦ kupovna snaga novca se mijenja pa govorimo o promjenama u vrijednosti novca
- ✦ kada vrijednost novca raste govorimo o ⇒
  - ⇒aprecijaciji
  - ⇒deflaciji i
  - ⇒revalvaciji
- ✦ kada vrijednost novca pada govorimo o ⇒
  - ⇒deprecijaciji
  - ⇒devalvaciji
  - ⇒inflaciji i
  - ⇒stagflaciji

181

- ✦ **deflacija** je pojava kada se smanjuje količina novca u opticaju u odnosu na robu i usluge, što rezultira povećanjem njegove kupovne snage
- ✦ **revalvacija** je zakonski akt kojim se povećava vrijednost novčane jedinice u odnosu na druge valute
- ✦ **inflacija** se manifestira u općem porastu cijena i padu vrijednosti novca
- ✦ **devalvacija** je svjesna akcija države kojom se smanjuje vrijednost novčane jedinice prema drugim valutama
- ✦ **stagflacija** je pojava koja se manifestira u porastu cijena, što znači padu vrijednosti novca i stagnaciji gospodarske aktivnosti

182

RAZVITAK ROBNE PROIZVODNJE

VLASNIŠTVO

13. predavanje

♦ dva su temeljna oblika pratila
razvoj robne proizvodnje:

■ sitna $\Rightarrow$ jednostavna $\Rightarrow$ prosta

■ krupna $\Rightarrow$ kapitalistička

SITNA ROBNA PROIZVODNJA

- ◆ predstavlja oblik proizvodnje u kojem proizvođač proizvodi za podmirivanje vlastitih potreba, a razmjenjuje samo višak proizvoda
- ◆ njena je pojava vezana uz nastanak privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju
- ◆ robna proizvodnja se razvijala onda kada su se proizvođači rada samostalnih i međusobno nezavisnih, privatnih radova sučeljavali kao robe

185

- ◆ karakteristike sitne robne proizvodnje ⇒
- proizvođač svoje proizvode namjenjuje razmjeni ⇒ na višem stupnju razvoja proizvođač je počeo proizvoditi predmete namijenjene razmjeni, čime je postao ovisan o razmjeni svojih proizvoda rada za proizvode rada drugog proizvođača da bi mogao zadovoljiti svoje potrebe ⇒ za proizvode svog rada u neposrednoj razmjeni dobije rad drugih proizvođača opredmećen u proizvodima koji su mu potrebni

186

- robu proizvodi neposredno sam vlasnik sredstava za proizvodnju te prisvaja čitav proizvod $\Rightarrow$ izuzetak čine kmetovi koji su, potkraj razdoblja feudalizma, feudalcima plaćali novčanu rentu za korištenje zemlje, tako da je dio njihove proizvedene robe unaprijed pripadao drugima
- ranije vlasnik sredstava za proizvodnju nije kupovao niti izrabljivao tuđu radnu snagu, ali s vremenom je sitni robni proizvođač počeo angažirati i druge radnike $\Rightarrow$ u suvremenoj sitnoj robnoj proizvodnji to je najčešće i slučaj

187

- u jednostavnoj robnoj proizvodnji novac djeluje kao posrednik u razmjeni
- cilj jednostavne ili sitne robne proizvodnje je zadovoljavanje vlastitih potreba
- ◆ zajedničko mjerilo prema kojem su se formirali kriteriji razmjene bilo je radno vrijeme utrošeno za proizvodnje roba $\Rightarrow$ s vremenom se ustalilo radno vrijeme potrebno za proizvodnju određenih roba u danim uvjetima proizvodnje
- ◆ djelovanje zakona vrijednosti $\Rightarrow$ cijene po kojima se robe prodaju predstavljaju izraze vrijednosti roba, a tu vrijednost određuje društveno potrebno radno vrijeme za njihovu proizvodnju

188

- ◆ sitna robna proizvodnja nije dominantan oblik proizvodnje
- ◆ odnos između proizvođača i potrošača se formira djelovanjem tržišta ⇒ tek nakon utroška svog rada, proizvođač saznaje pomoću kretanja cijena na tržištu da li je njegov rad dobio društveno priznanje
- ◆ u novije vrijeme se umjesto pojma sitne robne proizvodnje najčešće koristi pojam *mala privreda* ⇒ dio privrede kojem pripadaju obrtničke radionice i poduzeća koja zapošljavaju manji broj radnika

189

KRUPNA ROBNA PROIZVODNJA

- ◆ uvjeti za nastanak krupne robne proizvodnje su:
  - koncentracija bogatstva ⇒ *prvobitna akumulacija kapitala* ⇒ povijesni proces nastanka kapitalizma (Zapadna Europa od 15. do 18. stoljeća) koncentracijom kapitala u rukama kapitalista i pretvaranjem proizvođača u najamne radnike, a do čega je došlo protjerivanjem seljaka sa zemljišta, pljačkom kolonija, razvojem trgovine i pomorstva te pretvaranjem obrtnika u najamne radnike
  - veliki broj slobodne radne snage
  - stvaranje i organizacija tržišta za proizvode kapitalista

190

Osnove ekonomije

- karakteristike krupne robne proizvodnje:
  - svi čimbenici proizvodnje postaju robe
  - odnos poslodavca i posloprimca $\Rightarrow$ kupnja i prodaja radne snage
  - to je masovna proizvodnja $\Rightarrow$ specijalizirana proizvodnja jednog ili nekoliko proizvoda u velikim količinama $\Rightarrow$ povećava produktivnost rada, omogućuje brži tehnički napredak i posluje s niskim troškovima proizvodnje
  - cilj ovakve proizvodnje $\Rightarrow$ oplodnja uloženog kapitala, odnosno prisvajanje viška vrijednosti, profita $\Rightarrow$ dio novostvorene vrijednosti što je prisvaja poslodavac, kapitalist koji preostaje po odbitku proizvodnih troškova, plaćenih najamnina i utrošenih sredstava proizvodnje $\Rightarrow$ na njemu se temelji potrošnja kapitalista i njegovo stvaranje i prisvajanje je osnovni motiv i pokretač kapitalističke gospodarske aktivnosti

191

- podjela rada se stalno širi
- to je dominantan oblik proizvodnje
- odvija se uz mnogo međusobno nepovezanih i različitih sudionika što često dovodi do stihijske proizvodnje
- to je dinamičan oblik gospodarenja

192

- **vlasništvo** predstavlja povijesno formirani način prisvajanja dobara koji se sastoji u pravu posjedovanja i iskorišćivanja dobara te raspolaganja njima
- vlasništvo je položaj čovjeka u prirodi i zajednici i iz toga proizišao čovjekov odnos prema uvjetima njegova života i prema ljudima s kojima dolazi u dodir
- u društvenim stanjima u kojima jedni imaju vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju, a drugi nemaju, akt prisvajanja procesom proizvodnje nosi obilježja nejednakosti, privilegija, monopola

193

- vlasništvo ima pravnu i gospodarsku dimenziju $\Rightarrow$ *pravi aspekt vlasništva* dolazi do izražaja u pravnom reguliranju vlasničkih funkcija, a *gospodarski aspekt vlasništva* u njihovom praktičnom ostvarenju, a posebno u funkciji prisvajanja i riskiranja
- pravni pojam vlasništva očituje se u ulozi upravljanja i nadziranja, a gospodarski stavlja naglasak na prisvajanje dobara, odnosno viška vrijednosti, te na preuzimanje rizika koje iz toga proizlazi

194

- svjesno i svrsishodno ponašanje članova društvene zajednice koji u svom vlasništvu imaju određena materijalna dobra, a koje rezultira proizvodima za zadovoljavanje ljudskih potreba, poprima svojstvo gospodarskog ponašanja i daje vlasništvu gospodarsko značenje
- gospodarsko značenje vlasništva podrazumijeva
⇒
  - ✚ upravljanje i raspolaganje imovinom
  - ✚ pravo korištenja i raspolaganja proizvodima
  - ✚ potrošnju proizvoda

195

- spomenute gospodarske funkcije vlasništva ne moraju pripadati isključivo pravnom vlasniku
⇒ moguće je odvajanje gospodarske funkcije vlasništva od pravne ⇒ danas su često upravljačke funkcije u rukama osoba koje nisu vlasnici (profesionalni menadžeri, stečajni upravitelji i sl.)
- nositelj gospodarske funkcije vlasništva sebi osigurava *privilegije* koje se očituju u ⇒
  - ✚ mogućnosti odlučivanja u proizvodnom procesu
  - ✚ u raspodjeli dobiva više od nevlasnika

196

Osnove ekonomije

- ✚ u procesu razmjene ima prednost jer raspolaže traženim dobrima
- ✚ ima mogućnost bogatije potrošnje od nevlasnika
- spomenutim privilegijama vlasnik stječe gospodarske funkcije vlasništva

- učinci vlasništva u gospodarskom životu:
- ✚ vlasništvo nameće obvezu nositelju
- ✚ oblik vlasništva utječe na produkciju i reprodukciju ⇒ postoji veza između rasta proizvodnje i povećavanja broja vlasničkih subjekata
- ✚ vlasništvo uvjetuje i oblik proizvodnje
- ✚ vlasništvo utječe i na ukupnost demokratskih odnosa unutar društva

197

- s gospodarskog aspekta vlasništvu pristupamo kao ukupnosti odluka koje su ključne za funkcioniranje proizvodnje materijalnih dobara i proizvodnje samog života
- čovjek mora imati pravo na donošenje spomenutih odluka, a količina i kakvoća takvih prava uvjetovane su stupnjem razvoja društva
- vlasništvo, kao izvor takvih prava, je dinamička kategorija
- uzrok takvog dinamizma je stupanj razvitka društva, odnosno njegovih proizvodnih potencijala
- homo oeconomicus je shvatio da mora mijenjati sebe i pomagala, pa i sve druge uvjete rada i života, pa samim time i vlasničke odnose kao bitan element reprodukcijanskog procesa ⇒ evolutivne promjene vlasništva
- u povijesti postojale su i nasilne promjene oblika vlasništva

198

Osnove ekonomije

- dosadašnje oblike vlasništva možemo svesti na sljedeće:
  - ✦ privatno, pojedinačno ili rascjepkano
  - ✦ društveno, grupno ili općinsko
  - ✦ zajedničko, univerzalno ili opće
- **privatno vlasništvo** je takav oblik vlasništva u kojem pojedinac, odnosno vlasnik ima mogućnost koristiti se pravima na dobrima koja ima u svojoj vlasnosti
- u povijesti poznati oblici privatnog vlasništva su:
  - ✦ vlasništvo robovlasnika
  - ✦ vlasništvo feudalaca
  - ✦ vlasništvo kapitalista

199

- **društveno vlasništvo** karakterizira grupno posjedovanje dobara, usluga i prava i grupno prisvajanje rezultata rada
- operativne radnje vezane uz funkcioniranje tog vlasništva redovito su povjerene profesionalnim upravljačima
- društveno se vlasništvo pojavljuje u različitim oblicima ⇒
  - ✦ državno vlasništvo
  - ✦ dioničko vlasništvo
  - ✦ zadružno vlasništvo
  - ✦ drugi oblici suvlasništva ili partnerstva
- **zajedničko vlasništvo** se ogleda u činjenici da su svi članovi društva u istom položaju prema vlasništvu ⇒ zato govorimo o općem vlasništvu

200

- takav oblik vlasništva vezuje se uz prve početke nastanka i razvoja ljudskog društva jer se polazi od pretpostavke da su prvi ljudi rođeni jednakopravni i u pogledu vlasničkih prava
- na određenom stupnju razvoja društva pojavila se podjela rada, razvoj sredstava za rad i višak proizvoda, što je dovelo do pojave privatnog vlasništva
- suvremeni teoretičari smatraju da, u skladu s načelom tehnološkog determinizma, se može očekivati da će u budućnosti, kad znanstveno-tehnička revolucija stvori takvu materijalno-tehničku osnovu društva koja će omogućiti da se stvori obilje dobara za zadovoljavanje potreba ljudi i da će pomagala u potpunosti zamijeniti težak rad čovjeka, nastati novi oblik vlasništva – zajedničko vlasništvo u kojem će svi članovi društva podjednako uživati u vlasničkim pravima ⇒ prema tome, zajedničko vlasništvo je i budućnost društva

201

OBLICI ORGANIZACIJE PROIZVODNJE

14. predavanje

Osnove ekonomije

✕ najistaknutiji oblici organizacije proizvodnih jedinica u povijesti krupne robne proizvodnje su:

- ▣ jednostavna kooperacija
- ▣ manufakturno poduzeće
- ▣ industrijsko poduzeće
- ▣ mehanizacijsko poduzeće
- ▣ informacijsko poduzeće

- gornja podjela izvršena je na temelju povijesnog tijeka tehnoloških promjena

203

Jednostavna kooperacija

- ✕ takav oblik udruživanja u kojem jedan vlasnik sredstava za proizvodnju uključuje druge takve vlasnike u zajednički posao
- ✕ predstavlja spajanje više samostalnih zanatlija pod nadzorom i u organizaciji jednog od njih
- ✕ rad je pretežno ručni
- ✕ nema podjele rada
- ✕ svrha ovakve organizacije sastoji se u:
  - ▣ uštedi u prostoru i materijalu
  - ▣ snižavanju troškova grijanja i održavanja prostora
  - ▣ zajedničkom korištenju alata i sl.

204

Manufakturno poduzeće

- ✖ složena kooperacija ili manufaktura nastaje okupljanjem raznovrsnih samostalnih zanatlija ili okupljanjem više zanatlija koji obavljaju iste ili slične poslove i to pod nadzorom organizatora i obično vlasnika sredstava za proizvodnju
- ✖ kombiniranjem zanata postiže se veća, raznolikija i kvalitetnija proizvodnja u usporedbi s ranijim oblicima proizvodnje
- ✖ razlikuju se heterogena i organska manufaktura
- ✖ u manufakturnoj organizaciji proizvodnje došlo je do naglog razvoja podjele rada i sredstava za rad
- ✖ pojavljuje se radnik koji je formalno i stvarno ovisan o vlasniku sredstava za rad

205

Industrijsko poduzeće

- ✖ materijalni temelji ovom obliku organiziranja proizvodnje leže u pronalascima prve tehnološke revolucije, a prvenstveno u parnom stroju
- ✖ u industrijskom poduzeću poduzetnik angažira radnike koji obavljaju rutinske operacije koristeći se raznim pomagalicama i služe kao opskrbljivači rada složenijih strojeva
- ✖ najčešće su to obiteljska poduzeća koja zapošljavaju veći broj djelatnika
- ✖ organizacija proizvodnje temelji se na individualnoj sposobnosti radnika
- ✖ pogoduje natjecanju radnika što je doprinijelo povećanju produktivnosti rada

206

Osnove ekonomije

- ✖ industrijska revolucija imala je svoje pozitivne, ali i negativne učinke
- ✖ pozitivni učinci mogu se svesti na:
  - ▣ tehnološkim promjenama na bazi pare došlo je to velikih promjena u materijalnoj proizvodnji, ali i u svim drugim područjima ljudske djelatnosti
  - ▣ povećanje proizvodnje
  - ▣ porast produktivnosti rada
  - ▣ niži troškovi proizvodnje
  - ▣ manji teret rada
  - ▣ razvoj podjele rada
  - ▣ razvitak sredstava za rad
  - ▣ širenje tržišta itd.

207

- ✖ najvažniji negativni učinci industrijske revolucije mogu se sagledati kroz:
  - ▣ korištenje jeftine ženske i dječje radne snage
  - ▣ radnik postaje dodatak stroju radnik postaje suvišan u proizvodnom procesu što vodi do povećanja nezaposlenosti i stvaranja tzv. vojske nezaposlenih
  - ▣ gotovo su nestali sitni robni proizvođači
  - ▣ zaoštravaju se socijalne suprotnosti u društvu
  - ▣ pojavio se tzv. ludistički pokret kojeg su sačinjavali pripadnici britanske radničke klase koji su se organizirano i masovno borili protiv poduzetnika i strojeva

208

Mehanizacijsko poduzeće

- ✖ temelji se na rezultatima druge tehnološke revolucije koja se odvijala od sredine 19. do sredine 20. stoljeća
- ✖ ustroj mehanizacijskog poduzeća je strogo hijerarhijski s detaljno isplaniranom i provedenom znanstvenom podjelom rada
- ✖ njegovu pokretačku snagu čine stručnjaci raznih profila organizirani u cjeline međusobno povezane i koordinirane zajedničkim ciljem ⇒ osiguravanjem stalnog rasta poduzeća
- ✖ taj se cilj, osim stalnim ulaganjem, postiže i stalnim privlačenjem drugih poduzeća i kapitala, te slobodnih sredstava građana ⇒ stoga prevladavaju dionička društva

- ✖ novoj masovnoj proizvodnji odgovaraju masovni promet i masovne informacije, kako bi se osigurala masovna potrošnja ⇒ stoga se mehanizacijsko poduzeće uzima kao organizacijski oblik proizvodnje u masovnom društvu
- ✖ u materijalnoj proizvodnji dominiraju tri osnovne skupine operacija ⇒ planiranje, organiziranje i kontrola
- ✖ njihova razrada i primjena u proizvodnom procesu znatno je povećala ukupnu efikasnost uvođenjem:
  - ▣ tekuće vrpce
  - ▣ standardizacije i tipizacije proizvoda

- ▣ elektrifikacije i mehanizacije proizvodnje
- ▣ detaljne podjele rada
- ▣ strogih hijerarhijskih odnosa
- ▣ sveobuhvatnog statističkog praćenja poslovanja
- ▣ primjene stimulativnih metoda plaćanja
- ▣ participacije radnika u uspjehu poduzeća itd.
- ✕ rađa se tzv. kolektivističko društvo
- ✕ država dobiva istaknuto mjesto u svim fazama procesa reprodukcije
- ✕ pojavljuju se i države blagostanja koje postoje u okviru potrošačkih društava
- ✕ dolazi do razdvajanja vlasništva nad kapitalom (dioničari) od posjeda kapitala (profesionalni upravljači ⇒ tehnokrati)

211

- ✕ najvažnije mjesto u nastaloj tehnokraciji pripada državi, odnosno državnoj birokraciji ⇒ karakteristika kolektivističkog načina proizvodnje
- ✕ poseban oblik kolektivističkog načina proizvodnje nalazimo u bivšim socijalističkim državama
- ✕ pozitivne strane toga ogledaju se u početnom ekstenzivnom rastu proizvodnje, punoj zaposlenosti pučanstva, zdravstvenoj zaštiti i sl.
- ✕ negativnosti su ipak prevagnule, a oblikovale su se u općoj neefikasnosti sustava
- ✕ i zapadni kolektivizam ima velikih mana:
  - ▣ država blagostanja postala je preskupa
  - ▣ rastu svi oblici potrošnje, a osobito opća i zajednička

212

▣ pojavila se stagnacija u gospodarskom razvoju koju prati i rast cijena $\Rightarrow$ stagflacija

▣ problemi nezaposlenosti postaju sve veći i češći

✕ iz navedenog proizlazi da je došlo vrijeme za nove odnose i oblike proizvodnje

213

Informatičko poduzeće

- ✕ pokretačku snagu u informatičkom poduzeću čini informatičar koji raspolaže s informacijama koje i sam stvara
- ✕ informacije su najvažniji gospodarski resurs suvremenog društva
- ✕ ovo poduzeće karakteriziraju tri I $\Rightarrow$ informatizacija, individualizacija i internacionalizacija
- ✕ raste učešće minolog u odnosu na tekući rad, a tekući rad postaje sve zahtjevniji jer korištenje, povezivanje i kontrolu informatičke tehnologije mogu obavljati samo visokoobrazovani stručnjaci²¹⁴

Osnove ekonomije

- ✖ informatičko poduzeće je manje i fleksibilnije
- ✖ nasuprot hijerarhiji i subordinaciji koje su dominirale u mehanizacijskom poduzeću sad se javljaju procesi suradnje i međuzavisnosti u mnogim radnjama odlučivanja i upravljanja
- ✖ brojni su suvremeni teoretičari upozoravali na pojavu informatičkog poduzeća ⇒
  - ▣ Alvin Toffler u svom djelu “Šok budućnosti” novu organizaciju predstavlja kao tvorevinu privremenih stanica i pokretljivih pojedinaca
  - ▣ John Naisbitt u djelu “Megatrendovi” napominje da u informatičkom poduzeću dominira informacija kao osnovni resurs
  - ▣ John Kenneth Galbraith, autor brojnih djela, upozorava na radikalne promjene u načinu proizvodnje koje nastupaju novom tehnologijom²¹⁵

- ✖ među hrvatskim teoretičarima ističe se Adolf Dragičević, koji već mnogo godina ukazuje na značaj tehnoloških promjena, te je i napisao djelo “Politička ekonomija informacijskog društva”
- ✖ učinci informatičke revolucije ogledaju se u:
  - ▣ proizvodnji materijalnih dobara
  - ▣ području novih materijala i izvora energije
  - ▣ smanjenju rizika od tržišne stihije
  - ▣ jačanju uloge individualne sposobnosti i kreativnosti
  - ▣ procesu debirokratizacije
  - ▣ potiče sve brži razvoj znanosti
  - ▣ utjecaj na demokratizaciju života
  - ▣ utjecaj na liberalizaciju domaćih i inozemnih gospodarskih odnosa

KOMBINACIJA ČIMBENIKA PROIZVODNJE

15. predavanje

- kombiniranje čimbenika proizvodnje podrazumijeva primjenu ekonomiziranja u poslovanju
- pod ekonomiziranjem se podrazumijeva težnja da se u nekom gospodarskom pothvatu na minimum smanje utrošci rada, kapitala, intelektualnih usluga i drugih izdataka kako bi se ostvarila najekonomičnija rješenja
- ekonomiziranje zahtjeva da se neprekidno ispituje i odmjerava svaki izdatak kako bi se postigla što veća razlika između troškova i učinaka

Osnove ekonomije

- ☛ kombiniranje čimbenika proizvodnje, odnosno ekonomiziranje je jedna od važnih funkcija svakog poduzetništva i čini opću karakteristiku svake ekonomske aktivnosti $\Rightarrow$ ako se ne ekonomizira dolazi do rasipanja vremena, sredstava i rada
- ☛ čimbenici proizvodnje, odnosno inputi, se mogu podijeliti na primarne (rad, kapital i zemlja) i izvedene (tehnologija, istraživanje i razvoj, obrazovanje i dr.)
- ☛ ekonomski teoretičari su rano uočili da visinu ulaganja inputa ne prate proporcionalno i ostvareni prinosi od istih, te su ukazali na zakon opadanja prinosa

219

Zakon opadanja prinosa

- ☛ predstavlja teoretski izraz koji označuje uvjetovanost prinosa od uzastopnih ulaganja određenog proizvodnog faktora $\Rightarrow$ upućuje na promatranje odnosa između inputa i outputa
- ☛ primarne inpute (proizvodne faktore) čine zemlja, kapital i rad $\Rightarrow$ ako zemlja i kapital ostaju nepromijenjeni, dodatna ulaganja rada donose dodatan prinos koji odmah ili nakon nekoliko uzastopnih ulaganja opada

220

Osnove ekonomije

Primjer zakona opadanja prinosa

jedinice rada ⇒ inputi	ukupni output	dodatni output postignut dodatnim jedinicama rada
0	0	
1	2.000	2.000
2	3.000	1.000
3	3.500	500
4	3.800	300
5	3.900	100

221

- što se događa kada se za obradu istog zemljišta zapošljava sve više i više radnika ⇒ na početku će se output naglo povećati jer će se polje bolje plijeviti, zasađivati, navodnjavati itd., ali u određenom trenutku treće ili četvrto okopavanje dnevno će doprinositi sve manje, a osim toga preveliko obrađivanje će i uništiti ljetinu
- izraz opadanje prinosa uglavnom se u novije vrijeme koristi samo za slučajeve gdje je zemlja konstantni faktor

222

Osnove ekonomije

- ☼ za slučajeve gdje je konstantni faktor rad ili kapital obično se upotrebljava naziv opadanje produktivnosti
- ☼ međutim, ovaj zakon nije primjenjiv u svim sferama gospodarstva, odnosno nije opći zakon
- ☼ pojavom novih, odnosno izvedenih inputa, a bez dodatnih ulaganja rada i kapitala, došlo je do porasta proizvodnje na svim područjima
- ☼ danas znanje predstavlja temeljni čimbenik proizvodnje utječući upravo na kombiniranje primarnih čimbenika, što ukazuje na ulogu *poduzetništva*

223

Poduzetništvo

- ☼ predstavlja ukupnost poduzetnikovih organizacijskih, nadzornih, usmjeravajućih, rukovodećih i upravljačkih funkcija $\Rightarrow$ u ekonomskoj teoriji često se promatra kao poseban faktor proizvodnje, ali ipak predstavlja oblik radne aktivnosti, te ga se ne bi moglo odvojiti od rada
- ☼ zadatak poduzetništva je da na najpovoljniji način kombinira i koordinira proizvodne faktore i tako maksimizira profit

224

Osnove ekonomije

☼ osnovne karakteristike poduzetništva su ⇒

⇒ inovativnost – poduzetništvo stalno teži novom i nikad se ne miri s postojećim, stoga je ono oblikovatelj, trajan poticatelj i činitelj društvenog napretka

⇒ prestrukturiranje – poduzetništvo potiče brojne promjene u proizvodnim procesima

⇒ rizik – za razliku od rukovođenja i upravljanja, poduzetnik je osoba koja posluje na vlastiti rizik

225

☼ poduzetništvo se pojavilo s prvim oblicima društveno organiziranog gospodarenja

☼ pratilo je razvoj podjele rada i robne proizvodnje ⇒ moglo bi se reći da je poduzetništvo produkt robne proizvodnje

☼ do punog izražaja dolazi u krupnoj robnoj proizvodnji gdje u prvi plan dolazi upravo kombiniranje čimbenika proizvodnje, što omogućuje ostvarivanje viškova vrijednosti, a postiže se inovativnim razmišljanjem

226

Osnove ekonomije

- poduzetnik je osoba koja raspolaže sredstvima potrebnim za određenu gospodarsku djelatnost i samostalno donosi odluke koje se odnose na tu djelatnost, organizira i kombinira proizvodne faktore, koordinira njihovo djelovanje, nadzire, rukovodi i upravlja cjelokupnim radom i poslovanjem
- on mora imati posebnu nadarenost, sposobnosti i znanja, te biti inicijativan, inovativan, dinamičan i smjel
- njegova zarada je poduzetnička dobit, koja ostaje nakon što se iz ukupnog prihoda odbiju troškovi te sve ugovorne i zakonske obveze²²⁷

- poduzetnik se razlikuje od menadžera i vlasnika, ali je moguće da u jednoj osobi budu sjedinjene sve tri funkcije
- razlika menadžer – poduzetnik ⇒
  - ⇒ menadžer optimalizira postojeće stanje i brine se da angažirani faktori proizvodnje budu što bolje organizirani, odnosno osigurava racionalnost i efikasnog poslovnog procesa
  - ⇒ poduzetnik napušta postojeće i uspostavlja novo

Osnove ekonomije

- A. Bajt tumači razliku poduzetništva i menadžmenta na slijedeći način ⇒
  - *poduzetništvo = usmjeravanje kapitala i pojedinih čimbenika proizvodnje = investiranje*
  - *poduzetnik = investitor s idejom*
  - *menadžment = kombiniranje investiranih čimbenika proizvodnje sa ciljem maksimiranja njihovih ekonomskih učinaka*
  - *menadžer = upravlja poslovanjem poduzeća po nalogu poduzetnika*
  - menadžeri i menadžment su se pojavili u kapitalizmu kada je poduzetnik funkciju organizatora poslovanja povjerio stručnjaku ²²⁹

- dva su temeljna tipa poduzetnika i poduzetništva:
  - *poduzetnik proizvođač koji djeluje u industrijskom poduzetništvu (staro poduzetništvo)*
  - *poduzetnik trgovac koji djeluje u trgovačkom poduzetništvu (novo poduzetništvo)*
- moguće je još razlikovati i
  - *individualno poduzetništvo (poduzetnik = vlasnik = menadžer)*
  - *timsko ili grupno poduzetništvo (korporacijsko poduzetništvo gdje djeluju poduzetnici inovatori, poduzetnici analitičari, poduzetnici organizatori itd.)*

230

Uvjeti poduzetničkog djelovanja

- ✿ zajedničkim imenom nazivaju se *poduzetničkom klimom*
- ✿ osnovni i temeljni uvjet razvoja poduzetništva je postojanje slobode djelovanja tržišnog mehanizma $\Rightarrow$ monopolizam, državni kapitalizam, socijalizam $\Rightarrow$ ograničavajući uvjeti za razvoj poduzetništva
- ✿ svi slijedeći faktori temelje se na prethodnom $\Rightarrow$

231

- ✿ razvoj moderne tehnologije
- ✿ obrazovanje u funkciji upotrebe nove tehnologije
- ✿ promicanje poduzetništva stvaranjem jednostavne pravno-administrativne regulative i prihvatljivog poreznog sustava
- ✿ financijsko servisiranje poduzetničkih ideja
- ✿ uvažavanje specifičnosti sredine
- ✿ približavanje poduzetništva mladim ljudima
- ✿ razvijanje ljudskih sloboda i prava

232

Pravila poduzetničke aktivnosti

- ☼ odrediti tko je dogovoran za posao
- ☼ precizno odrediti svrhu poduhvata
- ☼ utvrditi korisnike proizvoda ili usluge
- ☼ osigurati rezervu kapitala
- ☼ predvidjeti mogućnost neuspjeha
- ☼ dobro upoznati stanje odnosa u djelatnosti
- ☼ jasno “usredotočiti” pothvat (dobro ispitati tržište)
- ☼ odabrati prave i pouzdane savjetnike
- ☼ čuvati se euforije
- ☼ izbjegavati rizik za svu imovinu
- ☼ biti umjeren u ophođenju s kupcima prepoznati trenutak za blagovremeno povlačenje

233

Značaj poduzetništva

- ☼ čovjekova poduzetnička aktivnost je rezultirala svim pronalascima i proizvodima koji su podigli ljudsku civilizaciju na današnju razinu ⇒
- do revolucionarnog pronalaska za ljudsku prehranu došao je 1804. godine slastičar Nicolas Appert ⇒ osmislio je konzervu kao način čuvanja hrane što je omogućilo nastanak i razvoj čitave prehrambene industrije
- Michael Faraday je 1828. otkrio induciranu struju koja je omogućila pokretanje mnogo različitih strojeva
- Edisonova žarulja omogućila je produljenje radnog dana
- Henry Ford je pokretač razvoja automobilske industrije

- prvi atomski reaktor, kojeg je izumio Fermi, je pokrenuo proces nastanka nove energije
- 1982. godine osmišljeno je prvo osobno računalo koje je pojednostavnilo, ne samo radne, već i svakodnevne aktivnosti suvremenog čovjeka
- među Hrvatima potrebno je istaknuti ⇒
  - Šibenčanina Fausta Vrančića koji je predvidio cijeli niz tehničkih izuma,
    - Dubrovčanina Rudera Boškovića te
    - Nikolu Teslu
  - novi odnosi u uvjetima slobodnog i modernog poduzetništva ⇒
    - ⇒ demonopolizacija
    - ⇒ decentralizacija
    - ⇒ debirokratizacija

235

PROIZVODNJA DOBITI

16. predavanje

Potreban rad i višak rada

- rad sudionika proizvodnog procesa dijeli se na *potreban rad* i na *višak rada*
- kvantitativno tumačenje ⇒
  - ⇒ potreban rad ⇒ dio rada u kojem radnik odrađuje vrijednost svoje radne snage i za kojeg sudionik proizvodnog procesa dobiva naknadu, a to je u uvjetima robne proizvodnje novac
  - ⇒ višak rada ⇒ dio rada kojeg odrade sudionici proizvodnog procesa i kojim se stvara *dodatna vrijednost*, ali za kojeg ne dobiju naknadu ⇒ u klasičnoj političkoj ekonomiji ⇒ dodatna količina rada

237

- s aspekta društva kao cjeline
  - ⇒ potreban rad predstavlja ukupnu vrijednost svih potrebnih radova sudionika reprodukcijanskog procesa
  - ⇒ višak rada predstavlja masu dodatnih vrijednosti
- kvalitativno tumačenje polazi od prisvajanja i kontrole nad rezultatima rada ⇒
  - ⇒ potreban rad ⇒ rad za sebe
  - ⇒ višak rada ⇒ rad za drugog

238

- *stopa viška rada* kazuje koliki dio ukupnog rada otpada na potreban rad, a koliko na višak rada
- izračunava se na slijedeći način $\Rightarrow$

$$Vr' = VR/PR \times 100$$

$\Rightarrow$ pri čemu je VR višak rada, a PR potreban rad

- razvojem društva kao cjeline smanjuje se ukupno radno vrijeme, raste vrijednost, odnosno udio potrebnog radnog vremena u ukupnom te jača uloga subjekata koji nadziru upotrebu viška rada

239

- kontrola nad viškom rada $\Rightarrow$ jedan od najvažnijih ciljeva svih revolucija kroz ljudsku povijest
- kontrola nad viškom rada omogućuje u njegovu upotrebu

$\Rightarrow$ u robovlasničkim i feudalnim društvima

ona je dominantno neproduktivna (izdržavanje vojske, vladajućih struktura i sl.)

$\Rightarrow$ u građanskim društvima je upotreba viška rada ipak pretežno proizvodna, ali se značajan dio ipak troši neproizvodno (ratovi, socijalistička uređenja)

240

Višak vrijednosti

- u krupnoj robnoj proizvodnji višak rada predstavlja višak vrijednosti
- to je dio novostvorene vrijednosti koja nastaje u proizvodnji dobara i usluga, a stvaraju ga sudionici reproduktivnog procesa
- William Thompson 1824. $\Rightarrow$ surplus value $\Rightarrow$ profit i renta
- postoje određeni uvjeti koji moraju biti zadovoljeni kako bi bilo moguće proizvoditi višak vrijednosti $\Rightarrow$

241

$\Rightarrow$ koncentrirano vlasništvo nad sredstvima za proizvodnju

$\Rightarrow$ organiziranje proizvodnje radi zarade

$\Rightarrow$ slobodna radna snaga

- ovi uvjeti su omogućili stvaranje *kapital odnosa*
 $\Rightarrow$

$$N - R - N'$$

- novac se oplodio $\Rightarrow$ kapitalizirao
- novac je kapital, a njegov vlasnik kapitalist tek kada je novac upotrijebljen radi proizvodnje ili pružanja usluga s ciljem uvećavanja vrijednosti uloženog kapitala

242

Osnove ekonomije

- višak vrijednosti nastaje u proizvodnji, ali se očituje prodajom proizvoda na tržištu
- prema radnoj teoriji vrijednosti uloženi kapital se, s obzirom na stvaranje nove vrijednosti, dijeli na
  - ⇒ konstantni ili postojani (sredstva i predmeti rada) ⇒ ne stvara novu vrijednost, već prenosi dio svoje vrijednosti na novi proizvod ⇒ opredmećen ili minuli rad
  - ⇒ varijabilni ili promjenjivi (radna snaga) ⇒ stvara novu vrijednost ⇒ živi ili tekući rad

243

- strukturu vrijednosti robe čine ⇒
  - ⇒ utrošeni konstantni kapital
  - ⇒ uloženi varijabilni kapital
  - ⇒ stvoreni višak vrijednosti

$$V_r = c(p) + c_{pr} + m(vv)$$

ili

$$V_r = p_w + n_w$$

244

Osnove ekonomije

- stopa viška vrijednosti, je relativna veličina i odgovara na pitanje oplodnje promjenjivog kapitala, a izračunava se po slijedećem obrascu $\Rightarrow$

$$V' = vv/pr \times 100$$

ili

$$V' = vrv/prv \times 100$$

245

- masa viška vrijednosti pokazuje ukupnu količinu viška vrijednosti koja se proizvede u promatranoj jedinici organizirane proizvodnje, a izračunava se na slijedeći način $\Rightarrow$

$$M_{vv} = pr \times V' / 100$$

- stopa i masa viška vrijednosti su predmet politizacije pripadnika različitih političkih opredjeljenja (vulgarna marksistička politička ekonomija i vulgarna građanska ekonomija)

246

- dvije su temeljne metode povećavanja viška vrijednosti $\Rightarrow$ *apsolutna i relativna*
- *apsolutna metoda* podrazumijeva proizvodnju apsolutnog viška vrijednosti i to $\Rightarrow$ apsolutnim produženjem radnog vremena (dok je vladalo tzv. tvorničko zakonodavstvo) i porastom intenziteta rada (limitirajući faktor predstavljaju psihofizičke mogućnosti čovjeka)

247

- *relativna metoda* podrazumijeva proizvodnju relativnog viška vrijednosti i to $\Rightarrow$ porastom produktivnosti rada (povećavajući masu proizvedenih dobara u jedinici vremena)
- relativna je metoda vladajuća
- **ekstra višak vrijednosti** ostvaruje onaj proizvođač koji uspijeva svoje potrebno radno vrijeme za proizvodnju neke robe spustiti ispod društveno potrebnog radnog vremena za proizvodnju te robe $\Rightarrow$ rezultat je povećane produktivnosti rada

248

- danas se za višak vrijednosti koriste različiti nazivi, ovisno o vrsti uloženog kapitala na temelju kojeg se ostvaruje višak vrijednosti

⇒industrijski profit

⇒trgovački profit

⇒poduzetnička dobit

⇒kamata

⇒renta

249

RASPOLAGANJE REZULTATIMA PROIZVODNJE

17. predavanje

Upotreba viška vrijednosti

- ✦ jedan robni proizvođač može raspolagati ostvarenim viškom vrijednosti na dva načina ⇒
  - ⇒ sav višak vrijednosti se upotrebljava za potrošnju
  - ⇒ dio se viška vrijednosti upotrebljava za potrošnju (fond potrošnje), a dio za širenje reproduktivskog procesa (fond akumulacije)

251

- ✦ u prvom slučaju govorimo o jednostavnoj reprodukciji uloženog kapitala ⇒ to su iznimni slučajevi, jer se protive logici kapitala
- ✦ u drugom slučaju se ostvaruju interesi kapitala i društva ⇒ odvija se proširena reprodukcija ⇒ ona rezultira povećanom potrošnjom svih sudionika proizvodnje, rastom broja zaposlenih i sl.

252

Akumulacija kapitala

- ✚ kao što je rečeno ⇒
  - ⇒ dio ostvarenog viška vrijednosti (profita) kapitalist upotrebljava kao osobni dohodak i troši ga za zadovoljavanje svojih potreba
  - ⇒ drugi dio upotrebljava kao kapital, tj. akumulira ga, kapitalizira, odnosno pretvara u dodatna sredstva za proizvodnju i dopunsku radnu snagu

253

- ✚ akumulaciju kapitala je moguće definirati kao pretvaranje viška vrijednosti u dodatni kapital
- ✚ **zakon akumulacije** ⇒ potreba za stalnom akumulacijom kapitala proizlazi iz ⇒
  - ✚ trajno rastućih potrebe društva koje treba zadovoljavati ⇒ opći razlog
  - ✚ konkurentskih uvjeta privređivanja koji prisiljavaju kapitalistu na stalno akumuliranje i usavršavanje sredstava za proizvodnju ⇒ time povećava proizvodnost i smanjuje troškove
  - ✚ nagon za oplodnju kapitala

254

Osnove ekonomije

- ✚ visina potrebne akumulacije kapitala ovisi o brojnim činiteljima, među kojima se ističu
  - ⇒
  - ✚ visina ostvarenog viška vrijednosti
  - ✚ proizvodna snaga rada ⇒ produktivnost
  - ✚ ušteda materijalnih čimbenika proizvodnje
  - ✚ masa angažiranog kapitala
  - ✚ primjena znanosti i njezinih tehnoloških rješenja
  - ✚ organizacija bankarskog sustava i sl. mjere

255

- ✚ dvije vrste akumulacije kapitala ⇒
  - ✚ novčana
  - ✚ stvarna ili realna
- ✚ novčana akumulacija se odnosi na novčana sredstva koja se kroz duže ili kraće razdoblje prikupljaju u posebne fondove radi ulaganja u proširenu reprodukciju ⇒
  - ⇒ ta sredstva potječu iz viška vrijednosti, ali i iz zajmova u zemlji i inozemstvu, štednje pučanstva i sl.
  - ⇒ novčana akumulacija obično prethodi stvarnoj

256

Osnove ekonomije

- ✚ stvarna akumulacija predstavlja ulaganje novčane akumulacije u dodatna sredstva za proizvodnju i dodatnu radnu snagu
- ✚ vremenski razmak između novčane i realne akumulacije je moguće skratiti posredstvom banaka
- ✚ potrebno je analizirati i sastav kapitala koji se odnosi na njegovu strukturu *prema vrijednosti ili prema materiji* u koju je kapital uložen, te s obzirom na međusobni odnos tih dviju struktura, pa razlikujemo
⇒
  - ✚ vrijednosni sastav kapitala
  - ✚ tehnički sastav kapitala
  - ✚ organski sastav kapitala

257

- ✚ vrijednosni sastav kapitala predstavlja odnos između vrijednosti sredstava za proizvodnju (postojanog kapitala) i vrijednosti radne snage (promjenjivog kapitala) ⇒ npr. 80% postojanog kapitala : 20% promjenjivog kapitala
- ⇒ na njega utječu cijene materijalnih čimbenika proizvodnje, visine najamnica, tehnička opremljenost i sl.
- ⇒ vrijednosni sastav kapitala se mijenja u zavisnosti od toga kako koji čimbenik utječe na povećanje proizvodnje (ako je stroj rentabilniji od čovjeka, on ga istiskuje iz procesa proizvodnje što mijenja vrijednosni sastav kapitala)

258

- ⇒ prosječni vrijednosni sastav kapitala formira se na razini gospodarstva u cjelini
- ✱ tehnički sastav kapitala predstavlja naturalni odnos između količine sredstava za proizvodnju i količine radne snage koja ih koristi
- ⇒ *kapitalna opremljenost* – veća što je zaposleno manje djelatnika na isti broj strojeva ⇒ npr. slijedeća tri poduzeća su različito kapitalno opremljena ⇒

259

- ⇒ poduzeće A zbog zastarjele tehnologije zapošljava 1.000 djelatnika na 1.000 strojeva
- ⇒ poduzeće B je nešto modernije opremljeno pa zapošljava 250 radnika na 1.000 strojeva
- ⇒ poduzeće C koristi automatske strojeve pa zapošljava samo 100 radnika na 1.000 strojeva
- ⇒ *prosječni tehnički sastav kapitala* na razini gospodarstva u cjelini

260

- ☼ organski sastav kapitala - odnos vrijednosti postojanog i promjenjivog kapitala, ako je taj odnos određen tehničkim sastavom kapitala, te promjenama koje se događaju u ovom odnosu
- ☼ to je veza između tehničkog i vrijednosnog sastava kapitala pri čemu promjene u tehničkom sastavu kapitala izazivaju promjene u vrijednosnom sastavu kapitala, ali ne vrijedi i obrnuto
- ☼ na već promatranom primjeru takve se promjene mogu prikazati na slijedeći način uz pretpostavku da svaki stroj vrijedi 100 NJ, a svaki radnik dobiva 10 NJ kao plaću $\Rightarrow$

261

- $\Rightarrow$ **poduzeće A**, sa zastarjelim strojevima, ima slijedeći odnos kapitala
1.000 strojeva : 1.000 radnika $\rightarrow$ tehnički sastav
100.000 : 10.000 $\rightarrow$ vrijednosni sastav
- $\Rightarrow$ **poduzeće B**, s poluautomatskim strojevima, ima slijedeći odnos
1.000 strojeva : 250 radnika $\rightarrow$ tehnički sastav
100.000 : 2.500 $\rightarrow$ vrijednosni sastav
- $\Rightarrow$ organski sastav kapitala **poduzeća C**, koje raspolaže automatskim strojevima, izgleda ovako
1.000 strojeva : 100 radnika $\rightarrow$ tehnički sastav
100.000 : 1.000 $\rightarrow$ vrijednosni sastav

262

Osnove ekonomije

- ⇒samo one promjene vrijednosnog sastava kapitala koje su izazvane promjenom u tehničkoj osnovici imaju utjecaj na mijenjanje organskog sastava kapitala
- ⇒organski sastav kapitala se mijenja stalno na bolje - sve je veći udio vrijednosti postojanog kapitala (tehničke osnovice proizvodnje) u odnosu na plaće djelatnika
- ⇒prosječni organski sastav kapitala – na razini gospodarstva u cjelini

263

- ⇒primjer utvrđivanja prosječnog organskog sastava kapitala:

poduzeće A 80% p : 20% pr

poduzeće B 70% p : 30% pr

poduzeće C 60% p : 40% pr

poduzeće D 50% p : 50% pr

ukupno: 260% p : 140% pr

prosječno 65% p : 35% pr

- ⇒veći organski sastav kapitala – bolja tehnička osnovica

264

Osnove ekonomije

- ✚ akumulirati se može uz $\Rightarrow$
  - ✚ nepromijenjen organski sastav kapitala
  - ✚ promijenjen organski sastav kapitala
  - ✚ akumulacija bez mijenjanja organskog sastava kapitala podrazumijeva razmjerno jednaka ulaganja i u postojani i u promjenjivi kapital
  - ✚ npr.
$$K1=1.000=800\text{ p} + 200\text{ pr} + 200\text{ vv}=1.200$$
$$K2=1.100=880\text{ p} + 220\text{ pr} + 220\text{ vv}=1.320$$
$$K3=1.210=968\text{ p} + 242\text{ pr} + 242\text{ vv}=1.452$$
- $\Rightarrow$ iz primjera se vidi da se razmjernim ulaganjima u postojani i promjenjivi kapital nije promijenio organski sastav kapitala

265

- ✚ u ovom slučaju raste potražnja za radnom snagom
- ✚ ne mijenja se tehnička osnovica procesa proizvodnje – ekstenzivno širenje gospodarstva
- ✚ akumulacija uz nepromijenjeni sastav kapitala nije prihvatljiva za robnu proizvodnju jer podrazumijeva zaostajanje za konkurencijom

266

Osnove ekonomije

- ✚ akumulacija uz mijenjanje organskog sastava kapitala podrazumijeva ulaganja u postojani kapital u većem omjeru od ulaganja u promjenjivi kapital u odnosu na prethodno stanje
- ✚ na već korištenom primjeru, ali uz pretpostavke da se sredstva ulažu u akumulacijski fond, uz dva obrtaja kapitala godišnje, kroz 5 godina, odnosno 7,5 godina i tek tada se koriste za akumulaciju, moguće je prikazati ovakva ulaganja na slijedeći način ⇒

$$100 \text{ NJ godišnje} \times 2 \text{ obrtaja godišnje} \times 5 \text{ godina} = \text{akumulacija od 1.000 NJ}$$

267

⇒početno ulaganje

$$K1 = 1.000 = 800 p + 200 pr + 200 vv = 1.200$$

⇒širenje proizvodnje uz pomoć akumulacijskog fonda nakon 5 godina uz pretpostavku da se dodatna ulaganja ne raspoređuju više u omjeru 4:1, kao što je bio slučaj u početnom ulaganju, već se raspoređuju u omjeru 9:1 (900 p + 100 pr)

$$K2 = 2.000 = 1.700 p + 300 pr + 300 vv = 2.300$$

268

⇒ širenje proizvodnje uz pomoć akumulacijskog fonda nakon dodatne 2,5 godine

150 NJ godišnje x 2,5 godine x 2 obrtaja godišnje = akumulacija od 750 NJ

uz pretpostavku da se dodatna ulaganja ne raspoređuju više u omjeru 9:1, kao što je bio slučaj u prethodnom ulaganju, već se raspoređuju u omjeru 15:1 (700 p + 50 pr)

$$K3 = 2.750 = 2.400 p + 350 pr + 350 vv = 3.100$$

269

✦ iz izloženog primjera se vidi da se odnos tehničkog i vrijednosnog kapitala mijenjao svakim novim širenjem proizvodnje i to s početnih 4:1 na 5,66:1 nakon prve akumulacije te na 6,8:1 nakon druge akumulacije

✦ ovakav način akumuliranja podrazumijeva stalan rast tehničke opremljenosti – intenzivna ulaganja

✦ mijenja se tehnička osnovica procesa proizvodnje – jača konkurentnost

✦ negativno utječe na zaposlenost

270

- ✦ u nastojanjima rješavanja i objašnjavanja problema rasta nezaposlenosti istaknuo se R. Malthus $\Rightarrow$ tvorac *zakona pučanstva*
- ✦ Malthus, na temelju zakona o opadanju prinosa, tvrdi da korijen problema leži u činjenici što se stanovništvo povećava geometrijskom progresijom, a proizvodnja hrane aritmetičkom progresijom
- ✦ Maltunzijanstvo $\Rightarrow$ pokret razvijen među zapadnim ekonomistima i sociolozima, sljedbenici Malthusove teorije stanovništva

- ✦ Maltuzijanci smatraju da u društvu vlada objektivni zakon pučanstva po kojem se stanovništvo, uslijed povećavanja sredstava za uzdržavanje, prebrzo širi, te je potrebno posezati za sredstvima koja će to spriječiti i to preventivnim metodama $\Rightarrow$
  - $\Rightarrow$ sustavno provođenje odgovarajuće propagande,
  - $\Rightarrow$ osigurati dostupnost kontracepcijskih sredstava,
  - $\Rightarrow$ ograničavanje broja djece po obitelji
  - $\Rightarrow$ kasnije stupanje u brak i sl.

✚ili represivnim metodama koje povećavaju stopu mortaliteta $\Rightarrow$

$\Rightarrow$ ratovi

$\Rightarrow$ glad

$\Rightarrow$ bolesti i sl.

✚neomaltuzijanstvo se bavi rješavanjem suvremenih problema eksplozije pučanstva u nerazvijenim zemljama

273

✚osim zakona pučanstva postoji i drugi, potpuno suprotan, pristup tumačenju problema nezaposlenosti $\Rightarrow$ socijalni ekonomisti tvrde da problem leži u odnosima robne proizvodnje (kapitalizmu)

✚radi lakšeg razumijevanja problema pučanstva koristi se *stopa rasta pučanstva* (prirast pučanstva na 1.000 stanovnika)

$$SRP = SR \text{ (stopa rasta)} - SS \text{ (stopa smrtnosti)}$$

čijom analizom se došlo do slijedećih zaključaka:

274

- ✦ predindustrijska društva karakterizira niska STP (visoka SR, ali i visoka smrtnost)
- ✦ rani gospodarski razvoj karakterizira povećanu SRP
- ✦ kasniji gospodarski razvoj karakterizira uglavnom niža SRP
- ✦ zreli gospodarski razvoj karakterizira stabilizacija pučanstva
- ✦ u nekim razvijenim zemljama bilježi se pad prirasta stanovništva ⇒ “bijela kuga”

275

- ✦ dva su temeljna oblika nezaposlenosti:
  - ⇒ povremena ili periodična
  - ⇒ stalna
- ✦ povremena nezaposlenost → posljedica kriza i recesija
- ✦ stalna se dijeli na ⇒
  - ⇒ tekuću → kolebanja u potražnji za radnom snagom (zatvaranje jednih poduzeća, širenje drugih, povećanje organskog sastava kapitala i sl.)
  - ⇒ latentna nezaposlenost → prenapučenost sela

276

⇒ stagnantna nezaposlenost → radnici bez kvalifikacija → često pripadnici *lumpenproletarijata* → deklasirani sloj stanovništva u kapitalizmu, bez imovine i zaposlenja koji sredstva za život stječu uglavnom nedopuštenim radnjama ili milošću drugih

✦ pitanju rješavanja problema nezaposlenosti ozbiljno je pristupio J. M. Keynes, koji je predlagao vođenje *politike pune zaposlenosti*, a čiji rezultati nisu zanemarivi iako je problem i dalje ostao

277

✦ temeljni razlog nezaposlenosti u nerazvijenim zemljama je nizak stupanj razvitka

✦ temeljni razlog nezaposlenosti u razvijenim zemljama je karakter odnosa proizvodnje

✦ u razvijenim suvremenim gospodarstvima četiri temeljna tipa nezaposlenosti ⇒

⇒ frikcijska ili namjerna nezaposlenost radnika koji mijenjaju posao ili ga prekidaju zbog nedostatka materijala za proizvodnju

⇒ sezonska nezaposlenost

⇒ tehnološka nezaposlenost → tzv. tehnološki višak

⇒ ciklička nezaposlenost → u fazi depresije

278

- ✦ akumulacija utječe i na koncentraciju i centralizaciju kapitala, koje su međusobno uvjetovane
- ✦ centralizacija može biti
  - ⇒ dobrovoljna → dogovorom više vlasnika pojedinačnih kapitala
  - ⇒ prisilna → moćniji kapitalisti uništavaju sitnije konkurencijom, potiskivanjem s tržišta, preuzimanjem i sličnim metodama
- ✦ obje pojave negativno djeluju na gospodarstvo → potiču monopolizam

KRUŽNI TIJEK PROIZVODNJE

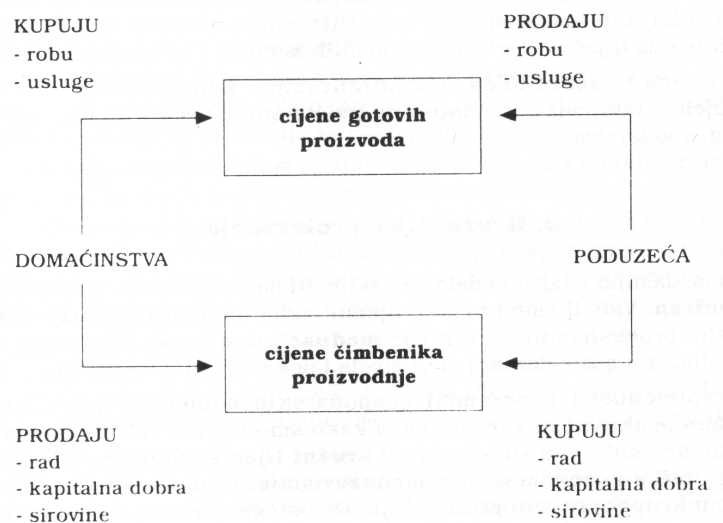
18. predavanje

Osnove ekonomije

- kružni tijek proizvodnje ili ekonomije predstavlja isprepletenost i povezanost gospodarskih subjekata u odvijanju gospodarske aktivnosti
- do punog izražaja spomenuta isprepletenost dolazi u krupnoj robnoj proizvodnji, gdje se cjelokupna gospodarska aktivnost odvija prema načelima kupnje i prodaje
- radi lakšeg razumijevanja kružni tijek gospodarstva se prikazuje shematski na slijedeći način ⇒

281

Kružni tijek gospodarstva

Osnove ekonomije

- iz prikazane sheme moguće je izvući slijedeći niz simbola koji prikazuje kružni tijek robne proizvodnje $\Rightarrow$

$$N - \check{C}P(R) - P - R' - N'$$

- nakon ostvarivanja temeljnog cilja $\Rightarrow$ stvaranja viška vrijednosti prodajom proizvoda na tržištu, dio se troši, a dio ulaže u novi proces proizvodnje čime ciklus, gore prikazan slijedom simbola, iznova počinje
- moguće je primijetiti da se u tim ciklusima kapital stalno preobraća određenim redom $\Rightarrow$ novčani $\Rightarrow$ proizvodni $\Rightarrow$ robni $\Rightarrow$ novčani
- takvo kružno kretanje kapitala je stalan proces

283

Obrt kapitala

- predstavlja kretanje kapitala promatrano kao periodično zbivanje, a ne kao pojedinačan proces
- jedan obrt kapitala traje od trenutka predujma kapitala u određenom obliku do njegovog povratka u istom obliku
- obrt kapitala je jedan segment njegovog kružnog kretanja, a sastoji se od tri faze:
  - $\Rightarrow$ faza nabave
  - $\Rightarrow$ faza proizvodnje
  - $\Rightarrow$ faza realizacije

284

- s obzirom da se proces nabave i realizacije odvijaju na tržištu moguće ih je svrstati u jednu fazu $\Rightarrow$ fazu prometa
- u već prikazanom nizu simbola fazu nabave predstavljaju

$$N - \check{C}P(R) \begin{matrix} \swarrow \text{sp} \\ \searrow \text{rs} \end{matrix}$$

- fazu proizvodnje predstavlja
- P -
- fazu realizacije predstavljaju
R' - N'

285

- kapital se **istovremeno** nalazi u novčanom, proizvodnom i robnom obliku

$\Rightarrow$ obrt novčanog kapitala

$$N - \check{C}P(R) \begin{matrix} \swarrow \text{sp} \\ \searrow \text{rs} \end{matrix} - P - R' - N'$$

$\Rightarrow$ obrt proizvodnog kapitala

$$P - R' - N' - \check{C}P(R) \begin{matrix} \swarrow \text{sp} \\ \searrow \text{rs} \end{matrix} - P$$

$\Rightarrow$ obrt robnog kapitala

$$R' - N' - \check{C}P(R) \begin{matrix} \swarrow \text{sp} \\ \searrow \text{rs} \end{matrix} - P - R'$$

286

Vrijeme obrtaja kapitala

- predstavlja vrijeme koje protekne od trenutka predujma kapitala do njegova povratka u istom obliku, odnosno vrijeme potrebno da kapital prođe kroz sve tri faze
- dijeli se na **vrijeme prometa**, u kojem vlasnik kupuje sredstva za proizvodnju i radnu snagu, te prodaje proizvedenu robu, i **vrijeme proizvodnje**, u kojem kapital proizvodno djeluje

287

- vrijeme obrtaja kapitala ovisi od specifičnosti određene grane proizvodnje u koju se kapital ulaže, od stupnja razvijenosti tehnologije i od uvjeta pod kojima se obavlja prodaja
- **vrijeme prometa** se dijeli na **vrijeme nabave**, u kojem se novčana sredstva pretvaraju u čimbenike proizvodnje i **vrijeme prodaje**, u kojem se proizvodi rada razmjenjuju na tržištu za druge proizvode ili prodaju za novac
- svaki vlasnik poduzeća nastojat će da što je moguće više skрати vrijeme prometa jer se u njemu ne stvara nova vrijednost ⇒ skraćivanjem ove faze postiže se veći obrtaj kapitala

288

- na dužinu njegova trajanja utječu, u prvom redu, udaljenost tržišta i razvijenost prometa, usklađenost odnosa ponude i potražnje te vještina trgovačkog aparata u nabavi i prodaju proizvoda rada
- najteža je faza prodaje, zbog čega je i došlo do odvajanja trgovine kao samostalne djelatnosti
- **vrijeme proizvodnje** predstavlja razdoblje u kojem se sredstva poduzeća nalaze u fazi proizvodnje
- traje od trenutka kada počinje korištenje sredstava za proizvodnju i radne snage u proizvodne svrhe sve do konačne izrade proizvoda

289

- vrijeme proizvodnje je moguće rastaviti na nekoliko cjelina:
  - ⇒ najveći i najznačajniji dio ovog vremena ispunjava radni proces, odnosno **vrijeme aktivnog rada**, a teži se njegovom produljenju u odnosu na ostale segmente vremena proizvodnje
  - ⇒ obuhvaća i prekide rada, odnosno **vrijeme pauza, koje može biti** uvjetovano društvenim ograničenjima, kada radni proces miruje zbog dnevnog i tjednog odmora radnika ili posebnostima proizvoda i njegove izrade (sazrijevanje plodova, vrenje mošta i sl.)
  - ⇒ i vrijeme zaliha u kojem sredstva za proizvodnju čekaju pripravna uključenje u isti

290

- za izračunavanje vremena obrtaja kapitala (V_o), kao prirodna vremenska mjerna jedinica uzima se jedna godina (g)
- kada se jedna godina stavi u omjer s brojem obrta kapitala tijekom te godine (n) dobije se vrijeme prosječno vrijeme obrtaja kapitala

$$V_o = g/n$$

ili

$$n = V_o/g$$

- vrijeme obrta kapitala je moguće skratiti tehničko-tehnološkim rješenjima $\Rightarrow$ produktivnošću rada, organizacijom procesa proizvodnje, istraživanjem tržišta, organiziranim bankarskim sustavom i sl.

291

Stalni i cirkulirajući kapital

- prema podjeli vremena obrtaja kapitala na vrijeme prometa i vrijeme proizvodnje, moguće je kapital uložen u njega podijeliti na **prometni kapital** i **proizvodni kapital**
- prometni kapital je dio kapitala koji se zadržava u prometu, a javlja se kao novac (kojim se na tržištu **kupuju** čimbenici proizvodnje) ili kao roba (koja se **prodajom** na tržištu mijenja za novac)

292

Osnove ekonomije

- proizvodni kapital je dio kapitala koji se nalazi u procesu proizvodnje
- on se preoblikuje u sredstva za rad, predmete rada i radnu snagu, koji se u procesu proizvodnje različito troše ⇒
⇒**sredstva za rad** tijekom jednog obrtaja kapitala prenose samo dio svoje vrijednosti na novi proizvod, te ga nazivamo **fiksnim ili stalnim kapitalom**
⇒**predmeti rada** svu svoju vrijednost prenose odjednom na novi proizvod, a **radna snaga** stvara novu vrijednost u proizvodnom procesu, te ih nazivamo **cirkulirajući ili optičajni kapital**

293

- fiksni kapital, kako je već rečeno, u svakom obrtaju prenosi na nove proizvode samo dio svoje ukupne vrijednosti jer su sredstva za rad preskupa kako bi se njihova ukupna vrijednost u jednom proizvodnom procesu prenijela na proizvode
- isto tako, opći popravci i rekonstrukcije sredstava za rad mogu biti toliko skupi da se ne mogu prenijeti na novi proizvod u jednom obrtaju kapitala, ali
- troškovi tekućih održavanja fiksnog kapitala mogu
- vrijeme u kojem sredstva za rad mogu prenositi dio vrijednosti na nove proizvode je ograničeno i naziva se **periodom amortizacije**

294

Osnove ekonomije

- period amortizacije ili korisni vijek trajanja nekog sredstva izražava se **brojem godina** za koje se **procjenjuje** da će dano sredstvo moći prenositi svoju vrijednost na nove proizvode
- amortizacija predstavlja procijenjeni godišnji trošak nekog sredstva za proizvodnju izražen u novčanoj masi
- amortizacijska stopa predstavlja postotni iznos ukupne vrijednosti sredstva za proizvodnju koji će se godišnje prenositi (otpisivati) na nove proizvode $\Rightarrow$ utvrđuje se dijeljenjem 100%-tne vrijednosti sredstva s procijenjenim periodom amortizacije, npr. 100% raspoređeno na 5 godina daje amortizacijsku stopu od 20% godišnje

295

- svrha amortizacije
- razlikujemo fizičko trošenje sredstava za proizvodnju od moralnog
- teži se skraćivanju perioda amortizacije upravo kako bi se uskladilo fizičko i moralno trošenje, odnosno rabaćenje sredstava

296

RENTABILNOST PROIZVODNJE I KAPITALA

19. predavanje

- rentabilnost predstavlja ekonomsko mjerilo uspješnosti poslovanja koje predočuje prihod od kapitala u nekom vremenskom razdoblju, odnosno u nekom poslu
- iskazuje se kao odnos poslovnog rezultata, odnosno profita i uloženog kapitala i to uglavnom u relativnim odnosima
- primjer izračunavanja rentabilnosti proizvodnje (R') $\Rightarrow$

Osnove ekonomije

- uložena sredstva (us) = 50.000,00 kn
- ostvareni dohodak od prodaje proizvoda na tržištu (d) = 60.000,00 kn
- rentabilnost proizvodnje = 20%

- rentabilnost proizvodnje se razlikuje od poduzeća do poduzeća te između pojedinih grana i djelatnosti, a i šire
- te su razlike, kao pokazatelji uspješnosti poslovanja, važan instrument poslovne orijentacije

299

- na rentabilnost bitno utječe tehnološka opremljenost proizvodnje, organizacija, troškovi poslovanja, cijene proizvoda na tržištu i brojni drugi činitelji unutar i izvan poduzeća
- ukupna rentabilnost društva može se definirati kao ukupna uspješnost ulaganja u sve, proizvodne i neproizvodne, odnosno, dohodovne i nedohodovne djelatnosti u društvu, kao i njihov paralelan razvoj

300

- rentabilnost kapitala može se prikazati ostvarenim profitom
- razlika između profita i viška vrijednosti
- njihove veličine ne moraju biti međusobno uvjetovane $\Rightarrow$ djelovanje zakona vrijednosti
- kako bi se mogla utvrditi visina ostvarenog profita, potrebno je izračunati cijenu koštanja proizvoda
- prvi korak je utvrđivanje vrijednosti *angažiranog kapitala*

301

- angažirani kapital obuhvaća vrijednost uložениh sredstava za proizvodnju, predmeta rada i ljudskog rada, npr.
  - nabavna vrijednost sredstva za rad iznosi 500.000,00 kn, vrijeme amortizacije 5 godina
  - predmeti rada vrijede 300.000,00 kn
  - uloženo je i 200.000,00 kn vrijednosti promjenjivog kapitala
  - njihova suma daje vrijednost angažiranog kapitala od milijun kuna
- od angažiranog razlikuje se *utrošeni kapital*

302

Osnove ekonomije

- utrošeni kapital ili troškovi proizvodnje predstavljaju izdatke što ih proizvodno poduzeće ima u proizvodnji određene količine proizvoda
- tu se ubraja preneseni dio vrijednosti sredstava za proizvodnju (amortizacija), troškovi predmeta rada (tzv. materijalni troškovi) i troškovi plaća radnika
- iz ranijeg primjera proizlazi $\Rightarrow$

303

- ako se vrijednost od 500.000,00 kn treba amortizirati kroz 5 godina, proizlazi da je vrijednost godišnje amortizacije 100.000,00 kn
- uz nepromijenjenu vrijednost materijalnih troškova i troškova promjenjivog kapitala, vrijednost ukupnih troškova proizvodnje iznosi 600.000,00 kn
- uz pretpostavku da će se proizvesti 3.000 jedinica proizvoda, što predstavlja potpuno iskorištavanje kapaciteta, moguće je izračunati cijenu koštanja jednog proizvoda, odnosno trošak po jedinici proizvoda na slijedeći način $\Rightarrow$

304

Osnove ekonomije

- trošak amortizacije po jednom proizvodu iznosi 33,33 kn
- materijalni trošak po jedinici proizvoda iznosi 100,00 kn
- trošak promjenjivog kapitala iznosi 66,66 kn
- cijena koštanja jednog proizvoda je 200,00 kn
- ukoliko bi poduzeće radilo sa svega 50% proizvodnog kapaciteta, cijena koštanja jednog proizvoda bi se promijenila ⇒

305

- proizvelo bi se svega 1.500 jedinica
- ukupni trošak godišnje amortizacije se, kao fiksni trošak, ne mijenja te bi po jednom proizvodu iznosio, u tom slučaju, čak 66,66 kn
- budući da su materijalni troškovi i troškovi rada varijabilni, njih bi se, u skladu s padom proizvodnje, potrošilo upola manje te bi po jedinici proizvoda ostali isti
- iz toga proizlazi cijena koštanja jednog proizvoda pri 50%-tnom korištenju kapaciteta ⇒
$$66,66 \text{ kn} + 100,00 \text{ kn} + 66,66 \text{ kn} = 233,22 \text{ kn}$$

306

Osnove ekonomije

- profitna stopa predstavlja omjer između čistoga godišnjeg profita poduzeća (prisvojeni višak vrijednosti) i angažiranog kapitala
- pokazuje uspješnost poslovanja poduzeća sa stajališta vlasnika kapitala
- njezina visina ovisi o brojnim činiteljima unutar poduzeća, a to su:

⇒ *stopa viška vrijednosti*, koja utječe upravo proporcionalno na visinu profitne stope

307

→ ako je angažirano 400.000,00 kn postojanog kapitala i još 200.000,00 kn promjenjivog kapitala, profitna stopa će biti veća uz stopu viška vrijednosti od 100%, od one koja se ostvaruje pri stopi viška vrijednosti od 50%

ako je $v=100\%$

$$pf=(200.000,00/400.000,00)\times 100=50\%$$

ako je $v=50\%$

$$pf=(100.000,00/400.000,00)\times 100=25\%$$

308

Osnove ekonomije

- ⇒ *veća brzina obrtaja kapitala* omogućava ostvarivanje veće stope profita
- ako je u prethodnom primjeru profitna stopa od 50% ostvarena pri jednom obrtaju kapitala, onda se u slučaju dva obrtaja kapitala godišnje ostvaruje profitna stopa od 100%, tri obrtaja kapitala godišnje donose profitnu stopu od 150% itd.
- ⇒ ulaganja u *poboljšanje tehničke osnovice* proizvodnje rezultiraju većom profitnom stopom, jer omogućuju ostvarivanje veće stope viška vrijednosti

309

- ako u prethodnom primjeru takva ulaganja povećaju stopu viška vrijednosti za 10%, onda će stopa profita iznositi

$$v=110\%$$

$$pf=(220.000,00/400.000,00)\times 100=55\%$$

- nekada se govorilo o postojanju Zakona tendencijskog pada profitne stope u slučaju povećanih ulaganja u tehničku osnovicu proizvodnje ⇒ po Marxu količina sredstava za proizvodnju raste brže od količine živog rada koji je pokreće, a rad je jedini izvor profita

310

- empirijski dokaz ovog zakona nikada nije dan, a sumnjive su i njegove teorijske postavke, jer poboljšanje tehničke osnovice proizvodnje se može postići i ulaganjem u ljudske resurse što u konačnici rezultira stvaranjem viška vrijednosti
- na visinu profitne stope mogu utjecati i brojni vanjski činitelji $\Rightarrow$ u prvom redu cijene činitelja proizvodnje te cijene robe koje se postižu na tržištu

RASPODJELA

20. predavanje

Područje raspodjele

- ☑ raspodjela je faza društvene reprodukcije koja prikazuje ulogu pojedinca, društvene grupe ili klase u prisvajanju rezultata rada
- ☑ postoji razlika između raspodjele uvjeta gospodarenja i raspodjele proizvedenog iako su međusobno uvjetovani
- ☑ raspodjela zavisi od ⇒
  - bogatstva društva
  - vladajućih odnosa proizvodnje
  - funkcioniranja tržišnog mehanizma
  - gospodarske i socijalne politike države

313

- ☑ bogatstvo društva utječe na raspodjelu svojom kvantitetom i kvalitetom
- ☑ odnosi proizvodnje određuju karakter odnosa raspodjele
- ☑ primarna raspodjela se odvija na tržištu iz čega proizlazi i važnost funkcioniranja tržišnog mehanizma
- ☑ utjecaj države je neizbježan, posebno u preraspodjeli

- ☑ važnost raspodjele se ogleda u činjenici da se u toj fazi najjasnije iskazuju suprotnosti svakog načina proizvodnje

314

- ☑ naglasak je na značaju odnosa raspodjele za ukupnost društvenih kretanja
- ☑ predmet raspodjele predstavljaju uvjeti gospodarenja i novostvorena vrijednost
- ☑ od raspodjele uvjeta gospodarenja u najvećoj mjeri zavise rezultati proizvodnje, pa i njihova raspodjela
- ☑ novostvorena vrijednost, odnosno narodni dohodak, se prema klasičnim ekonomistima dijeli se na najamnicu, profit i rentu
- ☑ ovu generalnu raspodjelu je potrebno prilagoditi suvremenim uvjetima na način da se unutar svake grupe dohodaka analiziraju odgovarajuće podgrupe

315

- ☑ spomenuta raspodjela narodnog dohotka naziva se još i *primarna raspodjela*, a podrazumijeva raspodjelu dohotka na sudionike materijalne proizvodnje
- ☑ najamnicu prisvajaju nositelji rada, a profit i rentu nositelji glavnice i predmeta rada
- ☑ nakon primarne raspodjele u svakom se društvu vrši i sekundarna raspodjela, odnosno *preraspodjela* koja predstavlja ponovnu raspodjelu već podijeljenog narodnog dohotka među društvenim skupinama koje ne sudjeluju u materijalnoj proizvodnji

316

Prisvajanje posloprimaca

- ☑ pod radnom snagom podrazumijeva se skup umnih i fizičkih sposobnosti kojima raspolaže pojedinac
- ☑ pod najamnicom se podrazumijeva cijena radne snage izražena u novcu, odnosno dio novostvorene vrijednosti koju prisvaja svaki posloprimac za svoje sudjelovanje u stvaranju vrijednosti
- ☑ rad je funkcija radne snage
- ☑ najamnice u najvećoj mjeri ovise o:
  - bogatstvu društva
  - organiziranosti posloprimaca
  - vrijednosti novca
  - ponudi i potražnji za radnom snagom

317

- ☑ tri su temeljna oblika najamnica:
  - vremenska najamnica
  - najamnica po komadu
  - premijalna najamnica
- ☑ **vremenska najamnica** je oblik plaćanja radnika po vremenu provedenom u proizvodnom procesu ⇒ tako razlikujemo satnicu, dnevnicu, tjednu, mjesečnu ili godišnju najamnicu
- ☑ **najamnica po komadu** je preobraženi oblik vremenske najamnice, a plaća se po jedinici proizvedene robe ⇒ danas, posebno u industrijskoj proizvodnji, predstavlja dominantni način plaćanja

318

- ☑ **premijalna najamnica** predstavlja kombinaciju vremenske i najamnice po komadu $\Rightarrow$ različitim stimulativnim metodama nagrađivanja radnika nastoji se ukloniti nedostatke dviju prethodnih vrsta najamnice
- ☑ moguće je govoriti o tri analitička iskaza najamnice:
  - nominalna
  - realna
  - relativna
- ☑ **nominalna najamnica** pokazuje koliku količinu novčanih jedinica prisvoji posloprimac $\Rightarrow$ pogodna je za uspoređivanje primanja različitih kategorija zaposlenih

319

- ☑ **realna najamnica** pokazuje koju količinu robe i usluga može kupiti primatelj najamnice $\Rightarrow$ ovisi prvenstveno o cijenama na tržištu i od visine nominalne najamnice $\Rightarrow$ nije osnova za procjenjivanje osobnog standarda pojedinaca
- ☑ **relativna najamnica** pokazuje učešće posloprimca u raspodjeli narodnog dohotka $\Rightarrow$ govori koliki dio novostvorene vrijednosti pripada radnicima
- ☑ ova relativna veličina je često u povijesti korištena u političke svrhe, uglavnom sa ciljem dokazivanja osiromašivanja radničke klase društva $\Rightarrow$ kao što je vidljivo i iz sljedećeg primjera $\Rightarrow$

320

Osnove ekonomije

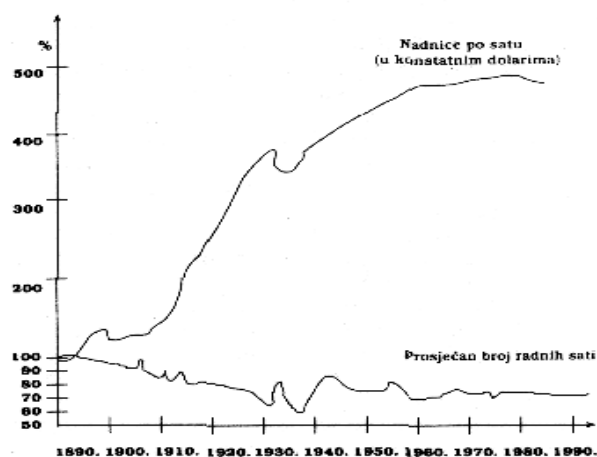
- visine narodnog dohotka Velike Britanije i sume najamnica britanskih radnika prikazane su u tablici

godina	narodni dohodak	najamnice	udio najamnica u narodnom dohotku	porast najamnica u apsolutnom iznosu
	(u milijunima £)			
1843.	515	235	45%	1
1908.	1.844	703	38%	3

321

- praksa u suvremenom svijetu pokazala je trend stalnog rasta životnog standarda stanovništva $\Rightarrow$ tako Samuelson kaže da prosječni radnik danas svojim primanjima može nabaviti toliku količinu dobara koja bi zbunila i lordove iz srednjevjekovnih vremena
- Samuelson je izradio i dijagram kretanja visine najamnica i dužine radnih sati u Americi tijekom promatranih 100 godina

EKONOMSKI PROGRES 1890. - 1990.

322

Prisvajanje poslodavaca

- ☑ poslodavci raspodjelom dolaze do profita
- ☑ postavlja se pitanje kako se formira prosječan profit, kao kategorija krupne robne proizvodnje koja se formira na razini cjelokupnog gospodarstva
- ☑ različiti uvjeti gospodarenja u različitim granama gospodarstva utječu na pojavu različitih profitnih stopa, odnosno na isti iznos uloženog kapitala prisvajaju se različite dobiti
- ☑ stoga vlasnici sredstava za proizvodnju sele svoj kapital u profitabilnije grane što uzrokuje posljedice i u grani iz koje se kapital seli i u grani u koju se doselio ⇒

323

- ☑ u granama s većom profitnom stopom dolazi do smanjivanja, a u granama s manjom do povećavanja profita, što uvjetuje stvaranje prosječnog profita ⇒ djelovanje zakona vrijednosti je svelo nejednake profite u različitim granama na jednak profit u cjelokupnom gospodarstvu
- ☑ kapitalisti će, vođeni logikom optimalizacije profita, stalno seliti svoje kapitale dok ne postignu ravnotežne uvjete u prisvajanju profita
- ☑ kako svi gospodarski zakoni djeluju, zapravo, kao tendencije, tako je i u ovom slučaju
- ☑ visina prosječnog profita izračunava se pomoću **opće ili prosječne profitne stope**

324

Osnove ekonomije

- ☑ ona se izračunava prema sljedećem obrascu $\Rightarrow$

$$\phi pf = \frac{\Sigma vv}{\Sigma(p + pr)} \cdot 100$$

- ☑ **cijena proizvodnje** predstavlja preobraženi oblik vrijednosti robe

$$cp = ck + pp$$

$$cp = am + mt + pr + pp$$

- ☑ prosječan profit je odraz prosječnog organskog sastava kapitala, prosječne brzine obrta kapitala, prosječene stope viška vrijednosti i drugih prosječnih činitelja koji utječu na uvjete gospodarenja

325

- ☑ iz izloženog se može zaključiti da je cijena proizvodnje zapravo prosječna cijena koja odgovara prosječnim uvjetima gospodarenja u gospodarstvu kao cjelini
- ☑ nazivamo je još **normalnom cijenom** ili gravitacijskom točkom oko koje osciliraju dnevne cijene na tržištu
- ☑ roba se prodaje na tržištu po normalnoj cijeni samo u uvjetima ravnoteže ponude i potražnje što je gotovo nemoguće
- ☑ cijena proizvodnje u pravilu nije jednaka ni vrijednosti robe jer pojedini proizvođači nisu u mogućnosti sav višak rada koji je sadržan u vrijednosti njihovih proizvoda pretvoriti u profit na tržištu

326

Osnove ekonomije

☒ u sljedećoj tablici prikazana je shema cijene proizvodnje
 $\Rightarrow$ vrlo pojednostavljen i statičan model

grana	angažirani kapital		višak vrijednosti uz stopu od 100%	profitna stopa grane	utrošeni postojani kapital	cijena koštanja	vrijednost robe	prosječan profit u gospodarstvu	cijena proizvodnje	razlika stvorenog viška vrij. i prisvojenog profita
	p	pr								
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
						3+6	5+7	$\frac{\Sigma 4}{\Sigma(2+3)} \cdot 100$		8-10
I	74	26	26	26	55	81	107	26	107	-
II	65	35	35	35	45	80	115	26	106	-9
III	60	40	40	40	43	83	123	26	109	-14
IV	81	19	19	19	37	56	75	26	82	+7
V	90	10	10	10	30	40	50	26	66	+16
Σ	370	130	130				470		470	327

☒ pojava u kojoj cijena proizvodnje omogućuje da neke grane ostvare veći profit od u njima ostvarenog viška vrijednosti nazivamo **prelijevanje viška vrijednosti**

☒ prema načelu krupne robne proizvodnje ulozi kapitala se srazmjerno jednako oplođuju bez obzira u kojoj grani bili angažirani i teže prisvajanju odgovarajućih oblika profita

☒ oblike profita se uglavnom može svesti na:

- **trgovački profit**
- **kamatu**
- **dividendu**
- **poduzetničku dobit**
- **rentu**

OBLICI PROFITA

21. predavanje

Trgovački kapital

- ☑ prema funkcionalnom shvaćanju trgovine, ona predstavlja posrednika između proizvodnje i potrošnje
- ☑ prema utilističkom shvaćanju trgovine, njezina je svrha kupljenu robu skuplje prodati
- ☑ najprihvatljivije je shvaćanje prema kojem je trgovina organizirani robni promet
- ☑ trgovina vrši realizaciju proizvedenih dobara i na taj način osigurava nastavak procesa reprodukcije
- ☑ trgovina utječe na alokaciju društvenog fonda rada

- ☑ trgovina povezuje nacionalna gospodarstva vršeći realizaciju robe koja je proizvedena izvan nacionalnih granica
- ☑ **trgovački kapital** predstavlja onu vrstu kapitala koja se trajno zadržava u sferi prometa u kojoj vrši realizaciju proizvedenih dobara
- ☑ trgovački kapital moguće je dijeliti na kapital robne trgovine, u funkciji kupnje i prodaje robe, i kapital novčane trgovine, u funkciji kupnje i prodaje novca
- ☑ potrebno je razlikovati samostalni trgovački kapital od osamostaljenog dijela industrijskog kapitala
- ☑ samostalni trgovački kapital je prvi oblik trgovačkog kapitala ⇒ bitno utjecao na pripremanje uvjeta za nastanak krupne robne proizvodnje ⇒ trgovački kapitalizam

331

- ☑ dotadašnji trgovci postaju proizvođači
- ☑ time se izdvaja dio industrijskog kapitala u sferu prometa, čime taj osamostaljeni dio industrijskog kapitala postaje novi, trgovački kapital
- ☑ on se oplođuje drugačije od prvotnog trgovačkog kapitala ⇒ kapital u trgovini traži da bude oplođen po prosječnoj profitnoj stopi, odnosno traži da na njega otpadne dio profita koji će biti srazmjeran masi angažiranog kapitala u trgovini
- ☑ osnova za ovakav zahtjev vlasnika trgovačkog kapitala leži u važnosti uloge koju on ima u funkcioniranju reprodukcijanskog procesa, a zbog čega vlasnici industrijskog kapitala pristaju na podjelu profita

332

Osnove ekonomije

- ☑ **trgovački profit** predstavlja dohodak od trgovačkog kapitala $\Rightarrow$ dio viška vrijednosti kojeg prisvaja vlasnik trgovačkog kapitala
- ☑ formalno se trgovački profit stvara kao razlika između nabavne i prodajne cijene (nabavlja po nižoj cijeni od cijene proizvodnje, a prodaje po, uvjetno rečeno, cijeni proizvodnje, odnosno normalnoj cijeni)
- ☑ pravi ili stvarni izvor trgovačkog profita jest, kao i u svim drugim oblicima profita, u višku vrijednosti kojeg trgovac dijeli s proizvođačem
- ☑ sudjelovanje trgovačkog kapitala u prisvajanju viška vrijednosti mijenja strukturu cijene proizvodnje $\Rightarrow$

$$cp = ck + ip + tp$$

333

- ☑ u sferi prometa robe javljaju se određeni troškovi
- ☑ takve troškove je moguće podijeliti u dvije grupe:
  - proizvodni troškovi prometa
  - čisti ili pravi troškovi prometa
- ☑ prvi troškovi imaju proizvodni karakter jer povećavaju vrijednost robe (troškovi prijevoza od proizvođača do kupca, troškovi pakiranja, troškovi uskladištenja i održavanja) $\Rightarrow$ radna snaga koja radi na ovim poslovima ubraja se u proizvodno stanovništvo
- ☑ čisti troškovi prometa nastaju prilikom neposredne realizacije robe (troškovi radne snage u trgovini i materijalni troškovi $\Rightarrow$ prostora, uređaja, reklame i sl.)

334

Osnove ekonomije

- ☑ ovi se troškovi nadoknađuju iz viška vrijednosti prije njegove raspodjele
- ☑ time se profitna stopa ponovo modificira i ima slijedeći oblik
 $\Rightarrow$

$$\phi pf = \frac{vv - \check{t}p}{Ik + Tk} \cdot 100$$

- ☑ čiste troškove prometa je moguće nadoknaditi i na način da proizvođač odobri trgovcu popust kojim se pokrivaju čisti troškovi prometa i profit trgovca
- ☑ u tom se slučaju razlikuju bruto i neto trgovački profit
- ☑ bruto trgovački profit sadrži cjelokupnu razliku između nabavne i prodajne cijene
- ☑ neto trgovački profit sadrži tu razliku umanjenu za čiste troškove prometa

335

- ☑ trgovački kapital može se nalaziti u robnom i novčanom obliku
- ☑ kretanje trgovačkog kapitala može se prikazati obrascem koji prikazuje proces kupnje radi prodaje

$$N - R - N'$$

- ☑ brzina kupnje i prodaje ovisi u velikoj mjeri o sposobnosti trgovca, ali i o nekim objektivnim elementima (vrsti robe)
- ☑ brže se obrće kapital uloženi u trgovinu jeftinijih i jednostavnijih proizvoda $\Rightarrow$ kapitali uloženi u različite grane trgovine nužno imaju različitu brzinu obrtaja
- ☑ brzina obrta trgovačkog kapitala nije stvar subjektivne nego objektivne naravi

336

Osnove ekonomije

- ☑ ovaj problem rješava opća profitna stopa prema kojoj kapital mora donijeti srazmjernu masu profita bez obzira gdje je uložen
- ☑ tako npr. ako se u dvije grane trgovine angažira po 5.000 novčanih jedinica, uz prosječnu profitnu stopu od 20%, obje će grane prisvojiti po 1.000 novčanih jedinica profita, bez obzira koliko se puta kapital obrnuo
- ☑ tamo gdje se kapital obrće manje puta ostvarivat će se veći profit po jedinici proizvoda, a gdje se kapital obrne više puta profit po jedinici proizvoda će biti niži
- ☑ u trgovini brzina obrta utječe obrnuto proporcionalno na visinu profita ako obrt kapitala promatramo na razini trgovine kao cjeline

337

trgovačka grana	uloženo kapitala	broj obrta	jedinice robe prodane u jednom obrtaju	ukupno prodane robe	profitna stopa	suma prisvojenog profita	profit po jedinici prodane robe
A	5.000	1	100	100	20%	1.000	10
B	5.000	5	100	500	20%	1.000	2

- ☑ kada ovaj problem promatramo na razini jedne trgovačke grane situacija se mijenja
- ☑ ovdje brzina obrta ovisi o organizaciji poslovanja $\Rightarrow$ trgovci prodaju istu robu pa djeluju pod istim uvjetima poslovanja $\Rightarrow$ tko proda više, ostvarit će više profita

trgovačko poduzeće	broj obrta	jedinice robe prodane u jednom obrtaju	ukupno prodane robe	profit po jedinici prodane robe	suma prisvojenog profita
A	2	1.000	2.000	10	20.000
B	5	1.000	5.000	10	50.000 ³⁸

Kamatonosni kapital

- ☑ kamatonosni kapital predstavlja onu vrstu kapitala koju vlasnici ili posjednici posuđuju tražiteljima novca uz obvezu da im dužnici vrate posuđeni novac uvećan za iznos kamate
- ☑ razlikujemo oblik lihvarskog ili zelenaškog kapitala i oblik zajmovnog kapitala
- ☑ lihvarski kapital je bio najzastupljeniji u robovlasničkom i feudalnom društvu, a i danas postoji u nerazvijenim društvima
- ☑ karakterizira ga vrlo visoka kamatna stopa i niz drugih nepovoljnih uvjeta posuđivanja novca
- ☑ ovaj kapital je zbog svojih karakteristika značajno pridonio prvobitnoj akumulaciji kapitala i diferencijaciji društva na bogate i siromašne

339

- ☑ međutim, zelenaški kapital je bio preskup za masovnu proizvodnju i nezainteresiran za proizvodnju te ga poduzetnici polako napuštaju
- ☑ stoga dolazi do osamostaljenja dijela proizvodnog kapitala u zajmovni kapital koji stoji na raspolaganju onim poduzetnicima koji osjećaju nedostatak novčanog kapitala za pokretanje ili nastavak proizvodnje
- ☑ zajmovnim kapitalom se uspostavljaju kreditni odnosi između vjerovnika i dužnika
- ☑ njime se osigurava nastavak reproduktivnog procesa, a i omogućuje širenje obujma proizvodnje

340

Osnove ekonomije

- ☑ zajmovni kapital širi društveni karakter proizvodnje, jer širenje proizvodnje širi i podjelu rada $\Rightarrow$ umanjuje se značaj individualnog rada
- ☑ zajmovni kapital potiče i razvoj poduzetništva
- ☑ robna proizvodnja danas je nezamisliva bez novčanih, ali i robnih kredita
- ☑ motiv davanja novčanog kredita je ostvarivanje kamata, a robnog kredita realizacija proizvoda
- ☑ izvori zajmovnog kapitala su trenutačno slobodna novčana sredstva i to iz:
  - ✓ slobodnih novčanih sredstava koja nastaju zbog prirode proizvodnog procesa ili koja zbog sigurnosti reprodukcije nisu uključena u proizvodnju

341

- ✓ sredstava iz amortizacijskih fondova koja nisu utrošena u originalne svrhe
- ✓ sredstava iz akumulacijskih fondova koja još nisu angažirana
- ✓ kapitala tzv. rentijera, koji ne žele ulagati u proces proizvodnje već se bave isključivo posuđivanjem novca
- ✓ ušteda građana
- ✓ različitih specijalni fondovi i zaklade čija sredstva nisu angažirana
- ✓ tzv. kvazifinancijskih organizacija $\Rightarrow$ osiguravajuća društva, trgovačka društva i sl.³⁴²

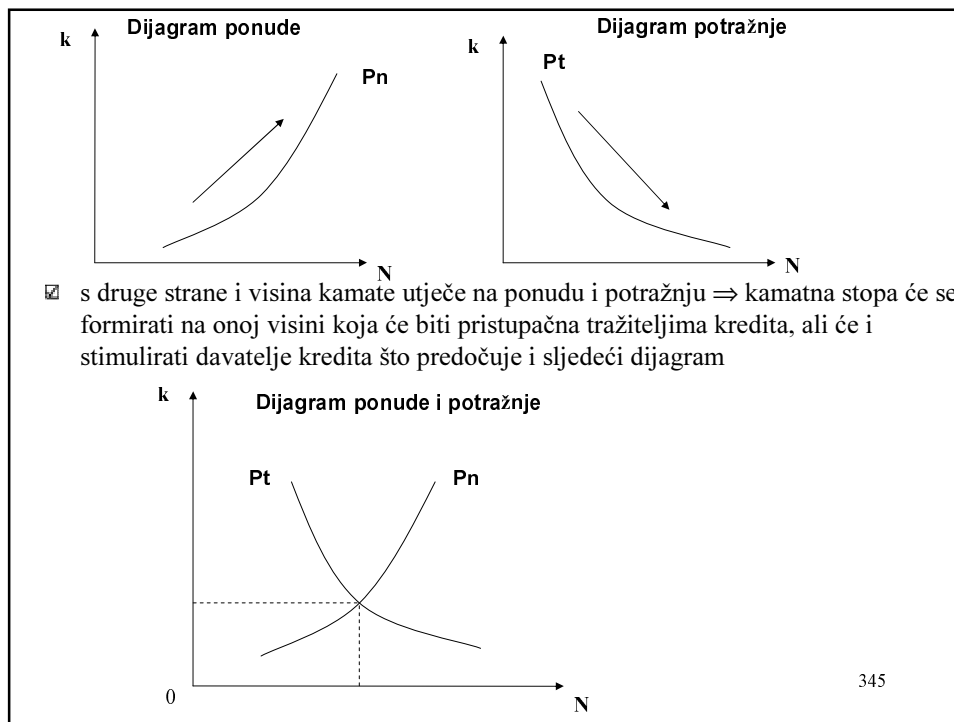
- ☑ **kamata** je dio viška vrijednosti koju prisvaja davatelj novca u zajam, a plaća je dužnik
- ☑ ona je zapravo cijena zajmovnog kapitala izražena u relativnom odnosu na pozajmljeni kapital
- ☑ ona je izrazito parazitski oblik prisvajanja jer vlasnik pozajmljenog novca ne brine o njegovoj oplodnji, a prisvaja profit
- ☑ gledano površno, kamata se javlja kao rezultat samooplodnje kapitala, što je nerealno jer se kapital oplođuje isključivo u proizvodnji
- ☑ poduzetnikov se profit jednostavno umanjuje za iznos kamata koje mora vratiti vjerovniku

343

- ☑ među činiteljima koji utječu na visinu kamate, najvažniji su ⇒
  - ✓ ponuda i potražnja za zajmovnim kapitalom
  - ✓ visina profitne stope
  - ✓ mjere kojima država utječe na tijek gospodarskih kretanja
- ☑ važno je reći i da ponuda zajmovnog kapitala ovisi o visini kamatne stope ⇒ kad je kamatna stopa veća i ponuda će biti veća i obrnuto
- ☑ utjecaj kamatne stope na potražnju je obrnut ⇒ kad je kamatna stopa veća potražnja za zajmovnim kapitalom će pasti
- ☑ ovo se može prikazati i sljedećim dijagramima

344

Osnove ekonomije

- ☑ visina profitne stope utječe na kamate na način da porast profitne stope izaziva porast kamatne stope $\Rightarrow$ porast profitne stope ukazuje na polet gospodarstva, tzv. konjunkturu, rastu ulaganja pa i potražnja za zajmovnim kapitalom $\Rightarrow$ no vrijedi i obrnuto
- ☑ država često svojim mjerama utječe na uvjete kreditiranja, a time i na visinu kamatne stope
- ☑ u principu se može zaključiti da kamatna stopa mora biti manja od prosječnog profita jer se isti cijepa na kamatu i poduzetničku dobit
- ☑ u kriznim situacijama moguće je da kamatna stopa nadilazi prosječan profit

346

- ☑ potrebno je spomenuti i pojavu **samofinanciranja**
⇒ situacija kada su veliki gospodarski sustavi nezavisni od bankarskog kapitala, a često imaju i vlastite banke ⇒ rezultat je koncentracije i centralizacije kapitala i javlja se samo na određenom stupnju razvoja krupne robne proizvodnje
- ☑ zajmovni kapital se može pojaviti i kao bankarski kapital
- ☑ bankarski poslovi se mogu svesti na sljedeće:
  - ✓ pasivni bankarski poslovi ⇒ banka prikuplja slobodna novčana sredstva od vlasnika kapitala i na njih plaća kamatu

347

- ✓ aktivne bankarske poslove ⇒ banka odobrava sredstva tražiteljima kredita i pri tome naplaćuje kamate
- ✓ posredničke poslove ⇒ kad vrši usluge svojim komitentima, npr. usluge platnog prometa
- ✓ vlastite poslove ⇒ burzovni poslovi, robne i novčane transakcije u međunarodnoj razmjeni, suvlasništvo u dioničkim društvima i sl.
- ☑ u poslovima zajmovnog kapitala značajnu ulogu imaju i burze kao tržišta novca, koje značajno utječu i na visinu kamatne stope

348

Dionički kapital

- ☑ dionički kapital predstavlja suvlasnički kapital koji je nastao prikupljanjem pojedinačnih kapitala u jednu cjelinu na osnovi izdavanja dionica
- ☑ čini materijalnu osnovu dioničkih društava
- ☑ svrha prikupljanja i centraliziranja pojedinačnih kapitala u dionički leži u lakšem podnošenju konkurencije, lakšem podnošenju gospodarskih poremećaja, sigurnijem ostvarivanju dobiti itd.
- ☑ kapital u funkciji potpuno je odvojen od kapitala u vlasništvu
- ☑ ovaj kapital postaje dominantan oblik kapitala u drugoj polovici 20. stoljeća

349

- ☑ dionička društva predstavljaju poseban oblik kapitalističkog spajanja pojedinačnih kapitala u novu cjelinu
- ☑ nastaju na način da vlasnici individualnih kapitala otkupljuju dionice i ulažu svoja sredstva u takvu organizaciju
- ☑ prvi oblici organizacije kapitala u dionička društva zabilježeni su još početkom 17. stoljeća
- ☑ najviši organ upravljanja dioničkog društva je skupština dioničara
- ☑ u pravilu, svaki dioničar raspolaže s onim postotkom glasova u upravljanju društvom koji odgovara relativnom udjelu njegovog kapitala u ukupnom kapitalu društva

350

Osnove ekonomije

- ☑ skupština dioničara imenuje članove upravnog i nadzornog odbora, te odlučuje o svim bitnim pitanjima poslovanja društva
- ☑ prevlast u odlučivanju imaju oni dioničari koji drže tzv. “kontrolni paket dionica” (formalno 51%, ali ne i nužno)
- ☑ prema hrvatskom Zakonu o trgovačkim društvima organi uprave trgovačkog društva su skupština dioničara, nadzorni odbor i uprava, koja može biti kolektivni ili inokosni organ
- ☑ dionica je vrijednosni papir strogo formalno sadržaja kojeg propisuju nadležne vlasti, a koji vlasniku osigurava pravo na prisvajanje dividende, te pravo na odlučivanje u dioničkim skupštinama

351

- ☑ takva prava se prema Zakonu nazivaju imovinska i upravljačka
- ☑ dionicama se, kao i drugim vrijednosnim papirima trguje, te se suvlasnici dioničkih društava često mijenjaju
- ☑ cijena dionice zavisi od njezine nominalne vrijednosti i pripadajuće dividende, te vladajuće kamatne stope

$$Cd = \frac{N \cdot d}{k}$$

- ☑ osim spomenutih činitelja, cijena dionice bitno zavisi i od ponude i potražnje za njom, odnosno za dividendom koju ona nosi $\Rightarrow$ stoga se često kaže da je cijena dionice kapitalizirana dividenda

352

Osnove ekonomije

- ☑ ako pretpostavimo da je nominalna cijena dionice 5.000 novčanih jedinica, dividenda 6%, a kamatna stopa 5%, onda bi cijena dionice iznosila $\Rightarrow$

$$Cd = \frac{5.000 \cdot 6}{5} = 6.000$$

- ☑ dionice se, kao vrijednosni papiri koji predstavljaju određenu vrijednost kapitala, prodaju na tzv. tržištima kapitala
- ☑ dividenda je dio viška vrijednosti koji prisvaja suvlasnik dioničkog društva, a pravo na prisvajanje dividende dokazuje posjedovanjem dionice

353

- ☑ i dividenda, kao i svi drugi oblici profita, svoje porijeklo nalazi u procesu proizvodnje
- ☑ dioničar prilikom kupnje dionice mijenja novac za vrijednosni papir $\Rightarrow$ novac služi za nabavku čimbenika proizvodnje, koji se kombiniraju u procesu proizvodnje sa ciljem proizvodnje roba čijom realizacijom na tržištu proizvođač ponovo dolazi do, sada oplođenih, novčanih sredstava kojima pokriva sve troškove proizvodnje, akumulaciju, rezervni fond i, konačno, isplaćuje dividende
- ☑ dividenda i kamata su prihodi od vlasništva, ali među njima ipak postoji razlika $\Rightarrow$ kamata je unaprijed poznata, a dividenda nije jer ovisi od poslovnog uspjeha društva

354

Osnove ekonomije

- ☑ prva uloga dioničkog kapitala bila je smanjenje rizika poslovanja pojedinačnim kapitalima, omogućavanje raznih spekulativnih poslova i prisvajanje raznih oblika dobiti na temelju istih ⇒ povijest političke ekonomije takva prisvajanja poznaje kao fiktivni kapital, razvodnjavanje kapitala ⇒ u to vrijeme dioničarski kapital se doživljavao kao izrazito parazitski oblik prisvajanja
- ☑ razvojem društva, njegovom demokratizacijom i jačanjem uloge pravne države razvio se sustav zakona i pravnih propisa kojima se sprječava bilo kakvo spekulativno poslovanje i potpuno definira način poslovanja dioničkih društava

355

- ◆ smanjivanje nominalnih vrijednosti dionica rezultiralo je ⇒
  - ✓ povećanjem broja gospodarskih subjekata
  - ✓ jačanjem srednjeg društvenog sloja
  - ✓ povećanjem stabilnosti društva
  - ✓ gospodarskim snaženjem društva
- ◆ u tranzicijskim zemljama dominira pretvaranje državnog vlasništva u dionički kapital ⇒ dokaz uvjerenja u njegovu efikasnost
- ◆ njegovoj efikasnosti svakako pridonose i tržišta kapitala
- ◆ važno je istaknuti ulogu velikih korporacija u razvoju i primjeni znanstveno-tehnoloških dostignuća
- ◆ dionički kapital pridonosi i podružtvovljavanju ukupnog procesa proizvodnje

356

Zemljišna renta

- ❖ da bi se mogli ostvariti zemljišno-rentni odnosi moralo je doći do raslojavanja u području poljoprivrede ⇒ vlasnici zemlje, vlasnici kapitala i vlasnici radne snage
- ❖ vlasnici zemlje predstavljaju posjednički sloj u poljoprivredi ⇒ imaju previše zemlje pa je daju u zakup (kao predmet rada), a zauzvrat traže naknadu ⇒ **rentu**
- ❖ vlasnici kapitala su dio poduzetničke klase koji je spreman svoj kapital uložiti u poljoprivrednu djelatnost sa ciljem oplodnje vlastitog kapitala pod istim uvjetima kao i u drugim djelatnostima ⇒ prisvajanje **prosječnog profita**

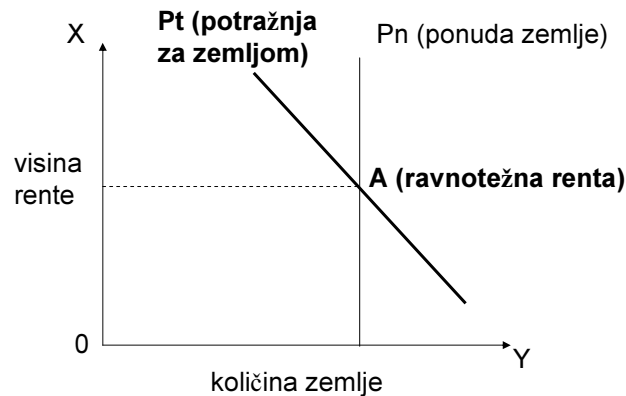
357

- ❖ vlasnici radne snage predstavljaju onu društvenu grupaciju koja radom u poljoprivrednoj proizvodnji ostvaruje sredstva za život primanjem **najamnice**
- ❖ ovaj model pretpostavlja čiste kapital-odnose u poljoprivredi ⇒ nisu dominantni odnosi u poljoprivredi ⇒ u stvarnosti je najčešće ista osoba nositelj sva tri čimbenika proizvodnje
- ❖ specifičnosti zemlje kao objekta ulaganja kapitala ⇒
  - ✓ ograničene površine
  - ✓ poljoprivredne površine nemaju ista svojstva i vrlo se teško mogu mijenjati
  - ✓ kod istih ulaganja postižu se različiti prinosi
  - ✓ cijene poljoprivrednih proizvoda se formiraju na temelju troškova s najslabijeg zemljišta
  - ✓ ponuda je neelastična ⇒ porijeklo naziva “renta”

358

Osnove ekonomije

- sljedeći dijagram prikazuje neelastičnost ponude zemlje i formiranje visine rente $\Rightarrow$

- u točki A je uspostavljena ravnotežna renta, jer kad bi vlasnici zemlje podigli cijenu rente potražnja za zemljom bi pala, a kad bi je spustili ispod točke A potražnja bi narasla i opet bi se ravnoteža formirala u točki A 359

- zemljišna renta predstavlja ekstra dohodak koji prisvaja vlasnik zemljišta danog u zakup
- vlasnik zemljišta ima privilegije koje proizlaze iz spomenutih specifičnosti zemlje $\Rightarrow$ često ju se definira kao “dohodak bez rada”
- zašto se za rentu kaže da predstavlja **ekstra** profit $\Rightarrow$ zakupac zemljišta ulaže svoj kapital u poljoprivrednu ili neku drugu djelatnost $\Rightarrow$ prihod na uloženi kapital ostvaruje iz prosječnog profita $\Rightarrow$ da bi podmirio troškove najma zemljišta mora ostvariti i ekstra profit
- ekstra profit u poljoprivredi je rezultat prirodnih razlika u kvaliteti zemljišta (plodnost, položaj), te je vezana isključivo uz kvalitetnije parcele

Osnove ekonomije

- zemljišna renta se pojavljuje u četiri oblika:
  - ✓ apsolutna
  - ✓ diferencijalna renta jedan
  - ✓ diferencijalna renta dva
  - ✓ monopolska renta
- **apsolutnu rentu** prisvaja vlasnik najslabijeg zemljišta koje je dano u zakup $\Rightarrow$ ima pravo na rentu jer ga nitko ne može natjerati da zemljište da u zakup bez naknade
- osim toga, ograničene poljoprivredne površine nasuprot stalnom porastu potražnje za poljoprivrednim proizvodima rezultiraju interesom društva da se i najslabija zemljišta iskoriste

361

- kao što je već ranije rečeno $\Rightarrow$ troškovi poslovanja na tim zemljištima će biti regulator cijena poljoprivrednih proizvoda
- te se cijene formiraju na specifičan način $\Rightarrow$ one su iznad cijene proizvodnje jer obuhvaćaju i prosječan profit, na kojeg zakupac ima pravo, i apsolutnu rentu, na koju vlasnik zemljišta ima pravo $\Rightarrow$

$$C_{pp} = p + pr + pp + ar$$

- apsolutna renta predstavlja suvišak iznad viška vrijednosti

362

Osnove ekonomije

- **diferencijalnu rentu jedan** prisvaja vlasnik zemljišta koje je kvalitetnije i bliže tržištu od regulativnog tržišta $\Rightarrow$ spomenute prednosti rezultat su isključivo prirodnih okolnosti
- to je ekstra profit koji prisvaja vlasnik zemljišta koje je dano u zakup, a kvalitetnije je od regulativnog zemljišta
- način formiranja diferencijalne rente jedan moguće je razumjeti iz sljedećeg primjera $\Rightarrow$

363

parcela	uloženi kapital	pripadajući profit uz stopu od 10%	suma vrijednosti	prinosi u q/ha	pojedinačna cijena u q/ha	prodajna cijena	suma prodajnih cijena	prisvojena dobit
1	2	3	4	5	6	7	8	9
			2+3		4:5		5x7	8-2
A	400	40	440	40	11	11	440	40
B	400	40	440	44	10	11	484	84
C	400	40	440	48	9	11	528	128
D	400	40	440	52	8	11	572	172

364

Osnove ekonomije

- **diferencijalna renta dva** nastaje dodatnim ulaganjem tj. intenziviranjem poljoprivredne proizvodnje $\Rightarrow$ navodnjavanje, odvodnjavanje, izgradnja putova i gospodarskih zgrada i sl.
- dodatna ulaganja rezultiraju većim prinosima, te takva zemljišta vlasniku donose veću rentu od one koju je imao prije dodatnih ulaganja
- ako je vlasnik zemljišta proveo dodatna ulaganja, on će odmah uvjetovati davanje zemljišta u zakup većom rentom
- ako je dodatna ulaganja izvršio zakupac, on će prisvajati ekstra profit sve do isteka ugovora o najmu, a dalje će taj profit prisvojiti vlasnik zemljišta davanjem istog u najam pod novim uvjetima

365

- dakle, diferencijalna renta dva je ekstra profit koji prisvaja vlasnik zemljišta danog u zakup u kojeg je izvršeno ulaganje, a formalno nastaje ugovorom o zakupu koji se sačinjava poslije izvršenih ulaganja
- na sljedećem primjeru se vidi kako dodatna ulaganja utječu na prisvojenu dobit $\Rightarrow$

parcela	uloženi kapital	dodatna ulaganja	profit uz stopu od 10%	suma vrij.	prinosi u q/ha	pojed. cijena u q/ha	prodajna cijena	suma prodaj. cijena	prisvojena dobit
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
						5:6		6x8	9-2 (A) 9-(2+3) (B)
A	400	/	40	440	40	11	11	440	40
B	400	400	80	880	88	10	11	968	168

366

- **monopolsku rentu** prisvaja vlasnik specifičnih zemljišta, a to su ona zemljišta na kojima posebni prirodni uvjeti omogućuju proizvodnju specijalnih vrsta proizvoda i njihovu prodaju po monopolskim cijenama (rijetke vrste vinove loze, cvijeća, voća i sl.)
- vlasnici daju takva zemljišta u najam uz naknadu koja sadržava **super profit**, odnosno monopolsku rentu

367

- postavlja se pitanje da li postoji renta u slučaju kada je seljak i vlasnik zemljišta koje obrađuje i radnik na tom zemljištu
- prevladava mišljenje da tu nema govora o renti $\Rightarrow$ ne postoji zakupnički odnos koji je temelj za ostvarivanje rente
- seljak koji obrađuje kvalitetnije zemljište i ima veći prinos od konkurencije ostvaruje jednu vrstu monopolskog profita, ali ne rentu
- **cijena zemlje** je iracionalna kategorija koja je određena rentom (R) i kamatnom stopom (k) $\Rightarrow$

$$C_z = \frac{R \cdot 100}{k}$$

368

Osnove ekonomije

- ✦ zemlja se kupuje i prodaje radi rente $\Rightarrow$ cijena zemlje je kapitalizirana renta
- ✦ ako vlasnik ostvaruje rentu od 50 novčanih jedinica, on će prodati zemlju jedino pod uvjetom da mu dobiveni iznos donosi barem istih 50 novčanih jedinica, u obliku kamata, polaganjem novca u banku
- ✦ uz pretpostavku da je trenutno vladajuća kamatna stopa od 5%, cijena zemljišta bi iznosila $\Rightarrow$

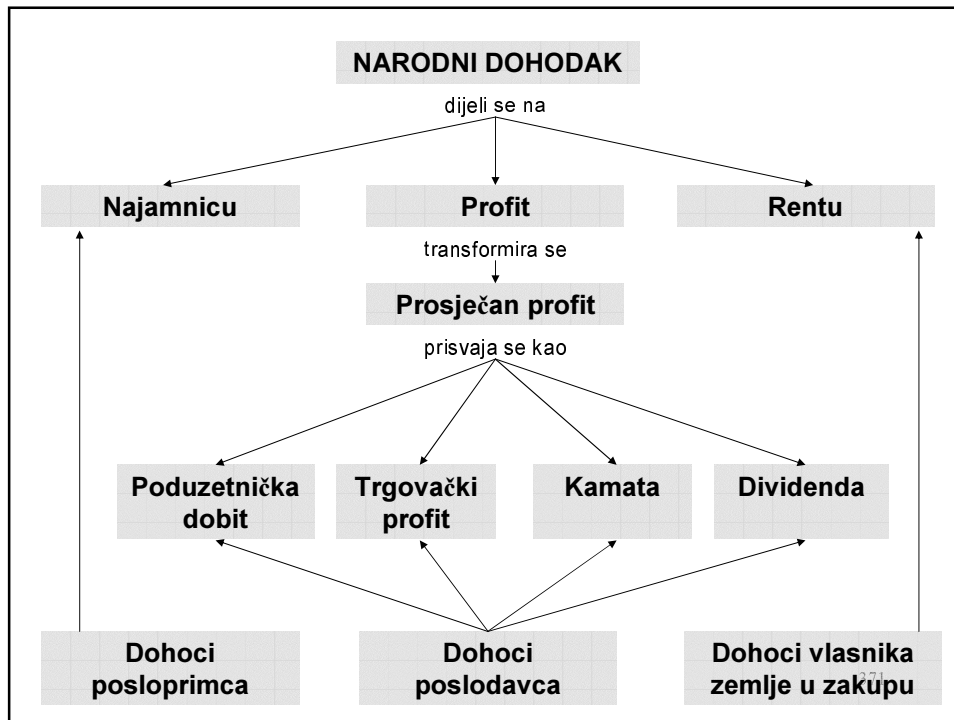
$$C_z = \frac{50 \cdot 100}{5} = 1.000$$

369

- ✦ međutim, na cijenu zemljišta utječu i:
  - ✓ ponuda i potražnja
  - ✓ namjena zemljišta (dobiva na cijeni ako je namijenjena gradnji objekata, izgradnji prometnica i sl.)
  - ✓ parceliziranje zemlje itd.
- ✦ seljačko pitanje $\Rightarrow$
  - ✓ zaostajanje za gradom
  - ✓ prenapučenost
  - ✓ neravnomjernost razvoja u različitim zemljama (viškovi poljoprivrednih proizvoda naprema manjkovima)
  - ✓ zakon opadanja plodnosti tla itd.

370

Osnove ekonomije

SUPROTNOSTI U RASPODJELI PRERASPODJELA

22. predavanje

Suprotnosti u raspodjeli

- ♦ pitanja raspodjele dohotka spadaju u najkontraverznija pitanja u ekonomiji
- ♦ svoje mjesto u raspodjeli pojedinac najbolje vidi u razini i oblicima potrošnje koju mu dozvoljavaju dobivena sredstva
- ♦ iz konkretnih oblika potrošnje ljudi donose svoj sud o odnosima raspodjele te je doživljavaju manje ili više pravednom ili nepravednom
- ♦ osnovni predmet sukoba među sudionicima raspodjele je tržište rada na kojem se susreću posloprimci i poslodavci

373

- ♦ ogromne razlike u primanjima postoje i između samih posloprimaca $\Rightarrow$ primanja nekih pojedinaca u SAD-u su premašila primanja njihovog predsjednika za više od 100 puta
- ♦ ove razlike su rezultat djelovanja tržišnog mehanizma, ali i brojnih činitelja koji utječu na elastičnost ili neelastičnost ponude i potražnje za radom
- ♦ nezadovoljstvo raspodjelom ogleda se i u proizvodnji i njezinoj produktivnosti $\Rightarrow$ štrajkovi, socijalni nemiri itd.
- ♦ u ublažavanju nezadovoljstva sudjeluju država i sindikati svojim aktivnostima

374

Osnove ekonomije

- državna aktivnost je prisutna u svim sredinama, a najznačajnija je u državama blagostanja
- teorijski izvori su u Keynesovom učenju, ali i u primjeni u New Deal-u pod vodstvom Roosevelta
- u raspodjeli posebno značenje imaju tzv. transferna davanja države kojima se poboljšava standard socijalno ugroženih kategorija pučanstva ⇒ preraspodjela
- država brojnim propisima nastoji eliminirati razne oblike diskriminacije ⇒ SAD 1963. i 1964. donose Zakon o jednakim plaćama i Zakon o pravima građana kojima izjednačavaju plaće žena i obojenih s plaćama bijelih muškaraca

375

- država se nastoji suprotstaviti i monopolima i drugim oblicima zatvorenosti tržišta
- moderno shvaćanje gospodarstva podrazumijeva konsenzus svih pojedinaca, društvenih grupa i staleža, a najbolje se očituje u raspodjeli
- sindikat možemo definirati kao interesno udruženje posloprimaca
- temeljni ciljevi sindikata su poboljšanje gospodarskog položaja zaposlenih
- najznačajnije dostignuće sindikalne organiziranosti, posebno u raspodjeli, predstavljaju kolektivni ugovori

376

Osnove ekonomije

- kolektivni ugovori mogu biti:
  - ✓ na razini poduzeća
  - ✓ granski kolektivni ugovori
  - ✓ opći kolektivni ugovori
  - ✓ strukovni kolektivni ugovori
- kolektivni ugovori predstavljaju oblik objedinjavanja ponude rada na tržištu rada $\Rightarrow$ Samuelson to naziva monopolizacijom ponude rada
- pozitivne strane kolektivnih ugovora su ugovaranje stabilnih uvjeta gospodarenja, nadnice predstavljaju unaprijed poznate troškove, izbjegavanje štrajkova itd.

377

- istraživanja su u SAD-u pokazala da sindikalizirani radnici imaju 10% do 17% veće nadnice od nesindikaliziranih
- u nekim zemljama, kao npr. u Austriji, Finskoj i Francuskoj, preko 90% radnika je obuhvaćeno kolektivnim ugovaranjem, u Japanu oko 23%, u SAD-u oko 18%
- prema OECD-u, od 17 zemalja u njih 12 je kolektivnih ugovorima obuhvaćeno 2/3 zaposlenih
- u nekim zemljama je višestruko veći broj zaposlenih koji su obuhvaćeni kolektivnim ugovorima od broja učlanjenih u sindikate
- djelovanje sindikata ima i određenih negativnih učinaka

378

Osnove ekonomije

- prilikom kolektivnih pregovaranja i rješavanja brojnih nesuglasica između poslodavaca i posloprimaca arbitrira $\Rightarrow$ država
- suvremena sindikalna terminologija ova tri aktera pregovaranja naziva **tripartizmom**
- niti jedan od tri čimbenika, sam po sebi, nije dovoljan za funkcioniranje demokratskog društva
- postupno se širi spoznaja o nužnosti razvoja aktivnosti tripartizma, ali i drugih sudionika društvenog života

379

Preraspodjela

- u društvu postoji veliki broj zaposlenih koji primaju dohodak, a nisu sudionici proizvodnog procesa, pa tako niti primarne raspodjele
- to su liječnici, nastavnici, policajci, vojnici, glumci i drugi umjetnici, državni službenici itd.
- preraspodjelu možemo nazvati ponovnom raspodjelom već raspodijeljenog dohotka
- primanja sudionika preraspodjele nazivamo izvedenim dohodcima jer su proizašli iz izvornih dohodaka (najamnica u materijalnoj proizvodnji i profita) i to trošenjem sredstava sudionika primarne raspodjele

380

- preraspodjela se vrši brojnim kanalima, a najpoznatiji su:
  - ✓ državni proračun
  - ✓ plaćanja raznih usluga od strane sudionika primarne raspodjele
  - ✓ davanja crkvi, te raznim fondovima i zakladama
  - ✓ inflacija $\Rightarrow$ učestala pojava u suvremenom gospodarstvu $\Rightarrow$ naziva se prisilna štednja

RAZMJENA

23. predavanje

Razmjena u uvjetima slobodne konkurencije

- razmjena predstavlja fazu društvene reprodukcije u kojoj se vrši realizacija proizvedenih dobara i usluga
- proizvođači i potrošači vrše međusobnu razmjenu dobara i usluga prema visini društveno priznatog radnog vremena
- značaj razmjene ⇒
  - ✓ osigurava realizaciju proizvedenih dobara
  - ✓ selektivna funkcija ⇒ upozorava proizvođače na vrstu i količinu dobara i usluga koje je potrebno proizvesti
  - ✓ alokacijska funkcija ⇒ razmješta društveni fond rada
  - ✓ distributivna funkcija ⇒ omogućuje raspodjelu i preraspodjelu između robnih proizvođača u zavisnosti od uvjeta gospodarenja
  - ✓ povezuje raspodjelu i potrošnju

383

- **tržište** se definira kao sveukupnost odnosa ponude i potražnje koji na određenom mjestu i u određeno vrijeme utječu na prodaju pojedinih roba i skup svih ustanova, područja i uređaja koji omogućuju organizirani i stalan kontakt između kupaca i prodavača (A. Dragičević)
- na tržištu svaki proizvođač spoznaje svoj položaj u odnosu na konkurenciju, odnosno preko cijena koje se postižu na tržištu spoznaje kakav je rezultat njegovog poslovanja
- tržište je po svom karakteru spontano
- njegova anarhičnost je posebno dolazila do izražaja u razdoblju liberalnog kapitalizma, a ekonomisti je doživljavaju kao negativnu karakteristiku i kao uzrok brojnih gospodarskih poremećaja

384

Osnove ekonomije

- # tržišta možemo podijeliti ⇒
  - ⇒ prema predmetu prodaje na:
    - tržište potrošnih dobara
    - tržište proizvodnih dobara
    - tržište novca
    - tržište kapitala
    - tržište radne snage
    - tržište usluga
  - ⇒ s obzirom na teritorij na kojem se prostire:
    - lokalno tržište
    - nacionalno ili domaće tržište
    - međunarodno ili svjetsko tržište

385

- ⇒ prema mogućnosti pristupa na tržište:
  - otvorena tržišta
  - zatvorena ili protekcionistička tržišta
- # odnosi na tržištu manifestiraju se kao veza između ponude i potražnje
- # **ponuda** predstavlja ukupnost robe i usluga koja se u određenom trenutku nudi potrošačima na tržištu
- # prema subjektivnoj teoriji, ponuda je ona količina robe i usluga koju su proizvođači voljni staviti na raspolaganje kupcima
- # kod ponude se analizira njezina visina i struktura
- # visina ponude govori o masi proizvoda koji se nude, a struktura o bogatstvu, odnosno raznolikosti tih proizvoda

386

Osnove ekonomije

- # potrebno je razlikovati agregatnu ponudu od sektorske ili strukturne
- # agregatna ponuda predstavlja ukupnu ponudu na jednom tržištu
- # sektorska ponuda predstavlja ponudu po djelatnostima, odnosno po vrstama proizvoda

- # **potražnja** predstavlja ukupnu količinu kupovne snage koja je spremna za razmjenu za odgovarajuće proizvode
- # kupovnu snagu ovdje čini gotov novac i svi novčani surogati, tj. svi instrumenti plaćanja kojima se na dotičnom tržištu može nabaviti ponuđena roba i usluge
- # potražnja zavisi od raspodjele narodnog dohotka, ali i strukture potrošnje

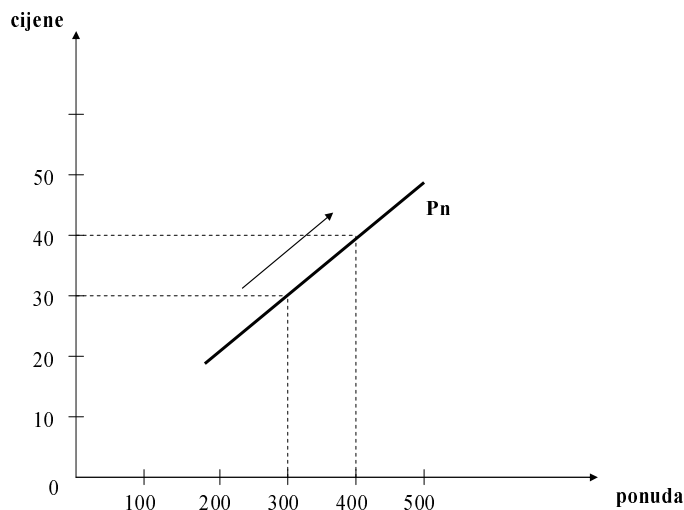
387

- # kada su ponuda i potražnja usklađene govorimo o ravnoteži tržišta, što je gotovo isključivo teoretska situacija
- # rast ponude uz nepromijenjenu potražnju obara cijene $\Rightarrow$ rast potražnje uz nepromijenjenu ponudu povećava cijene
- # potražnja i ponuda ovise o cijenama, a kako se ponašaju kad dolazi do promjena u cijenama najbolje prikazuju krivulje ponude i potražnje $\Rightarrow$

388

Osnove ekonomije

- # rast cijena vodi povećanju ponude $\Rightarrow$ zakon postepeno rastuće ponude

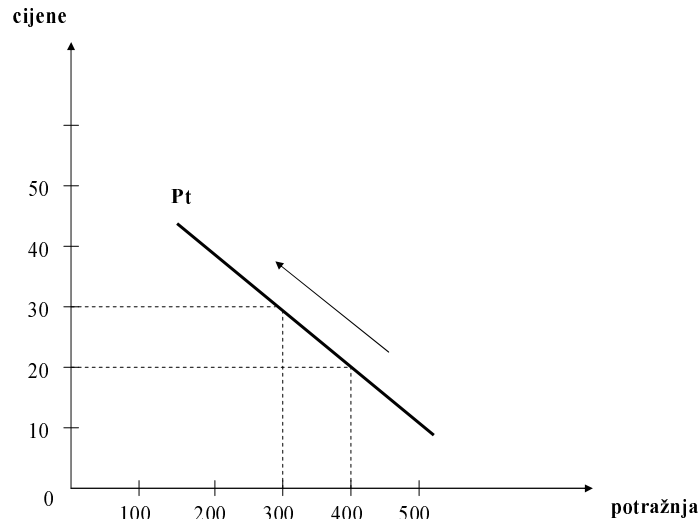
389

- # zaviso od toga kako ponuda reagira na promjene u cijenama razlikujemo $\Rightarrow$
  - ✓ jediničnu elastičnost ponude
  - ✓ elastičnu ponudu
  - ✓ neelastičnu ponudu
- # kada porast ili pad cijena od 1% prati i porast ili pad ponude od 1% govorimo o jedinično elastičnoj ponudi
- # kada porast ili pad cijena od 1% prati i porast ili pad ponude za više od 1% govorimo o elastičnoj ponudi
- # kada porast ili pad cijena od 1% prati i porast ili pad ponude za manje od 1% govorimo o neelastičnoj ponudi
- # situaciju u kojoj rast cijena ne izazove rast ponude, već njezino smanjivanje nazivamo regresivnom krivuljom ponude $\Rightarrow$ sitniji proizvođači sa zadovoljavajućim standardom ne žele ulagati dodatne napore i trošiti više slobodnog vremena kako bi povećali svoju ponudu

390

Osnove ekonomije

- ▣ porast cijena izaziva pad potražnje $\Rightarrow$ zakon postepeno padajuće potražnje

391

- ▣ zavisno od toga kako potražnja reagira na promjene u cijenama razlikujemo $\Rightarrow$
  - ✓ jediničnu elastičnost potražnje
  - ✓ elastičnu potražnju
  - ✓ neelastičnu potražnju
- ▣ kada porast ili pad cijena od 1% prati i pad ili porast ponude od 1% govorimo o jedinično elastičnoj ponudi
- ▣ kada porast ili pad cijena od 1% prati i pad ili porast ponude za više od 1% govorimo o elastičnoj ponudi
- ▣ kada porast ili pad cijena od 1% prati i pad ili porast ponude za manje od 1% govorimo o neelastičnoj ponudi
- ▣ ove situacije pretpostavljaju visok stupanj apstrakcije, jer na ponašanje potražnje bitno utječu i neki drugi faktori, kao što su promjene u visini dohodaka kupaca, pojave robnih supstituta i sl.

392

Osnove ekonomije

- # cijene nekih roba mogu zavisiti i od kretanja cijena drugih roba $\Rightarrow$ tako razlikujemo ovisne i neovisne robe
- # u ovisne robe ubrajamo tzv. supstitute ili konkurentske robe $\Rightarrow$ porast cijene određene robe dovodi do odluke kupca da istu potrebu zadovolji nekom drugom robom
- # neovisne robe još nazivamo i komplementarnim robama $\Rightarrow$ promjene u potražnji za određenom robom, do kojih je došlo zbog promjene njezine cijene, dovodi do promjene u potražnji za nekom drugom robom s kojom se nalazi u uskoj vezi (npr. automobili i benzin)
- # spomenuta kretanja ponude i potražnje treba shvatiti kao tendencije

393

- # za utvrđivanje kvantitativne korelacije između kretanja cijena te ponude i potražnje služi koeficijent elastičnosti ponude i koeficijent elastičnosti potražnje
- # koeficijent elastičnosti potražnje pokazuje odnos između postotka promjena u veličini potražnje i postotka promjena u cijenama te robe
- # koeficijent elastičnosti ponude pokazuje odnos između postotka promjena u veličini ponude i postotka promjena u cijenama te robe
- # koeficijent elastičnosti izračunava se tako da se suma cijena po nižem iznosu podijeli sa sumom cijena nakon porasta $\Rightarrow$ može biti jedan, manji od jedan i veći od jedan

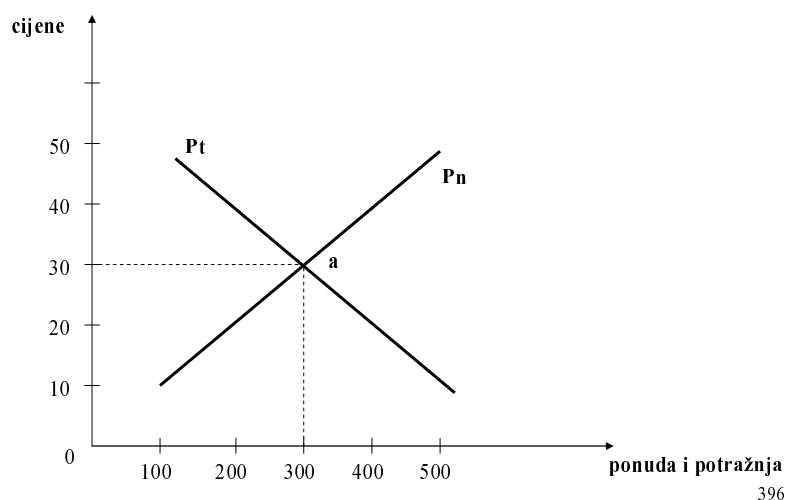
394

Osnove ekonomije

- ▣ ako je dobiveni koeficijent jedan, govorimo o jediničnoj elastičnosti $\Rightarrow$ potražnja reagira proporcionalno promjeni cijena
- ▣ kada je koeficijent manji od jedan, znači da potražnja nije elastična $\Rightarrow$ ne mijenja se srazmjerno promjenama cijena
- ▣ kada je koeficijent veći od jedan, znači da je potražnja elastična $\Rightarrow$ promjene u potražnji brže su od promjena u cijenama
- ▣ potražnja je elastičnija kada su u pitanju luksuzna dobra, odnosno elastičnosti potražnje nema kada su u pitanju osnovni proizvodi potrebni za život čovjeka $\Rightarrow$ i ovdje su odstupanja moguća
- ▣ koeficijent elastičnosti ponude se izračunava i interpretira na isti način

395

- ▣ ravnoteža između ponude i potražnje će se uspostaviti u točki u kojoj se sijeku njihove krivulje $\Rightarrow$ s tom kombinacijom količina i cijena dobara zadovoljeni su interesi prodavača i kupaca $\Rightarrow$ optimalna količina

396

Osnove ekonomije

- ✚ optimalni rezultati se ne postižu s najvećim cijenama jer to destimulira kupce, niti s najnižim cijenama jer to destimulira proizvođače, već s optimalnim ili srednjim cijenama
- ✚ ravnotežna točka ponude i potražnje je promjenjiva veličina koja stalno oscilira zbog djelovanja gospodarskih zakona
- ✚ ravnoteža ponude i potražnje uglavnom postoji samo u teoriji zbog različitih poremećaja u djelovanju tržišnog mehanizma (država, monopolski odnosi i sl.)

397

Razmjena u monopolskim uvjetima

- ✚ monopol se može definirati kao isključivo pravo ili isključiva mogućnost posjedovanja neke stvari ili proizvodnje i prodavanje određene robe (A. Dragičević)
- ✚ u nekim slučajevima monopol ima osnove u pravnom aktu ili je rezultat posjedovanja dijela zemaljske kugle obdarenog posebnim svojstvima (državno vlasništvo)
- ✚ ovdje nas interesiraju monopolski odnosi kao način formiranja odnosa na tržištu gdje se dvije ili više organizacija povezuju u cilju stvaranja takvih uvjeta koji će im osigurati povlašteni položaj u prisvajanju profita
- ✚ za stvaranje ovakvih odnosa potrebna je odgovarajuća razina centralizacije i koncentracije kapitala ⇒ imperijalizam

398

Osnove ekonomije

- # ovdje pod monopolom podrazumijevamo one odnose na tržištu koji osiguravaju dominaciju jednih (monopolista) nad drugima, a proizvod su posebnih odnosa krupne robne proizvodnje
- # ako na strani ponude postoji samo jedan monopolist onda govorimo o monopolu, ako su dva monopolista govorimo o duopolu, a ako ih je više govorimo o polipolu
- # ako na strani potražnje postoji samo jedan monopolist onda govorimo o monopsonu, ako su dva monopolista govorimo o duopsonu, a ako ih je više govorimo o polipsonu
- # monopolisti se povezuju horizontalno i vertikalno
- # horizontalno povezivanje podrazumijeva udruživanje poduzeća iz raznih međusobno povezanih gospodarskih djelatnosti
- # vertikalno povezivanje podrazumijeva udruživanje poduzeća iz različitih gospodarskih djelatnosti, a koja su povezana zajedničkom osnovom

- # neki ekonomisti spominju i spregu horizontalnih i vertikalnih udruženja, tzv. konglomeratske fuzije
- # vrste monopolskih udruženja su:
  - ✓ kartel
  - ✓ sindikat
  - ✓ trust
  - ✓ koncern
- # kartel je najstariji oblik udruživanja u kojem udruženi članovi zadržavaju proizvodnu i financijsku samostalnost, a sporazumijevaju se o visini cijena, načinu prodaje robe, podjeli tržišta i interesnim sferama, o diobi dobiti itd. ⇒ u suvremenim uvjetima manja poduzeća formiraju karteke kako bi se zaštitila od većih giganata

Osnove ekonomije

- ✚ sindikat predstavlja udruženje u kojem povezana poduzeća zadržavaju proizvodnu i financijsku samostalnost, ali gube trgovačku ⇒ dogovaraju se oko prodaje proizvoda ili nabave sirovina
- ✚ trust je najzastupljeniji u SAD-u, članice gube svaku samostalnost ⇒ udruživanjem nastaje novo poduzeće, a udruženi članovi postaju dioničari ⇒ prevlast je u rukama onih koji drže kontrolni paket dionica
- ✚ koncern je najčvršći oblik povezanih poduzeća ili povezanih udruženja ⇒ dominantan oblik monopolskih udruženja u novije vrijeme
- ✚ **monopolska udruženja stječu gospodarsku prevlast koja im osigurava povlašteni položaj na tržištu**
- ✚ ponekad čak takva udruženja svojom gospodarskom prevlašću osiguravaju i političku dominaciju

401

- ✚ demokratske države vode borbu protiv monopola ⇒ američki Shermanov akt iz 1890. godine i Claytonov zakon iz 1914. godine ⇒ rezultati su se sveli na zabranjivanje protukonkurencijskog ponašanja i slamanje monopolske strukture
- ✚ no često je upravo država najveći monopolist ⇒ proizvodnja i prodaja oružja i slično
- ✚ monopolska cijena je ona cijena koja osigurava prisvajanje monopolskog superprofita proizvođačima, organizacijama ili udruženjima koja imaju monopolski položaj na tržištu
- ✚ karakteristike monopolske cijene ⇒
  - ✓ preko nje se ostvaruje monopolski profit
  - ✓ dovodi do preraspodjele profita

402

Osnove ekonomije

- ✓ rezultat je specifičnih odnosa na tržištu
- # razlikujemo nabavnu monopolsku cijenu i prodajnu monopolsku cijenu
- # nabavna monopolska cijena je ona koja je niža od cijene proizvodnje
- # prodajna monopolska cijena je veća od cijene proizvodnje
- # strukturu monopolske cijene moguće je prikazati na sljedeći način

$$Mc = c + v + msp$$

- # monopolska cijena, kao i svaka druga, je ograničena u svom rastu zbog djelovanja brojnih činitelja, među kojima se ističu ⇒

403

- ✓ ukupna masa profita koja se može preraspodijeliti (ne može biti veća od proizvedenog viška vrijednosti)
- ✓ profit autsajdera (monopolskim odnosima se ne može oduzeti autsajderima sav profit ⇒ monopolska cijena mora biti formirana tako da ne ugrozi minimum interesa kod nemopolista)
- ✓ platežno sposobna moć kupaca ⇒ najviše se robe proda kod onih cijena koje su prilagođene kupovnoj moći stanovništva, a u tim se uvjetima i dobije najviše profita
- ✓ djelovanje konkurencije ⇒ u promijenjenom obliku, ali ipak ograničava rast monopolske cijene ⇒ monopolska konkurencija
- ✓ organizirana borba društva za normalno odvijanje reproduktivnog procesa i socijalno pravičnije društvo

404

Osnove ekonomije

- # djelovanje zakona vrijednosti nije u potpunosti eliminirano nastupanjem monopolskih odnosa
- # ono se može razabrati i iz robnog karaktera gospodarstva u monopolskim uvjetima
- # zakon vrijednosti u monopolskim uvjetima nalazi podršku za svoje djelovanje u uvjetima monopola u bankama koje nude kredite onima koji se žele seliti u druge grane privrede, mobilnosti radne snage, te činjenici da se na tržištu mogu nabaviti svi drugi čimbenici potrebni za pokretanje proizvodnje u novim djelatnostima
- # osim toga, monopolna cijena znatno više izaziva prelijevanje viška vrijednosti od slabijih k jačima nego u nemonopolnim odnosima

405

- # monopolne odnose u krupnoj robnoj proizvodnji karakterizira
⇒
  - ✓ pojava financijskog kapitala
  - ✓ izvoz kapitala
  - ✓ gospodarska podjela svijeta
  - ✓ teritorijalna podjela svijeta
- # **financijski kapital** predstavlja spregu industrijskog i bankarskog kapitala, a njime upravlja tzv. financijska oligarhija
- # nju čine rukovodioci banaka i proizvodnih organizacija koji zajedno upravljaju financijskim kapitalom
- # ranije je prevaga u strukturi financijskog kapitala bila na strani bankarskog, ali zbog stjecanja ogromnih profita uslijed djelovanja monopolskih odnosa s vremenom je došlo do prevage industrijskog kapitala, pa čak i do pojave samofinanciranja
- # samofinanciranje potiče i sama država nudeći različite beneficije onima koji investiraju iz vlastitih sredstava

406

Osnove ekonomije

- # **izvoz kapitala** u monopolizmu mijenja oblik $\Rightarrow$ odvija se u obliku izravnog investiranja i različitih oblika povezivanja s domicilnim kapitalima
- # tako se širi prostor i utjecaj kapitalističkih odnosa
- # kapital se uglavnom izvozi radi oplodnje i najčešće u obliku kredita $\Rightarrow$ kreditor uvjetuje namjenu kredita tako da se razvija ona vrsta privrede koja je ovisna o privredi zemlje vjerovnika $\Rightarrow$ tako su nastala monokulturna gospodarstva
- # danas izvoznik kapitala uglavnom direktno investira u inozemstvu gradeći dodatke gospodarstvu vlastite zemlje $\Rightarrow$ time ostvaruje višestruke koristi i za sebe i za nacionalno gospodarstvo
- # izvoz kapitala podržava država
- # u tome surađuju monopolisti iz raznih zemalja osnivajući multinacionalne ili transnacionalne kompanije, kao oblike međunarodnog monopola

407

- # kapitali razvijenih zemalja se međusobno isprepleću i u vlastitim gospodarstvima, što vodi do internacionalizacije kapitala
- # **gospodarska podjela svijeta** se javlja kao posljedica dostignutog stupnja koncentracije kapitala $\Rightarrow$ jaki nacionalni monopoli sukobljavali su se na međunarodnom tržištu $\Rightarrow$ kao rješenje problema došlo je do sporazuma oko interesnih sfera u svjetskom gospodarstvu
- # uglavnom se sporazumijevaju oko kontrole strateških proizvoda pojedinih nerazvijenih zemalja
- # moć međunarodnih monopola ponekad omogućuje i uplitanje u politiku zemalja u koje se kapital izvozi

408

Osnove ekonomije

- # u monopolizmu je nastavljena **teritorijalna podjela svijeta**, koja se sastojala u formiranju kolonijalnih sila
- # metropole su u kolonijama devastirale prirodno i društveno bogatstvo, a u njima su širile svoje običaje, jezik, religiju i kulturu
- # preraspodjele kolonija su, u stvari, bile povod 1. i 2. svjetskog rata
- # radi lakšeg razumijevanja teritorijalne podjele svijeta koristit ćemo se sljedećom tablicom prof. A. Dragičevića

409

Kolonijalni posjedi velikih sila
(u milijunima km² i milijunima stanovnika)

zemlje	kolonije				metropole		ukupno	
	1876.		1914.		1914.		1914.	
	km	st.	km	st.	km	st.	km	st.
Engleska	22,5	251,9	33,5	393,5	0,3	46,5	33,8	440,0
Rusija	17,0	15,9	17,4	33,2	5,4	136,2	22,8	169,4
Francuska	0,9	6,0	10,6	55,5	0,5	39,6	11,1	95,1
Njemačka	-	-	2,9	12,3	0,5	64,9	3,4	77,2
SAD	-	-	0,3	9,7	9,4	97,0	9,7	106,7
Japan	-	-	0,3	19,2	0,4	53,0	0,7	72,2
Ukupno	40,4	273,8	65,0	523,4	16,5	437,2	81,5	960,6
Kolonije ostalih država (Belgije, Nizozemske i dr.)							9,9	45,3
Polukolonije (Perzija, Kina, Turska)							14,5	361,2
Ostale zemlje							28,0	289,9
Σ svijet							133,9	410657,0

Osnove ekonomije

- ✚ tijekom i nakon Drugog svjetskog rata kolonijalni odnosi su se počeli raspadati u čemu su važnu ulogu odigrali i Ujedinjeni narodi
- ✚ društvene suprotnosti su izrazito naglašene u bivšim kolonijama ⇒ zemlje sa 73% svjetskog pučanstva raspolažu sa svega 16% svjetskog bogatstva
- ✚ iz toga proizlazi da kolonijalni odnosi i dalje postoje, ali u drugoj formi
- ✚ sklop mjera i utjecaja koje bivši kolonizatori i danas imaju na svoje bivše kolonije naziva se **neokolonijalizam**
- ✚ u provođenju neokolonijalističke politike značajno mjesto imaju multinacionalne kompanije, čija je gospodarska snaga često veća i od gospodarske snage mnogih država

411

- ✚ multinacionalne kompanije uglavnom potječu iz bogatih zemalja ⇒ bivših kolonijalnih sila
- ✚ veliki profiti im osiguravaju mogućnost ulaganja u istraživanja mogućnosti unaprjeđenja reprodukcijanskog procesa, što ima osigurava trajnu prednost u odnosu na konkurenciju ⇒ svoja rješenja neko vrijeme samostalno primjenjuju, a potom prodaju ostalim proizvođačima
- ✚ razvijene zemlje su postale proizvođači znanja i novih tehnologija (software-a), a u nerazvijene zemlje alociraju prljavu i opasnu industriju (hardware) ⇒ **tehnološki imperijalizam**
- ✚ stoga se već gotovo pola stoljeća vode borbe protiv neokolonijalne i neoimperijalističke ekspanzije, posebno od strane tzv. nesvrstanih zemalja (deklaracije iz Alžira 1974. i Colomba 1976. godine)

412

Osnove ekonomije

■ kao pozitivne strane multinacionalizacije mogu s uzeti
⇒

- ✓ razvoj tehnologije u nerazvijenim zemljama
- ✓ mijenjanje gospodarske strukture svijeta
- ✓ ubrzavanje međunarodne trgovine
- ✓ jačanje materijalne osnovice svijeta u cjelini
- ✓ strujanje ideja, ljudi i proizvoda itd.

413

Efikasnost tržišnog mehanizma

- optimalno poslovanje možemo definirati kao onaj gospodarski proces u kojem se ostvaruje najveća moguća razina interesa svih sudionika reprodukcijanskog procesa koja se može postići uz dani stupanj tehnološko-organizacijske razvijenosti, te kvalitetu i bogatstvo svih drugih čimbenika s kojima se organizira proizvodnja u nekom društvu
- dakle, za gospodarstvo bi se moglo reći da optimalno posluje kad se postiže ona masa proizvodnje u kojoj su rezultati proizvedeni uz najmanje troškove po jedinici proizvoda, tako da svaka promjena razine proizvodnje znači porast troškova po jedinici proizvodnje

414

Osnove ekonomije

- Samuelson definira efikasnost kao upotrebu gospodarskih resursa koja omogućava najveću moguću razinu zadovoljstva koja se može postići uz dane inpute i tehnologiju
- razlikujemo gospodarsku efikasnost $\Rightarrow$ uz manje izdatke postiže se veća vrijednost proizvodnje
- i tehnološku efikasnost $\Rightarrow$ s manje upotrebljenih čimbenika proizvodnje ostvaruje se veća proizvodnja
- efikasnost poslovanja izražava se kroz pokazatelje $\Rightarrow$
  - ✓ produktivnosti
  - ✓ ekonomičnosti i
  - ✓ rentabilnosti

415

Efikasnost tržišnog modela

- u tržišnom modelu se efikasnost postiže u uvjetima tržišne ravnoteže $\Rightarrow$ u tim se uvjetima princip efikasnosti ostvaruje samo kao tendencija
- dakle, u tržišnom modelu efikasnost je utoliko veća koliko su ponuda i potražnja uravnoteženije
- Adam Smith je efikasnost tržišnom mehanizma izvodio iz njegove teorije nevidljive ruke, pri čemu je nevidljiva ruka upravo tržišni mehanizam koji uravnoteženjem odnosa ponude i potražnje omogućuje efikasno poslovanje

416

Osnove ekonomije

- na temelju teorije nevidljive ruke neki su ekonomisti, na čelu s Leonom Walrasom i Vilfredom Paretom, kasnije izradili teoriju opće ravnoteže
- opću ravnotežu je moguće definirati kao stanje u kojem su tržišta svih dobara i usluga istovremeno u ravnoteži, te stoga svaki proizvođač maksimizira svoj profit, a svaki potrošač maksimizira svoje zadovoljstvo
- iz toga proizlazi da su savršeno konkurentna tržišta i efikasna

417

Efikasnost u netržišnom modelu

- pojava prve velike gospodarske krize 1825. godine potakla je brojne ekonomiste na dokazivanje neefikasnosti tržišnog modela
- istome je suprotstavljen tzv. planski model, čiji temelji leže u:
  - državnom vlasništvu
  - planiranju gospodarskih aktivnosti
  - dogovornom raspoređivanju dohotka
- funkcioniranje netržišnog modela se može predložiti na sljedeći način ⇒

418

Osnove ekonomije

1. planom se utvrđuje što proizvoditi, odnosno točno koju vrstu i količinu usluga treba proizvoditi, zatim tko će koji proizvod ili uslugu proizvoditi, te kolike će biti cijene
2. planiranjem se utvrđuje i načine kako će se proizvoditi, s tim da se rukovodstvima poduzeća prepušta određena samostalnost u organizaciji poslovnih aktivnosti $\Rightarrow$ temeljni cilj poduzeća nije ostvarivanje profita već izvršenje planskog zadatka
3. u planskom se modelu ne proizvodi za tržište već za one potrebe koje su naznačene u planu $\Rightarrow$ u bivšim socijalističkim državama prioritet je davan industrijalizaciji i vojnom aparatu

419

- # planski model je pokazao određenu efikasnost u ostvarivanju ekstenzivnog rasta, ali ne i intenzivnog
- # nemoguće je određenim brojčanim pokazateljima dokazati neefikasnost planskog modela jer se službenim podacima o npr. stopama rasta gospodarstva, u velikoj mjeri manipuliralo
- # međutim, praksa je najbolje pokazala da se zemlje koje su prakticirale planski model nisu mogle efikasno nositi s modernizacijom i globalizacijom te su ga masovno napuštale krajem 20. stoljeća, čime su se pretvorile u tzv. tranzicijska gospodarstva
- # najvećim problemom u tim procesima su se pokazale privatizacija i prestrukturiranje, te prilagođavanje makroekonomskog okruženja tim procesima

420

Efikasnost u mješovitom modelu

- # pojava prvih mješovitih modela veže se uz rješavanje problema velike gospodarske krize od 1929. do 1933., a do njihove dominacije dolazi nakon drugog svjetskog rata
- # nastupom J. M. Keynesa i pojavom njegovih tumačenja dolazi do stanovitih revolucionarnih razmišljanja u području ekonomije ⇒ kenzijska revolucija
- # svoje učenje je izložio u Općoj teoriji zaposlenosti, kamata i novca

421

- # takva nova razmišljanja su podrazumijevala uvođenje makroekonomskih mjera i instrumenata, što je nedostajalo dotadašnjem ekonomskom učenju neoklasičara
- # tri su bitna obilježja mješovitog modela:
  1. mješovitost vlasništva ⇒ dominacija privatnog uz državno vlasništvo nad strateškim proizvodnjama i gospodarskim granama u kojima je privatni kapital gubio interes (rudnici, brodogradnja, javni promet i sl.)
  2. kontrolirano tržište ⇒ usmjeravanje društvenog fonda rada u djelatnosti od općeg interesa te reguliranje cijena takvih proizvoda
  3. makroekonomska politika države ⇒ posebno dolazi do izražaja u borbi protiv monopola i eksternalija

422

Osnove ekonomije

- # eksternalije su posljedice gospodarskih aktivnosti koje uzrokuju drugima štetu ili korist s tim da im se ne nadoknađuje takva šteta niti se plaća za nastalu korist
- # eksterna ekonomija se javlja kad neka proizvodnja ili potrošnja donosi korist trećima, a da oni za to ne plaćaju (izgradnja prometnica povećava vrijednost okolnim zemljištima)
- # eksterna disekonomija nastaje kad neka proizvodnja ili potrošnja izaziva troškove ili štetu kod trećih, a da im se ona ne nadoknađuje (zagađivanje okoliša umanjuje vrijednost okolnim zemljištima)
- # kako bi se spriječile takve situacije država propisuje norme ponašanja svih gospodarskih subjekata

423

- # iako je primjena mješovitog modela rezultirala velikim porastom svjetske proizvodnje i životnog standarda stanovništva, ipak i ona trpi određene kritike
- # najžešći kritičari su, naravno, marksistički ekonomisti ali i pripadnici čikaške škole na čelu s Miltonom Friedmanom, koji tvrde da se država uplela i u područja privatnog vlasništva ograničavajući ljudske slobode
- # spomenuta kritika je rezultirala umanjivanjem utjecaja države posebno u području privatnog vlasništva u vrijeme Reaganove administracije
- # isto tako Galbraith ukazuje na neefikasnost državne birokracije, siromašnost javnog sektora itd.

424

Osnove ekonomije

- # pripadnici tzv. radikalne gospodarske znanosti svoje osnovne kritike mješovitog modela svode na:
  - potrebu kontrole cijena i nadnica jer bi se time smanjila nezaposlenost
  - potrebu sprječavanja gospodarskog imperijalizma
  - potrebu smanjivanja nejednakosti koju tržište proizvodi i to uvođenjem progresivnih poreznih stopa
  - potrebu uvođenja planiranja radi sprječavanja tržišnih negativnosti itd.
- # spomenuti modeli razmjene su samo etape u razvoju ljudskog gospodarskog djelovanja, iz čega proizlazi da i najnoviji, mješoviti, model nije konačni niti najbolji⁴²⁵

POTROŠNJA

24. predavanje

Osnove ekonomije

- faza reprodukcijuskog procesa u kojoj se troše rezultati proizvodnje u cilju zadovoljavanja različitih ljudskih potreba, a što predstavlja i krajnji cilj proizvodnje
- dugo je u teoriji bila marginalizirana $\Rightarrow$ prema Sayovom zakonu tržišta se svaki proizvođač javlja i kao potrošač, iz čega proizlazi da svaka ponuda uključuje i potražnju te da ne može doći do poremećaja u realizaciji proizvedenih dobara
- praksa je dokazala nedjelotvornost Sayovog zakona tržišta $\Rightarrow$ rast proizvodnje ne rezultira rastom potrošnje, već obrnuto $\Rightarrow$ J. M. Keynes se među prvima počinje baviti izučavanjem važnosti potrošnje u normalnom odvijanju procesa reprodukcije

427

- poremećaji u fazi potrošnje nužno izazivaju poremećaje u svim ostalim fazama reprodukcijuskog procesa
- dva su osnovna vida potrošnje $\Rightarrow$ proizvodna i neproizvodna
- **proizvodna potrošnja** predstavlja trošenje čimbenika proizvodnje prilikom stvaranja upotrebnih vrijednosti
- potrebno je razlikovati objektivne elemente potrošnje (trošenje sredstava za proizvodnju) i subjektivne elemente potrošnje (trošenje radne snage)
- često se izdvaja investicijska potrošnja kao poseban oblik potrošnje koji doprinosi povećanju finalne potrošnje

428

Osnove ekonomije

- **neproizvodna potrošnja** predstavlja trošenje proizvedenih dobara radi zadovoljavanja osobnih potreba stanovništva
- u uvjetima robne proizvodnje razmjena se javlja kao posrednik između proizvodnje i neproizvodne potrošnje
- neproizvodna potrošnja se dijeli na:
  - ✓ osobnu potrošnju $\Rightarrow$ trošenje dobara i usluga od strane pojedinaca
  - ✓ zajedničku potrošnju $\Rightarrow$ trošenje dobara i usluga u okviru jednog poduzeća
  - ✓ opću potrošnju $\Rightarrow$ trošenje dobara i usluga radi zadovoljavanja općedruštvenih potreba
  - ✓ visina potrošnje predstavlja količinu dobara i usluga koje pojedinac, društvena grupa ili nacija kao cjelina troši za zadovoljavanje svojih potreba

429

- u naturalnoj proizvodnji ovisila je isključivo o visini proizvodnje
- u robnoj proizvodnji ovisi o količini novčanih sredstava koja pojedincu ili nekoj grupi stoji na raspolaganju, ali i o cijelom nizu tržišnih odnosa
- međutim, visina potrošnje u jednoj društvenoj zajednici zavisi u najvećoj mjeri od raspoloživog prirodnog i društvenog bogatstva zemlje, od visine i raspodjele narodnog dohotka i od produkcijskih odnosa u toj zajednici
- struktura potrošnje predstavlja kombinacije dobara i usluga koje pojedinac, društvena grupa ili nacija upotrebljava za zadovoljenje svojih potreba

430

Osnove ekonomije

- svako društvo zanima koliki dio potrošnje stanovništva se štedi, a koliki se troši, te koliki dio dohotka se odvaja za pojedine vrste dobara i usluga
- njemački ekonomist Ernest Engel je prvi analizirao strukturu potrošnje radničkih obitelji i njezino reagiranje na promjene u visini dohotka
- njegovi se zaključci, poznati kao Engelovi zakoni, svode na sljedeće:
  - ✓ stanovništvo manjih primanja relativno veći dio dohotka troši na prehranu
  - ✓ izdaci za odjeću i stan rastu proporcionalno porastu dohotka

431

- ✓ izdaci za kulturu, zdravstvo, obrazovanje, zabavu, razonodu i slično rastu naglo kad dohodak dostigne određenu visinu koja se razlikuje za svako pojedino društvo
- ovi zakoni nisu opći gospodarski zakoni te se ne mogu primijeniti u svakom konkretnom slučaju
- koliki dio svog dohotka stanovništvo potroši, a koliki dio uštedi pokazuje nam sklonost potrošnji i sklonost štednji

432

Osnove ekonomije

- sklonost potrošnji se izračunava stavljanjem u odnos visinu potrošnje (P) i visinu dohotka (D) te množenjem sa 100 $\Rightarrow$

$$Sp = \frac{P}{D} \cdot 100$$

- sklonost štednji se izračunava stavljanjem u odnos štednje (Š), koja predstavlja razliku između visine dohotka i visine potrošnje, i visine dohotka (D) te množenjem sa 100 $\Rightarrow$

$$S\check{s} = \frac{\check{S}(D - P)}{D} \cdot 100$$

433

- s obzirom da se sklonosti potrošnji i štednji izražavaju u relativnim odnosima, visok relativni udio štednje kod stanovništva s visokim primanjima je u prošlosti često služio kao najvažniji argument onima koji su pokušavali bogaćenje jednog dijela društva tumačiti kao rezultat njihove štedljivosti, a siromašenje ostalih kao rezultat njihove rasipnosti

434

Osnove ekonomije

- potrošnja se mijenja u skladu s promjenama visina dohodaka ili promjenama cijena, te razlikujemo dohodovnu elastičnost potrošnje i cjenovnu elastičnost potrošnje
- odnosi potrošnje su složeni, odnosno slojeviti $\Rightarrow$ različiti slojevi društva troše vrlo različitu masu i strukturu dobara i usluga
- istraživanja su pokazala da bogati slojevi u siromašnim zemljama i bogati slojevi u razvijenim zemljama imaju vrlo sličnu strukturu potrošnje, što nije slučaj kada se uspoređuju srednji ili niži slojevi društva
- u svim se zemljama razlikuju potrošnje vlasničkih i nevlasničkih slojeva $\Rightarrow$ u razvijenim i demokratskim društvima smanjuju se takve razlike s daljnjim razvojem društva

435

- navedene razlike uzrok su stalnih nacionalnih i internacionalnih tenzija
- na temelju spomenutih razlika u potrošnji gospodarska teorija je počela razlikovati $\Rightarrow$
  - ✓ osnovna potrošna dobra i
  - ✓ luksuzna potrošna dobra
- kategorije osnovnih i luksuznih dobara stalno se mijenjaju pod utjecajem razvoja društva $\Rightarrow$ npr. automobil u prvoj polovici dvadesetog stoljeća i danas

436

CJELOKUPNI PROCES REPRODUKCIJE

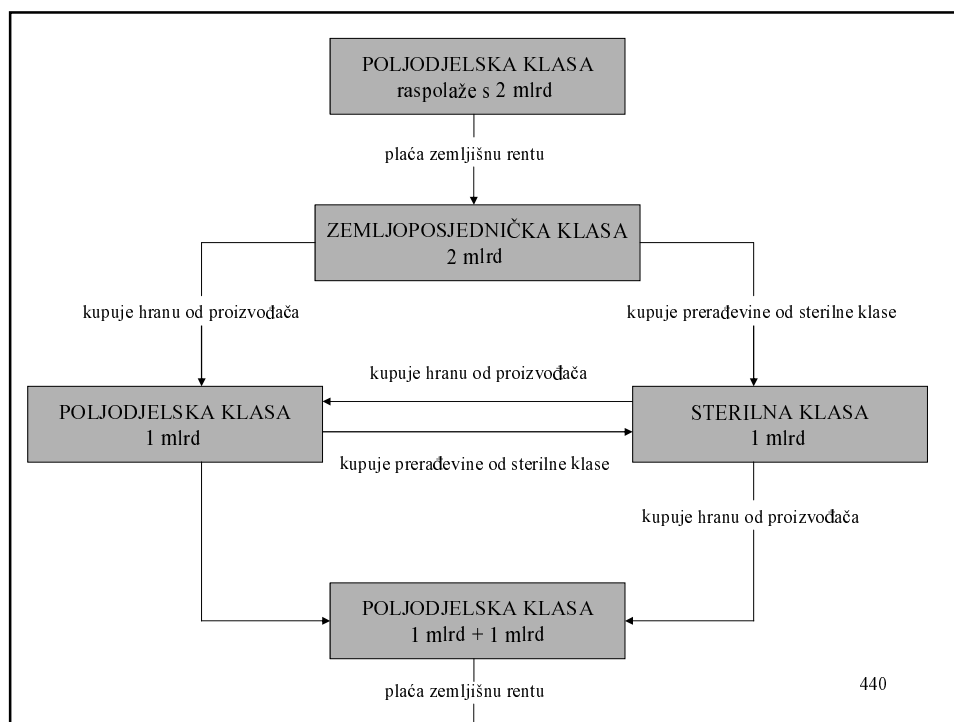
25. predavanje

- ◆ reprodukcija cjelokupnog kapitala predstavlja obnavljanje procesa rada i oplodivanje vrijednosti proizvodnje i prometa ukupnog društvenog kapitala i obnavljanje produkcijskih odnosa u određenom vremenskom razdoblju
- ◆ ova se reprodukcija razlikuje od reprodukcije pojedinačnih kapitala, jer ih sve zajedno obuhvaća
- ◆ osnovni problem u sagledavanju reprodukcije ukupnog društvenog kapitala leži u izboru odgovarajućeg modela koji će na ispravan način prikazati veličine i odnose svih pojedinačnih kapitala
- ◆ izabrani model bi trebao izražavati barem bitne tendencije spomenutih odnosa i veličina

Osnove ekonomije

- ◆ najpoznatiji klasični modeli reprodukcije cjelokupnog kapitala su modeli Francoisa Quesnaya i Karla Marxa
- ◆ Quesneyeva Ekonomska tablica je objavljena 1758. god. i predstavlja prvi pokušaj izrade spomenutog modela
- ◆ u skladu s fiziokratskim razmišljanjima, ovaj model polazi od nerealne pretpostavke da se društvo sastoji od ⇒
  - ✓ poljodjelske klase koja stvara višak rada (proiduit net)
  - ✓ klase zemljoposjednika, crkve i države, koji taj višak prisvajaju i
  - ✓ klase kapitalista i industrijskih radnika koji su “sterilni”

439

440

Osnove ekonomije

- ◆ Ekonomska tablica prikazuje kako godišnja proizvodnja jednog gospodarstva cirkulira između navedenih klasa i tako osigurava reprodukciju, uz pretpostavku da se razmjena između klasa odvija u ukupnom iznosu na kraju svake godine
- ◆ prikazani model se odnosi na jednostavnu reprodukciju ukupnog društvenog kapitala, što nije karakteristično niti poželjno za bilo koje društvo
- ◆ model je statičan i rezultat je visokog stupnja apstrakcije

441

- ◆ i Marxov model se temelji na pretpostavkama ⇒
  - ⇒podrazumijeva čiste kapitalističke odnose
  - ⇒postoje samo kapitalistička i radnička klasa
  - ⇒pretpostavlja se samo čista kapitalistička robna proizvodnja
  - ⇒vrijednost robe je nepromjenjiva
  - ⇒organski sastav kapitala se ne mijenja
  - ⇒zanemaruje se podjela kapitala na fiksni i cirkulirajući
  - ⇒isključuje se uloga države u gospodarstvu
  - ⇒zanemaruje se postojanje vanjske razmjene
- ◆ i ovaj je model apstraktan i statičan, te ga je moguće promatrati samo teoretski

442

- ◆ Marx dijeli gospodarstvo na prvi ili A odjeljak i drugi ili B odjeljak
- ◆ u prvom odjeljku se proizvode sredstva za proizvodnju, a u drugom sredstva za potrošnju
- ◆ odjeljci su međusobno povezani, jer i jedan i drugi potražuju međusobno sredstva $\Rightarrow$ jedan od najvažnijih zadataka svakog gospodarstva predstavlja usklađivanje tih dvaju odjeljaka
- ◆ Marx u prikazu svog modela razlikuje shemu jednostavne i shemu proširene reprodukcije

443

- ◆ shema jednostavne reprodukcije $\Rightarrow$

$$\text{I} \quad p + pr + vv = P1$$

$$\text{II} \quad \underline{p + pr + vv = P2}$$

$$p + pr + vv = P$$

- ◆ shema proširene reprodukcije $\Rightarrow$

$$\text{I} \quad p + pr + fa + fpk = P1$$

$$\text{II} \quad \underline{p + pr + fa + fpk = P2}$$

$$p + pr + fa + fpk = P$$

- ◆ konačni oblik sheme proširene reprodukcije $\Rightarrow$

$$\text{I} \quad (p + dp) + (pr + dpr) + fpk = P1$$

$$\text{II} \quad \underline{(p + dp) + (pr + dpr) + fpk = P2}$$

$$(p + dp) + (pr + dpr) + fpk = P$$

444

Osnove ekonomije

Analiza jednostavne reprodukcije društvenog kapitala

- ◆ u jednostavnoj reprodukciji kapitala nema akumulacije i ona nije karakteristična za kapitalizam
- ◆ predstavlja osnovu proširene reprodukcije
- ◆ pretpostavljene veličine ⇒
  - ✓ ukupan društveni fond rada od 9.000 jedinica se dijeli na 6.000 jedinica u prvom i 3.000 jedinica u drugom odjeljku
  - ✓ organski sastav kapitala u oba odjeljka iznosi 4:1
  - ✓ stopa viška vrijednosti iznosi 100%
- ◆ shema jednostavne reprodukcije sada izgleda na sljedeći način ⇒

445

$$\text{I } 4.000 p + 1.000 pr + 1.000 vv = 6.000 P1$$

$$\text{II } 2.000 p + 500 pr + 500 vv = 3.000 P2$$

$$6.000 p + 1.500 pr + 1.500 vv = 9.000 P$$

- tri su pitanja na koja analiza procesa reprodukcije treba odgovoriti:
  - može li se osigurati kontinuitet reprodukcije
  - je li moguća realizacija ukupnog proizvoda i
  - koje proporcije moraju biti zastupljene unutar svakog odjeljka i između odjeljaka da bi se reprodukcija odvijala nesmetano
- ◆ u promatranom primjeru prva odgovor na prva dva pitanja je pozitivan
- ◆ sljedeće proporcije trebaju biti usklađene ⇒

446

Osnove ekonomije

1. ukupan proizvod prvog odjeljka mora biti jednak utrošenim sredstvima za proizvodnju prvog i drugog odjeljka
  2. ukupan proizvod drugog odjeljka mora biti jednak novostvorenoj vrijednosti u oba odjeljka
  3. novostvorena vrijednost prvog odjeljka mora biti jednaka utrošenim sredstvima za proizvodnju u drugom odjeljku
- ◆ iz primjera se može sagledati i kvalitativna strana procesa reprodukcije $\Rightarrow$ vlasnici cjelokupan višak vrijednosti troše na osobnu potrošnju $\Rightarrow$ kapitalizirani višak vrijednosti $\Rightarrow$ zahvaljujući ulaganju ostvarenog viška vrijednosti u svaki sljedeći proces reprodukcije vlasnici su i nakon pet godina zadržali početni ulog od 7.500 novčanih jedinica nepromijenjenim

447

- ◆ i potrošnja radne snage ima proizvodni karakter jer obnavlja potrošenu radnu snagu i istovremeno reproducira pomladak
- ◆ dakle, jednostavna reprodukcija cjelokupnog društvenog kapitala reproducira odnose rada i kapitala

448

Analiza proširene reprodukcije društvenog kapitala

- ◆ kod proširene reprodukcije se materijalna proizvodnja i njezini odnosi iz godine u godinu javljaju u proširenom obujmu
- ◆ kako bi se mogla realizirati, potrebno je raspolagati s dodatnim materijalnim i subjektivnim činiteljima koji se formiraju iz ostvarenog viška vrijednosti $\Rightarrow$ dio narodnog dohotka izdvaja se u akumulacijski fond
- ◆ sve se pretpostavke potrebne za prikaz ovog modela preuzimaju iz prethodnog primjera, s napomenom da se organski sastav kapitala razlikuje u drugom odjeljku i iznosi 2:1

449

- ◆ shema proširene reprodukcije sada izgleda na sljedeći način $\Rightarrow$

	I	$4.000 p + 1.000 pr + 1.000 vv = 6.000 P1$
1	II	$1.500 p + 750 pr + 750 vv = 3.000 P2$
		$5.500 p + 1.750 pr + 1.750 vv = 9.000 P$

- ◆ višak vrijednosti od 1.000 novčanih jedinica u prvom odjeljku se dijeli na 500 novčanih jedinica za fond potrošnje kapitalista i drugih 500 se izdvaja u akumulacijski fond uz pretpostavku da se dijeli u omjeru 4:1 između postojanog i promjenjivog kapitala
- ◆ akumulacija u drugom odjeljku ovisi od porasta potražnje sredstava za potrošnju u prvom odjeljku i od organskog sastava kapitala u drugom odjeljku

450

Osnove ekonomije

- ◆ prvi odjeljak povećava potrošnju potrošnih dobara za 100 novčanih jedinica $\Rightarrow$ stoga drugi odjeljak mora povećati ulaganja u postojani kapital za 100 novčanih jedinica, te 50 novčanih jedinica za promjenjivi kapital kako bi povećao proizvodnju i zadovoljio rastuću potražnju $\Rightarrow$

2

$$\text{I } (4.000 p + 400 dp) + (1.000 pr + 100 dpr) + 500 fpk = 6.000 P1$$

$$\text{II } (1.500 p + 100 dp) + (750 pr + 50 dpr) + 600 fpk = 3.000 P2$$

- ◆ rezultat takve akumulacije mijenja shema reprodukcije u sljedeću $\Rightarrow$

3

$$\text{I } 4.400 p + 1.100 pr + 1.100 vv = 6.600 P1$$

$$\text{II } 1.600 p + 800 pr + 800 vv = 3.200 P2$$

$$6.000 p + 1.900 pr + 1.900 vv = 9.800 P$$

451

- ◆ ponuda i potražnja prvog i drugog odjeljka moraju biti usklađene
- ◆ nakon proširenja reprodukcije moraju biti zadovoljeni sljedeći uvjeti $\Rightarrow$
  1. vrijednost proizvoda prvog odjeljka mora biti veća od zbroja vrijednosti utrošenog postojanog kapitala prvog i drugog odjeljka
  2. vrijednost proizvoda drugog odjeljka mora biti manja od zbroja novostvorene vrijednosti prvog i drugog odjeljka
  3. novostvorena vrijednost prvog odjeljka mora biti veća od utrošenog kapitala drugog odjeljka

452

Osnove ekonomije

- ◆ o reprodukciji odnosa proizvodnje u proširenoj reprodukciji društvenog kapitala vrijedi isto što i u uvjetima jednostavne reprodukcije
- ◆ sa širenjem reprodukcije šire se i odnosi proizvodnje $\Rightarrow$ povećava se kapital vlasnika kojeg ulažu u proces reprodukcije, ali raste i potražnja za radnom snagom

453

Poremećaji u odvijanju reprodukcije ukupnog kapitala

- ◆ uvjete koji moraju biti zadovoljeni da bi se osigurala ravnoteža između ponude i potražnje u oba odjeljka je iznimno teško ostvariti
- ◆ stoga povremeno dolazi do zastoja i kolebanja u odvijanju procesa reprodukcije
- ◆ takve poremećaje nazivamo **gospodarskim krizama** $\Rightarrow$ dolazi do opadanja gospodarske aktivnosti što izaziva posljedice u brojnim područjima ljudske djelatnosti
- ◆ poremećaji u odvijanju društvene reprodukcije mogu se javiti u pojedinim granama gospodarstva, ali mogu zahvatiti i gospodarstvo u cjelini

454

Osnove ekonomije

- ◆ gospodarske krize mogu zahvatiti područje jedne zemlje ili regije, ali i veći dio svijeta istovremeno
- ◆ one su se pokazale karakterističnima uglavnom za krupnu robnu proizvodnju
- ◆ javljaju se periodično, svakih pet do sedam godina i to se najčešće protežu na cijelo svjetsko gospodarstvo, te je teško govoriti o lokalnim ili sektorskim krizama
- ◆ gospodarska teorija takvu situaciju naziva cikličnim kretanjem gospodarstva
- ◆ svaki ciklus počinje i završava krizom
- ◆ teorija krize se razumijeva iz teorije reprodukcije ⇒ u Marxovom modelu reprodukcije se pravi razlika između mogućnosti krize i njene neizbježnosti

455

- ◆ mogućnost krize proizlazi iz spontaniteta robne proizvodnje, a posebno novca u funkciji prometnog i platežnog sredstva
- ◆ neizbježnost krize vezala se uz vladajuće odnose proizvodnje ⇒ povećanje tehničke osnove, a za potrebe povećanja obujma proizvodnje, uzrokuje pad potražnje za radnom snagom koja time gubi kupovnu moć rezultat čega je pad potražnje za proizvedenim dobrima
- ◆ takav poremećaj naziva se **hiperprodukcija**, a rezultira gospodarskom krizom
- ◆ bitne odlike gospodarske krize, koja započinje u drugom odjeljku, a prenosi se na prvi, mogu se svesti na:

456

Osnove ekonomije

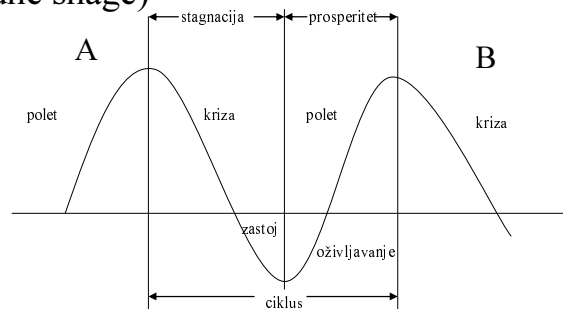
- velika nezaposlenost rada i kapaciteta
- masa neprodane robe
- niske cijene proizvoda i usluga
- porast robnih kredita
- naglo moralno rabaćenje sredstava za rad
- visoke kamatne stope
- bankroti sitnih robnih proizvođača itd.

◆ gospodarski ciklus odvija se kroz četiri faze ⇒

⇒ kriza	}	stagnacija
⇒ zastoj		
⇒ oživljavanje	}	prosperitet
⇒ polet		

457

- ◆ oživljavanje počinje u prvom odjeljku i prenosi se na drugi ⇒ obrnuto od procesa razvoja krize
- ◆ temelj izlaza iz krize sastoji se u novoj tehničkoj osnovici proizvodnje koja bi trebala osigurati masovnu i jeftiniju proizvodnju od one koja je uzrokovala krizu
- ◆ u primjeni nove tehnologije, koja predstavlja izlaz iz krize, leži i korijen nove krize u budućnosti (višak radne snage)

458

- ◆ u povijesti su se posebno teškima pokazale agrarne krize i to ona koja je trajala od 1873. do 1905. godine, 1920. do 1923. te od 1929. do 1936. godine
- ◆ sve poteškoće su se često koristile za ukazivanje na opću krizu kapitalizma $\Rightarrow$ povijest je nije dokazala, ali je dokazala potrebu za transformacijom kapitalizma uvođenjem državne intervencije u gospodarstvo

GOSPODARSKI RAST

26. predavanje

Osnove ekonomije

- jedan od najvažnijih ciljeva svakog gospodarstva svakako je osiguravanje kontinuiteta reproduktivnog procesa
- to se može postići primjenom odgovarajućih mjera za sprječavanje nastajanja krize i pronalaženjem dugoročnih rješenja kojima se osigurava kontinuitet reprodukcije
- znanstvenim naporima stručnjaka u tom smjeru nastala je **teorija gospodarskog rasta**
- gospodarski rast podrazumijeva povećanje mase proizvedenih dobara i usluga ili realnog dohotka, u ukupnom iznosu ili po stanovniku, na području nekog gospodarstva u određenom vremenskom razdoblju
- Samuelson ga definira kao ekspanziju potencijalnog bruto društvenog proizvoda neke zemlje, a pretpostavlja širenje granice proizvodnih mogućnosti neke nacije
- gospodarski rast predstavlja središnji gospodarsko-politički cilj svake zemlje

461

- pojam gospodarskog rasta se odnosi na kvantitativni pomak proizvodnje, dok se pojam gospodarskog razvoja odnosi na kvalitativni pomak proizvodnje
- rast prethodi i utječe na razvoj
- među mnogim modelima teorije rasta ističu se dvije grupe ⇒
⇒ modeli klasične teorije
⇒ modeli postklasične ili moderne teorije
- klasična teorija rasta vezana je uz učenja klasičnih ekonomista prema čijem shvaćanju su, polazeći od teorije opadajućih prinosa, stagnacija i regresija neizbježne
- među klasičnim ekonomistima ističu se Marx (razvoj proizvodnih snaga) i Schumpeter (poduzetničke inovacije) koji jedini ukazuju na moguće izlaze iz stagnacije
- postklasična i moderna teorija rasta se temelji na akumulaciji kapitala i novoj tehnologiji kao pokretačima rasta

462

Osnove ekonomije

- 1987. godine Robert M. Solow je dobio Nobelovu nagradu za svoj neoklasični model rasta $\Rightarrow$ uz pretpostavljenu i nepromjenjivu tehnologiju i nepromjenjivu količinu rada, povećanje kapitalne opremljenosti proizvodnje dovelo bi do porasta proizvodnosti i porasta nadnica, ali i stagnacije ili opadanja profitne stope (realnog kamatnjaka) $\Rightarrow$ međutim, povijest je dokazala neizbježnost tehnoloških promjena koje, bez povećanja uloženog kapitala i rada, rezultiraju porastom proizvodnosti, porastom nadnica i porastom profita
- potrebno je spomenuti i Keynesa i njegove sljedbenike kao istaknute teoretičare na području modernih teorija rasta, a koji su ukazali na utjecaj raznih mjera gospodarske politike na gospodarsku stabilnost, rast i razvoj
- niti jedan od modela nije savršen, niti jedna od varijabli rasta ne djeluje u svim prilikama jednako efikasno, ali trendovi rasta gospodarski razvijenih zemalja pokazuju da su te nove varijable dugoročno efikasne

463

- trendovi gospodarskog rasta u suvremenim mješovitim gospodarstvima tijekom 20. stoljeća se mogu svesti na:
  - radna snaga raste sporije od porasta kapitala $\Rightarrow$ povećanje koeficijenta kapitalne opremljenosti
  - rast realnih nadnica
  - rast proizvodnje po radniku
  - rast narodnog dohotka.
- izvori gospodarskog rasta leže u čimbenicima proizvodnje, svim njihovim kombinacijama i inovacijama u procesu proizvodnje
- moderna gospodarska znanost izračunava doprinose svakog čimbenika na rast $\Rightarrow$
- utjecaj radne snage na rast
- utjecaj kapitala na rast
- utjecaj tehnoloških inovacija na rast

464

Osnove ekonomije

Doprinosi rastu realnog BDP-a SAD-a 1948.-1989.

	% godišnje	% ukupnog rasta
Rast realnog BDP-a	3,3	100
DOPRINOS INPUTA	1,9	58
kapital	1,2	37
radna snaga	0,7	21
zemlja	0,0	0
DOPRINOS DRUGIH ČINITELJA	1,4	42
obrazovanje	0,4	12
napredovanje u znanju i drugim područjima	1,0	30 ₄₆₅

- prosječna stopa gospodarskog rasta od 10% godišnje u Japanu u poslijeratnom razdoblju bila je uzrokovana i rastom inputa i brzim tehnološkim promjenama
- suprotno izloženim izvorima rasta u SAD-u i Japanu, istovremeno je visoka stopa rasta u SSSR-u bila uvjetovana isključivo povećanjem ulaganja kapitala i rada
- moderni gospodarski rast treba tražiti u racionalnom raspolaganju prirodnim i društvenim bogatstvom, što se može postići jedino organiziranim znanjem zbog čega ono i jeste dominantan čimbenik suvremenog rasta i razvoja

Osnove ekonomije

- do sedamdesetih godina 20. stoljeća vladala je kontrola gospodarskog rasta uz pomoć ekonomike potražnje $\Rightarrow$ temeljena na Keynesovom tumačenju prema kojem poticanje potražnje makroekonomskim mjerama utječe na porast proizvodnje (kratkoročni gospodarski rast)
- ekonomici potražnje tada se suprotstavila ekonomika ponude koja je trebala dugoročno utjecati na porast proizvodnje
- nju je moguće definirati kao tumačenje koje ističe važnost mjera politike kojima se utječe na agregatnu ponudu ili potencijalnu proizvodnju
- ovo tumačenje karakteriziraju tri temeljna obilježja:
  - odstupanje od politike upravljanja potražnjom
  - poticanje motivacije za rad, štednju i ulaganja
  - smanjenje previsokih poreznih opterećenja

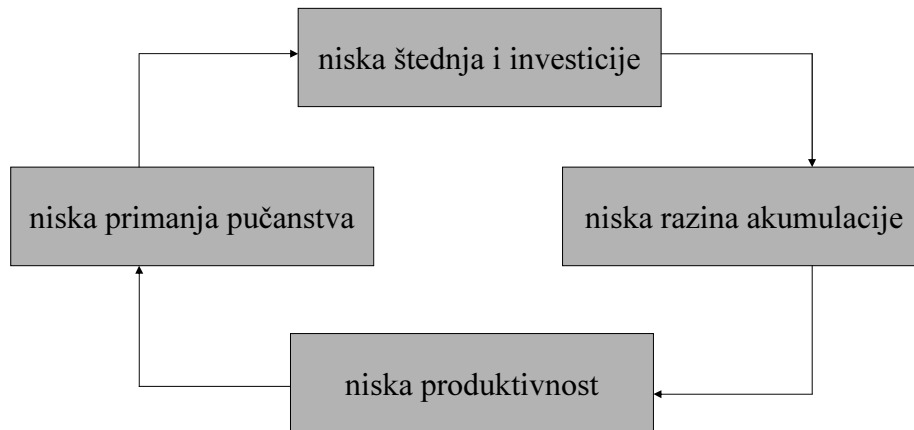
467

- pristalice ove teorije tvrde da je njezina primjena rezultirala povećanom gospodarskom aktivnošću nakon stagnacije, smanjenje administrativnih opterećenja gospodarstva, smanjenje gospodarske moći države i sl.
- protivnici ukazuju na vrlo skromne učinke primjene ove teorije $\Rightarrow$ smanjenje poreza povećalo deficit, smirivanje inflacije povećalo nezaposlenost, štednja je ostala na istoj razini, a porast proizvodnje je bio ispod svih očekivanja
- mnogi teoretičari tvrde da izlazak iz krize u osamdesetim godinama nije bio učinak ekonomike ponude već rezultat cikličnog kretanja gospodarstva
- Samuelson kaže da povećati produktivnost nije nemoguće, ali dosada nisu za to pronađeni jednostavni načini

468

Osnove ekonomije

- rast gospodarstva u zemljama u razvoju predstavlja poseban problem zbog djelovanja “začaranog kruga nerazvijenosti” ⇒

469

- tri su najvažnije teorije gospodarskog rasta nerazvijenih zemalja:
  - teorija uzleta ⇒ forsiranje rasta vodećeg gospodarskog sektora koji će povući rast u ostalim granama gospodarstva
  - teorija zaostalosti ⇒ oslanjanje na dostignuća drugih
  - teorija uravnoteženog rasta ⇒ stvaranje uvjeta za ravnomjeran i uravnotežen rast svih djelatnosti
- povijest je pokazala nekoliko ključnih problema gospodarskog rasta zajedničkih svim zemljama u razvoju:
  - odnos industrije i poljodjelstva
  - proizvodnja za domaće ili svjetsko tržište
  - prevelika specijalizacija
  - odnos države i tržišta
- praksa je pokazala da je najbolje osloniti se na vlastite snage i autonoman rast i razvoj, no to često nije moguće ostvariti

470

ULOGA DRŽAVE U GOSPODARSTVU

27. predavanje

Pojava državnog intervencionizma

- utjecaj države na gospodarstvo star je koliko i sama država ⇒ robovlasničke i feudalne države
- u građanskom društvu su se stavovi prema ulozi države u gospodarstvu mijenjali ⇒
  - ⇒ u merkantilističkom razdoblju poticalo se uplitanje države u gospodarska pitanja
  - ⇒ u liberalističkom razdoblju poticalo se djelovanje tržišnog mehanizma kao “nevidljive ruke”
  - ⇒ u razdoblju državnog kapitalizma dominirala je državna intervencija – razdoblje državne regulative – države blagostanja – potrošačka društva
  - ⇒ u sedamdesetim godinama 20. stoljeća dolazi do prezasićenosti državom – javlja se potreba za deregulacijom tržišta od strane države
- danas dominira mješoviti model tržišnog gospodarenja
- u prirodi čovjeka je da djeluje slobodno, ali se čovjek spreman odreći takve slobode kad mehanizam zakaže

Osnove ekonomije

■ četiri su temeljna uzroka uplitanja države u gospodarske tijekove:

⇒ složenost gospodarske strukture

⇒ suprotnosti u gospodarskim odnosima

⇒ učestalost gospodarskih poremećaja

⇒ ograničenost tržišnog mehanizma

■ **složenost gospodarske strukture** ⇒ razvojem proizvodnih snaga i odnosa komplicira se i gospodarska struktura

■ ova složenost dolazi do izražaja u nabavi čimbenika proizvodnje (udovoljavanje zahtjevima i potrebama radnika, nabava sve oskudnijih sirovina, nabava kapitala i moderne tehnologije i sl.), organizaciji proizvodnje (mnoštvo posrednika) i realizaciji proizvoda na tržištu (veliki broj konkurenata)

473

■ u takvim uvjetima svaka faza procesa reprodukcije postaje složenija ⇒

⇒ proizvodnja je opterećena brojnim troškovima, problemom kvalificirane radne snage, izvorima energije i sl.

⇒ raspodjela je sve kompleksnija jer je sva više sudionika sekundarne raspodjele

⇒ razmjena se suočava s problemima monopola, nelojalne konkurencije, usklađenošću ponude i potražnje i sl.

⇒ u području potrošnje najveći je problem kako osigurati potrošnju socijalnih kategorija stanovništva

■ rješavanje ovako složenih problema zahtijevalo je zajednički napor upravljan od strane jedne institucije, odnosno države

474

Osnove ekonomije

- **suprotnosti u gospodarskim odnosima** ⇒ nakon prve tehnološke revolucije počele su se zaoštavati suprotnosti kapitalističkih odnosa proizvodnje
- one su kulminirale velikom nezaposlenošću, čestim štrajkovima i remećenjem socijalnog i svih drugih oblika mira u društvima
- tako se država pojavila kao zainteresirani posrednik u rješavanju nagomilanih suprotnosti

- **gospodarske krize** ⇒ vrhunac spomenutih suprotnosti manifestirao se u velikim gospodarskim krizama ⇒ pad proizvodnje, velika nezaposlenost, brojni bankroti, neracionalno korištenje društvenih bogatstava itd.
- do pojave Velike gospodarske krize se prepuštalo tržišnom mehanizmu rješavanje problema izlaska iz krize, ali nakon toga se prepoznala potreba aktivnog sudjelovanja države u odvijanju gospodarskog procesa

475

- **manjkavosti tržišnog mehanizma** ⇒ ogledaju se najviše u:
  - u proizvodnji kad se neke robe proizvede znatno više nego što je potrebno, dok neke druge robe nedostaje
  - u raspodjeli se problemi javljaju kad nastupe prilike u kojima nadnica ne može osigurati reprodukciju radne snage i kupovnu moć tržišta
  - neusklađenosti ponude i potražnje, monopolizmu i raznim spekulacijama na tržištu zbog čega nastaju prevelika prelijevanja kapitala
  - osiguravanje potrošnje raznih kategorija nezbrinutog stanovništva
  - osiguravanju djelovanja raznih oblika javnih službi i izgradnje javnih objekata
- ove manjkavosti je morala ukloniti država svojim instrumentima i mjerama

476

Gospodarska zadaća države

- prema J. M. Keynesu gospodarska politika države se u najvećoj mjeri svodi na upravljanje:
  - punom zaposlenošću
  - gospodarskom stabilnošću
  - gospodarskim rastom i
  - održavanjem ravnoteže u međunarodnoj razmjeni
- prema P. Samuelsonu državne ekonomske funkcije su:
  - efikasnost
  - jednakost
  - poticanje ekonomskog rasta i
  - stabilnost

477

- iz navedenog se može izvesti pet osnovnih, međusobno povezanih i uvjetovanih gospodarskih zadaća države ⇒
  1. promicanje efikasnosti gospodarske aktivnosti
  2. briga za pravednu raspodjelu
  3. poticanje gospodarskog rasta
  4. čuvanje stabilnosti novca
  5. uravnoteženje platne bilance
- država, uspostavljanjem pravnog reda u poslovanju gospodarskih subjekata, potiče efikasnost rada istih gospodarskih subjekata pojedinačno, ali i gospodarstva u cjelini
- ovaj zadatak se obavlja donošenjem zakonskih okvira kojima se definira ponašanje istih

478

Osnove ekonomije

- npr. donosi zakone i propise kojima se bori protiv monopola, nelojalne konkurencije, odredbe o eksternalijama, standarde kvalitete dobara i usluga itd.
- dakle, raznim pravnim radnjama država utječe na učinkovitije funkcioniranje gospodarskih subjekata, pa i gospodarstva u cjelini
- raspodjela uvjetovana tržišnim mehanizmom redovito zahtjeva korekcije od strane države
- takvi zahvati u raspodjeli su zapravo posljedica društvenog konsenzusa o raspodjeli koji se u modernoj državi određuje shodno volji biračkog tijela
- mnogo je mjera i instrumenata kojima država vrši spomenute intervencije, ali ih sve možemo sažeti pod nazivom politika raspodjele i preraspodjele

479

- država može utjecati na gospodarski rast izravno i neizravno
- izravan utjecaj države na gospodarski rast ogleda se u državnim investicijama u gospodarstvu i prometu, čime se povećavaju proizvodni kapaciteti i olakšava prijevoz roba
- neizravan utjecaj ogleda se u državnom stimuliranju investiranja u nove objekte ⇒ smanjivanjem poreza na investicije, odobravanjem povoljnih kredita, stimuliranjem zapošljavanja nove radne snage i sličnim mjerama
- tijekom jačanja državnog utjecaja na gospodarska kretanja država je shvatila da joj je u tome prvenstveni zadatak osigurati stopu rasta jer tako nositelji gospodarsko-političkih odluka mogu pretendirati na dobivanje povjerenja birača
- važnost državnog utjecaja nad novcem jasno je izražena u poznatoj državnoj teoriji novca koju je izradio njemački ekonomist G. F. Knapp ⇒ novac je državno sredstvo plaćanja

480

Osnove ekonomije

- ukupnost mjera i instrumenata kojima država ostvaruje kontrolu nad stabilnošću novca zovemo politikom novca
- provodi je kontroliranjem količine novca u opticaju te mjerama monetarne vlasti kojima se održava ravnoteža između ponude i potražnje za novcem
- država isto tako vodi i politiku deviznog tečaja, određuje visinu kamatne stope i sl.

- država pokušava održati ravnotežu svoje platne bilance u odnosima s inozemstvom
- ukupnost mjera, propisa i radnji kojima se pri tome služi nazivamo politikom uvoza i izvoza
- radnje države u ovoj funkciji se svode na kontrolu uvoza i izvoza roba i usluga, uvoznih i izvoznih carina i procedura, uvoza i izvoza novca, nasljeđivanja građana u inozemstvu i stranaca u svojoj zemlji, protoka radne snage itd.

481

Instrumenti državnog utjecanja na gospodarske odnose

- raznolikost i bogatstvo mjera i instrumenata kojima država utječe na gospodarstvo ovisi o intenzitetu državnog uplitanja u gospodarske tijekove
- izbor mjera vrši se na temelju
  - ⇒ praktičnog iskustva i
  - ⇒ teorijskih postavki
- praktična iskustva vežu se najvećom mjerom uz ratne uvjete kada je intenzitet i obuhvatnost državnog utjecaja toliko jak da se govori o ratnom gospodarstvu
- teorijsku podlogu modernom državnom intervencionizmu dao je Keynes ⇒ održavanje gospodarske ravnoteže uz punu zaposlenost pomoću državne gospodarske politike kojom se kontrolira i potiče potrošnja (npr. javnim radovima) te usklađuje s proizvodnjom

482

Osnove ekonomije

- Keynes ističe nužnost državne brige za one djelatnosti koje su od općeg društvenog interesa, a za koje privatni kapital nije dovoljno motiviran vladajućim profitnim stopama
- investiranje privatnog kapitala treba država stimulirati kada se za to javi potreba
- Keynes ističe i potrebu državne intervencije i u osobnoj potrošnji, a to se postiže tzv. transfernim davanjima države socijalnim kategorijama društva
- sažetak Keynesovog tumačenja svodi se na potrebu državne kontrole potražnje
- teorija i praksa svaki dan nude nova rješenja te nove mjere i instrumente državnog intervencionizma
- koje će se mjere u kojoj situaciji primijeniti ovisi o procjeni nositelja gospodarske politike u svakoj konkretnoj prilici

483

Normativne mjere

- to su mjere kojima država pravno regulira ponašanje gospodarskih subjekata, kao npr:
  - reguliranje vlasničkih odnosa
  - propisuje razne obveze plaćanja (poreza, pristojbi, carina)
  - donosi odredbe o standardima proizvoda i usluga (zdravstveni standardi, standardi kvalitete i sl.)
  - donosi propise o zabrani određenih oblika ponašanja
- ovim mjerama država postavlja zakonski okvir funkcioniranja gospodarskog mehanizma

Mjere za regulaciju raspodjele

- pri utjecaju na raspodjelu država se koristi brojnim instrumentima, kao što su:
  1. oporezivanje dohotka poreznom politikom ⇒ mora zadovoljiti potrebe državnog proračuna, ali i ne gušiti interese poduzetnika i potrošača

484

Osnove ekonomije

■ u okviru porezne politike može se govoriti o:

- progresivnoj poreznoj stopi
- proporcionalnoj poreznoj stopi
- regresivnoj poreznoj stopi

2. sredstva prikupljena na taj način ulijevaju se u državni proračun koji predstavlja temeljni instrument državne gospodarske politike, a velika se pažnja u svakom društvu poklanja tzv. proračunskoj politici

- proračun ima prihodovnu i rashodovnu stranu, a proračunska politika je uspješna kada su obje strane uravnotežene
- razlikujemo fiskalnu (prikupljanje sredstava za financiranje javnih službi) i gospodarsku (utjecaj na funkcioniranje gospodarstva) zadaću proračuna
- proračunskom politikom država vrši utjecaj na raspodjelu i preraspodjelu

485

■ to se najvećom mjerom vrši transfernim davanjima koji imaju socijalnu dimenziju ⇒ izdaci koje država ili po njoj kontrolirane organizacije dodjeljuju građanima bez primanja ili s vrlo niskim dohocima

Mjere poticanja gospodarske aktivnosti

■ ovih je mjera jako mnogo:

- porezi ⇒ smanjivanjem poreza na investicije potiče se gospodarska aktivnost u zemlji
- proračunska sredstva ⇒ stipendije, istraživanja, stimuliranje poduzetništva i inovativnosti itd.
- kreditna politika ⇒ politika jeftinog novca i politika skupog novca
- izgradnja infrastrukture
- ostale mjere mikro i makro gospodarske politike kojima se optimaliziraju uvjeti gospodarenja

486

Osnove ekonomije

Mjere za očuvanje gospodarske stabilnosti

- ovdje se pretežno misli na stabilnost cijena, odnosno stabilnost novca
- izbor mjera ovisi o uzroku nestabilnosti, kojih je do sada kroz povijest evidentirano jako mnogo
- kada se gospodarska stabilnost postiže novčanom stabilnošću, govorimo o monetarističkom pristupu
- nemonetaristički pristup uzroke nestabilnosti ne traži u novcu, već u raznim čimbenicima koji utječu na gospodarstvo ⇒ produktivnost rada, troškovi proizvodnje i sl.
- često se u borbi za očuvanjem gospodarske stabilnosti država koristi monetarno-kreditnom politikom i to uz pomoć ⇒
  - ⇒ kontrole količine novčane mase u prometu instrumentima obaveznih rezervi i praćenjem brzine opticaja novca
  - ⇒ restriktivne i ekspanzivne kreditne politike određivanjem nepovoljnih ili povoljnih uvjeta kreditiranja
- kreditna politika mora biti fleksibilna
- među fiskalnim instrumentima ističe se politika javnog duga₄₈₇

- njome država dolazi do sredstava zaduživanjem na tržištima novca ili zaduživanjem kod banaka i sličnih financijskih institucija
- tako prikupljena sredstva mogu se koristiti za pokriće proračunskog deficita, ubrzavanje gospodarskog razvoja, za stabilizaciju i sl.
- politika javnog duga mora biti kontrolirana i odmjerena, što se postiže mobiliziranjem slobodnih novčanih sredstava prikupljenih javnim zajmovima u proizvodne svrhe
- u suprotnom, ova politika može djelovati destabilizacijski, pogotovo kad se koristi za pokrivanje državnih deficita kojima se opet povećava potrošnja

Mjere kontrole platne bilance

- ovu kontrolu država vodi izvoznom i uvoznom politikom
- dugovanja i potraživanja u međunarodnoj razmjeni mogu biti pozitivna, negativna ili uravnotežena

488

Osnove ekonomije

- svaka država teži uravnoteženoj platnoj bilanci, a kako bi to postigla koristi se:
  - politikom deviznih tečajeva
  - carinskom politikom
  - liberalizacijom razmjene ili usporavanjem razmjene

- uspješna gospodarska politika može se voditi samo kombinacijom svih spomenutih mjera

489

Učinkovitost državnog utjecanja na gospodarska kretanja

- poremećaji u gospodarstvu do kojih dolazi uz državni intervencionizam znatno su blaži od poremećaja uzrokovanih slobodnim djelovanjem tržišnog mehanizma
- brojni su pojedinačni pozitivni učinci državnog utjecaja na gospodarska kretanja, a slijede samo neka od njih:
  - podruštvoavljenje odlučivanja
  - planiranje globalnog gospodarskog razvoja
  - rast izdataka za obrazovanje, znanost i istraživanja
  - gradnja objekata od općeg interesa
  - poticanje i stimuliranje međunarodne razmjene
  - briga o okolišu
  - zaštita životnog standarda ugroženih kategorija stanovništva
  - demokratizacija društva i podizanje opće sigurnosti itd.

490

Osnove ekonomije

- može se zaključiti da je uplitanje države u gospodarsku aktivnost doprinijelo ubrzanju općeg prosperiteta čovječanstva
- međutim, država može i pogriješiti, kada npr. svojim mjerama guši pozitivne učinke tržišnog mehanizma, a to se očituje najčešće u:
  - rastu državnog aparata koji je parazit i neproduktivni potrošač
  - tromosti sustava odlučivanja
  - gušenju inicijative pojedinaca
  - širenju državnih funkcija (policije i vojske i njihovih izdataka)
  - gušenju demokratskih prava građana
  - zatvaranju tržišta pod isprikom zaštite vlastitog gospodarstva itd.

491

- stoga danas jača otpor rastu snage države i njene dominacije u raspodjeli i vlasništvu u kapitalističkim zemljama, odnosno ponovnom otkrivanju uloge tržišta u bivšim socijalističkim državama
- iskustvo je pokazalo da je prevelika doza državnog utjecaja neučinkovita i štetna
- radnje države je potrebno svesti na mjere kojima ona otklanja negativnosti tržišnog mehanizma i afirmira njegove kvalitete
- svakako, kod usporedbe pozitivnih i negativnih učinaka državnog gospodarenja naglasak je na pozitivnima
- moguće je očekivati da će u budućnosti kontrola gospodarskog mehanizma biti pod utjecajem znanosti, a manje pod utjecajem državnih normi

492

MEĐUNARODNI GOSPODARSKI ODNOSI

28. predavanje

Predmet međunarodne razmjene

- međunarodni gospodarski odnosi su sve one gospodarske radnje i činjenja u koje međusobno stupaju gospodarski subjekti iz različitih zemalja, a odnose se na gospodarsku sferu života
- predmet tih radnji i činjenja su sva dobra i usluge kojima raspolažu ugovorne strane, a voljni su ih razmijeniti, ustupiti, darovati ili na bilo koji drugi način transferirati iz jedne zemlje u drugu
- najčešće se predmet tih odnosa svodi na promet roba, usluga, kapitala i rada
- međunarodna razmjena je rasla i širila se usporedo s razvojem krupne robne proizvodnje, te sve odlike koje prate takvu proizvodnju, prate i međunarodnu razmjenu

Osnove ekonomije

- ☼ potrebno je razlikovati međunarodnu razmjenu od međunarodne trgovine ⇒ trgovina je tek dio međunarodne razmjene
- ☼ predmet međunarodne trgovine su pretežno robe koje nazivamo **vidljivim izvozom i uvozom**, dok sve ostale predmete međunarodne razmjene nazivamo **nevidljivim izvozom i uvozom**
- ☼ u suvremenoj međunarodnoj razmjeni gotovo da nema dobra, materijalnog ili nematerijalnog, koje nije ili ne bi moglo biti predmet međunarodne razmjene
- ☼ danas su tržišta međusobno toliko isprepletena da se pojam međunarodne razmjene uglavnom poistovjećuje s pojmom razmjene uopće

495

- ☼ male zemlje su, zbog ograničenosti vlastitih tržišta, a potrebe za optimalizacijom proizvodnih kapaciteta, ovisnije o međunarodnom tržištu od velikih zemalja
- ☼ mnogo je razloga za postojanje međunarodne razmjene:
  - ⇒razlike u prirodnom bogatstvu
  - ⇒različit stupanj gospodarskog razvitka
  - ⇒podjela rada
  - ⇒klimatski uvjeti
  - ⇒promet
- ☼ spomenuti uzroci imaju opće značenje i vrijede za sve načine proizvodnje

496

Osnove ekonomije

- temeljni subjekti koji u međunarodnoj razmjeni stupaju u gospodarske odnose su države
- u svakom odnosu jedna je država izvoznik roba, usluga, kapitala ili nekog drugog predmeta, a druga uvoznik
- u načelu sve fizičke i pravne osobe mogu biti subjekti međunarodne razmjene ako sklapaju ugovore s istim subjektima iz drugih zemalja

497

Teorija međunarodne razmjene

- Adam Smith i David Ricardo su tvorci teorije poredbenih prednosti na kojoj su se gradile sve kasnije teorije međunarodnih gospodarskih odnosa
- kao predstavnici klasične ekonomske škole, u toj teoriji su iznijeli nužnost postojanja slobodne konkurencije i na međunarodnom tržištu ⇒
- prema A. Smithu to bi se trebalo ostvariti na način da se svaka zemlja orijentira na onu proizvodnju za koju ima apsolutne komparativne prednosti
- ili, prema D. Ricardu, na proizvodnju kod koje je njena inferiornost u odnosu na ostale zemlje najmanja, odnosno na proizvodnju u kojoj ima relativne prednosti

Osnove ekonomije

- apsolutne i relativne prednosti su se utvrđivale na temelju prirodnog bogatstva zemalja i radne teorije vrijednosti
- apsolutne prednosti se ogledaju u činjenici da zemlja koja ih ima troši manje rada u proizvodnji određene robe u odnosu na drugu zemlju koja proizvodi istu takvu robu
- teorija relativne (komparativne) prednosti nešto je kompleksnija, a primjenjuje se kada jedna zemlja ima apsolutne prednosti u više grana proizvodnje u odnosu na zemlju s kojom se razmjenjuje na međunarodnom tržištu
- u tom se slučaju razmjena vrši na način da se traži u kojoj će proizvodnji jedna zemlja ostvariti najveći profit, a druga najmanji gubitak

499

- teoriju komparativnih prednosti je kasnije dorađivao John Stuart Mill koji je u istu uveo i tzv. uvjete razmjene $\Rightarrow$ cijena i produktivnost rada, ponuda i potražnja za određenom robom, ukus i raspoloženje potrošača $\Rightarrow$

$$P_a \cdot Q_a = P_b \cdot Q_b$$

$\Rightarrow P_a \rightarrow$ cijena izvoza

$\Rightarrow Q_a \rightarrow$ količina izvoza

$\Rightarrow P_b \rightarrow$ cijena uvoza

$\Rightarrow Q_b \rightarrow$ količina uvoza

500

Osnove ekonomije

- odluka o razmjeni ovisi o usporedbi troškova izvozne i uvozne robe → uspoređuju se naponi za proizvodnju robe i ostvareni rezultati od njenog izvoza s izdacima za uvezenu robu
- odnose razmjene je moguće shvatiti i kao odnos izvoznih cijena prema uvoznima (indeks izvoznih cijena se dijeli s indeksom uvoznih cijena) → kada uvozne cijene relativno rastu u odnosu na izvozne uvjeti razmjene se pogoršavaju i obrnuto
- kritike teorije komparativnih prednosti se svode u dva temeljna pravca ⇒
⇒dogradnja osnovne teorije
⇒negacije teorije

501

- u prvu grupu se ubrajaju poklonici krupne robne proizvodnje
- oni ukazuju na probleme nejednakih uvjeta gospodarenja te izrađuju teoriju protekcionizma kojom se trebaju zaštititi mlada gospodarstva od konkurencije jakih i razvijenih gospodarstava
- osnovni instrument protekcije su carine ⇒ tzv. odgojne carine
- tvorci protekcionističke teorije su Nijemac Friedrich List i Amerikanac Hamilton, čija su gospodarstva svojevremeno bila inferiorna, a danas su superiorna i, naravno zagovaraju slobodnu razmjenu
- u ovu grupu ubraja se i cijeli niz neoklasičara, među kojima se ističe P. Samuelson, te pripadnici moderne škole međunarodne razmjene, kao što su Ohlinn (tvorac teorije opće ravnoteže) i J. M. Keynes (vanjskotrgovinski multiplikator)

502

Osnove ekonomije

- ☛ negacija teorije komparativnih prednosti **formalno** ukazuje na njezine slabosti $\Rightarrow$ slobodna konkurencija, ekvivalentna razmjena, nepromjenjivost troškova, elastičnost cijena i nadnica itd.
- ☛ **stvarno** su ovi kritičari protivnici robne proizvodnje pa i njenih učinaka na domaćem i svjetskom tržištu
- ☛ rezultati ovih kritika su uvođenje državnog kapitalizma te državnog socijalizma, u kojima se međunarodna razmjena svela na bilateralne odnose u kojima države tzv. robnim listama preciziraju međusobnu razmjenu
- ☛ ove teze su pale raspadanjem komunističkog sustava gospodarenja

503

- ☛ suvremena, moderna teorija komparativnih prednosti se umnogome razlikuje od početnog modela
- ☛ Samuelson je, pokušavajući na primjeru pokazati njezino djelovanje, aplicira na suvremene odnose međunarodne razmjene između Amerike i Europe
- ☛ kad je riječ o uključivanju većeg broja zemalja u model komparativnih prednosti, Samuelson napominje da se u suštini ništa ne mijenja jer je uvijek riječ o dva partnera, izvozniku i uvozniku, ma koliko ih sudjelovalo u razmjeni
- ☛ ovaj model i zagovara multilateralnu trgovinu, a protivi se bilateralnoj
- ☛ pri tome se optimalni rezultati postižu ako se ravnoteža nastoji ostvariti na razini ukupne razmjene jedne zemlje prema svim njenim vanjskotrgovinskim partnerima, a ne ako se inzistira na ravnoteži svakog para zemalja

504

Osnove ekonomije

- ✿ međunarodna razmjena vodi povećanju granice proizvodnih mogućnosti svake zemlje pojedinačno
- ✿ Samuelson kaže da zemlja koja zanemaruje komparativne prednosti može platiti visoku cijenu u standardu života i gospodarskom rastu

- ✿ slobodna međunarodna gospodarska razmjena doprinosi razvoju i zbližavanju svijeta i njegovoj demokratizaciji
- ✿ stoga treba staviti naglasak na pozitivne strane suvremene teorije komparativnih prednosti

505

Rezultati međunarodnih gospodarskih odnosa

- ✿ možemo ih svrstati u
  - ⇒ pozitivne i
  - ⇒ negativne
- ✿ pozitivni učinci ⇒
  - društva njome nabavljaju proizvode i usluge za čiju proizvodnju nemaju uvjete
  - kretanje roba, usluga, kapitala, ideja i ljudi među zemljama doprinosi razmjeni vrijednosti među različitim narodima
  - došlo je do međunarodne podjele rada
  - omogućuje širenje pismenosti, ljudskih prava, naprednih ideja itd.

506

Osnove ekonomije

- povezuje narode u jedinstvenu cjelinu
- djeluje progresivno jer ubrzava širenje naprednih gospodarskih rješenja i sl.
- ✿ negativni učinci ⇒ vladajući odnosi proizvodnje na svjetskom tržištu pogoduju razvijenijim i snažnijim
- ✿ u međunarodnoj razmjeni uvijek postoji niz prepreka
- ✿ one se ogledaju u raznim administrativnim mjerama (carine, kvote, subvencije), monopolističkim odnosima, kompliciranim sustavima uvoza i izvoza itd.
- ✿ **carinama** se može olakšati, ali i otežati uvoz robe
- ✿ razlozi uvođenja carina mogu biti različiti ⇒
⇒ zaštita mladog domaćeg gospodarstva od strane konkurencije
⇒ zaštita zaposlenosti domaćih kapaciteta i rada

507

- ⇒ sniženje uvoza radi uravnoteženja platne bilance
- ⇒ preraspodjela dohotka (fiskalna funkcija)
- ✿ carine često imaju i negativne posljedice ⇒
⇒ smanjenje izvoza
⇒ povećanje troškova proizvodnje
⇒ smanjenje potrošnje
⇒ sputavanje seljenja kapitala
⇒ smanjivanje granice proizvodnih mogućnosti
- ✿ **kvotama** se administrativno regulira količina uvoza i (ili) izvoza, a proizvode slične efekte kao i carine
- ✿ one pogoduju korupciji i arbitrarnosti državne uprave
- ✿ **subvencijama** se domaća proizvodnja štiti raznim oblicima stimulacije tako ih da država plaća proizvođačima po proizvedenoj jedinici zaštićenog dobra

508

Osnove ekonomije

- **monopolski odnosi** na međunarodnom tržištu često djeluju posredstvom državne gospodarske politike na koju imaju utjecaj
- služe se nelojalnom konkurencijom $\Rightarrow$ gospodarske grupacije određuju posebne povlaštene uvjete razmjene svojim članicama, a pri tome diskriminiraju nečlanice
- **međunarodna sredstva plaćanja** su koncentrirana u rukama razvijenijih zemalja što dodatno otežava međunarodnu razmjenu
- **komplikirani administrativni postupci** koji prate međunarodnu razmjenu također je ograničavaju i usporavaju

509

- u slobodnoj međunarodnoj trgovini cijene se formiraju pod utjecajem ponude i potražnje što dovodi do uspostave optimalnih cijena koje nisu opterećene arbitražnim troškovima od carina i ostalih nameta
- svaka zemlja vodi evidenciju o svojim međunarodnim gospodarskim odnosima $\Rightarrow$ detaljno se evidentira uvoz i izvoz svake jedinice roba ili usluga
- ova se evidencija vodi po sektorima, pa razlikujemo trgovačku bilancu, turističku bilancu, uslužnu bilancu itd.
- bilanca može biti pozitivna, negativna i, najpovoljnija, uravnotežena
- ukupna bilanca odnosa s inozemstvom naziva se platna bilanca

510

Osnove ekonomije

- ✿ to je popis svih dugovanja i potraživanja koje ima jedna država prema svijetu
- ✿ aktivnu stranu sačinjavaju potraživanja, koja donose priljev novca, a pasivnu stranu dugovanja prema inozemstvu, koja čine odljev novca
- ✿ svaka bilanca ima četiri dijela ⇒
  - ⇒tekući račun (kretanje roba i usluga)
  - ⇒račun kapitala (tijekovi kapitala)
  - ⇒statističku grešku (nevidljivi tijekovi)
  - ⇒službene transakcije (izravnavanje razlike u prethodnim dijelovima)
- ✿ bilancu, kao račun, je nužno izravnati prije zaključivanja

511

- ✿ iz strukture platne bilance može se ocjenjivati razvijenost neke zemlje ⇒ ako dominiraju stavke izvoza sirovina i radne snage radi se o nerazvijenoj zemlji
- ✿ Samuelson razlikuje sljedeće etape u razvoju zemlje uključene u međunarodnu razmjenu ⇒
  - ⇒mlada i rastuća dužnička zemlja
  - ⇒zrela dužnička zemlja
  - ⇒nova vjerovnička zemlja
  - ⇒zrela vjerovnička zemlja

512

Novi međunarodni gospodarski odnosi

- ✿ osnovane su razne međunarodne organizacije u cilju osiguravanja pogodnosti za slobodnije funkcioniranje međunarodne organizacije
- ✿ među njima ističu se ⇒
- ✿ **Međunarodni monetarni fond** čija je zadaća istaknuta u prvom članku Statuta Fonda ⇒
  - ⇒promicati stabilnost valutnih tečajeva svojih članica,
  - ⇒ širenje i uravnoteženje međunarodne trgovine,
  - ⇒uvođenje multilateralnog sustava plaćanja i
  - ⇒pomoć u otklanjanju neravnoteže

513

- ✿ **Međunarodna banka za obnovu i razvoj** ima za osnovnu zadaću prikupljanje i odobravanje sredstava uz niske kamate, te nuđenje i selekcioniranje projekata ulaganja
- ✿ **Opći sporazum o carinama i trgovini (GATT)** ima zadaću izboriti se za izgrađivanje međunarodne trgovine na ideji klauzule najvećeg povlaštenja, pri čemu se rukovodi sljedećim principima ⇒
  - ⇒princip nediskriminacije
  - ⇒princip zaštite putem carina
  - ⇒princip stalnog smanjenja carina
- ✿ u afirmaciji tih principa održane su tri runde ⇒
  - ⇒ Kenedyjeva runda 1964.-1967. je dovela do smanjenja carina za 35% za 60.000 proizvoda

514

Osnove ekonomije

- ⇒ Tokijska runda 1973.-1979. dovela do smanjenja necarinskih barijera i sniženja carina razvijenih zemalja za 33%
- ⇒ Urugvajska runda 1986.-1995. kojom se dogovaralo eliminiranje nediscipline, zaključenje pravila o uslugama, patentima, autorskim pravima i poljoprivredi
- ✿ u cilju stvaranja povoljnijih uvjeta međunarodne trgovine formirana su i razna udruženja ⇒ **zone slobodne trgovine, carinske unije, zajednička tržišta, gospodarske zajednice itd.**
- ✿ postoje i razne regionalne organizacije koje samostalnu brinu o funkcioniranju udruženja, a najpoznatija je EU

515

- ✿ i nacionalna gospodarstva stvaraju organizacije (najčešće banke) koje promiču njihove subjekte na međunarodnom tržištu, a među njima je najpoznatija Državna banka za financiranje vanjske trgovine u SAD-u
- ✿ spomenute organizacije su stvorile uvjete za liberalizaciju međunarodnih gospodarskih odnosa, ali se nisu u dovoljnoj mjeri distancirale od utjecaja dominantnih gospodarskih subjekata na svjetskom tržištu
- ✿ postojeći međunarodni gospodarski odnosi su neravnopravni i stvaraju gap između razvijenih i nerazvijenih

516

Osnove ekonomije

- ✿ bogati troše milijarde na naoružanje (tzv. militarizacija gospodarstva) dok su siromašni neishranjeni
- ✿ većina stanovništva na svijetu je nezaposlena, živi u uvjetima inflacije, dugovanja, tehnološke zavisnosti, mladi ljudi se raseljavaju itd.
- ✿ krajem 19. stoljeća jaz između razvijenih i nerazvijenih iznosio je 6:1, a krajem 20. stoljeća 41:1
- ✿ učinjeno je više pokušaja u prevladavanju takvog stanja
⇒
- ⇒ u tri navrata Opća skupština Ujedinjenih naroda je raspravljala o ovom problemu i od tada se koristi pojam *Novi međunarodni gospodarski poredak*
- ⇒ formirana su posebna tijela UN-a: FAO koji se brine o razvoju poljoprivrede, UNCTAD koji se brine o ubrzanom razvoju manje razvijenih zemalja, UNIDO koji se bavi usklađivanjem industrijskog razvoja članica

517

- ⇒ formirano je tzv. Brantovo povjerenstvo koje je izradilo izvješće o stanju međunarodnog gospodarstva i dalo prijedloge za njegovo prevladavanje
- ⇒ u Cancunu je održan sastanak šefova država i vlada velikog broja zemalja sa ciljem pronalaženja rješenja za nove gospodarske odnose
- ⇒ pokret Nesvrstanih zemalja je na svojim brojnim skupovima u gospodarskim deklaracijama isticao potrebu i principe stvaranja novog međunarodnog gospodarskog pokreta
- ✿ rezultati ovih nastojanja mogu se svesti na:
  - ⇒ shvaćanje da problem novog svjetskog poretka nije samo gospodarskog karaktera

518

- ⇒ novi poredak ima univerzalno značenje
- ⇒ nužnost zajedništva cijelog svijeta
- ⇒ potreba smanjenja napetosti i porasta povjerenja
- ✿ nažalost, usprkos naporima stvaranja novog poretka on nije nikada zaživio, jer interesi bogatih ipak dominiraju

SVJETSKI GOSPODARSKI TRENDVI

29. predavanje

Osnove ekonomije

- širina i dubina međuzavisnih odnosa unutar svjetskog gospodarstva je danas toliko prisutna da se govori o svjetskom gospodarstvu kao posebnoj cjelini
- jedan od dokaza tako isprepletenih odnosa su i suvremene gospodarske krize koje zahvaćaju većinu pojedinačnih gospodarstava bez obzira na to gdje im je bilo ishodište
- međuzavisnost i isprepletenost nacionalnih gospodarstava moguće je vidjeti i u raznim pojedinačnim gospodarskim radnjama i odnosima
- tako npr. u sferi proizvodnje su mnoge zemlje upućene na inozemnu nabavu pojedinih čimbenika proizvodnje, pa ako takve mogućnosti ne bi bilo, nastupio bi poremećaj u proizvodnom procesu i onoga tko nije mogao kupiti, ali i onoga tko nije mogao prodati takve čimbenike⁵²¹

- zbog međusobne povezanosti takvi bi se poremećaji proširili i na treće zemlje, ali nužno i u sferu razmjene, čime proces ne staje već se prenosi na nova povezana tržišta i u ostale sfere procesa reprodukcije
- dokaze povezanosti nacionalnih gospodarstava vidimo i u međunarodnom kretanju kapitala
- npr. samo u realizaciji jednog zajma povezani su interesi i odnosi najmanje tri zemlje (vjerovnik, dužnik, jamac), a sustavom raznih gospodarskih veza taj se krug širi
- dobro upotrebljen zajam donosi korist svim sudionicima u njegovom lancu, ali dođe li do suprotnog nastat će teškoće za sve sudionike iz zajmovnog odnosa, jer se neće realizirati prava iz tog posla⁵²²

Osnove ekonomije

- dokaz ovoga se manifestira kroz tzv. dužničku krizu u kojoj neki dužnici ne mogu vratiti niti kamate na zajam, a vjerovnici se, pored svih osiguranja, ne mogu naplatiti
- međuzavisnost se može ilustrirati i odnosima bogatih proizvođača i siromašnih potrošača $\Rightarrow$ prvi ne mogu realizirati svoju proizvodnju ako drugi nisu sposobni trošiti (kupiti) proizvedena dobra
- povezanost između nacionalnih gospodarstava ilustrira se i intervalutarnim tečajevima, što se jasno vidjelo kod niza valova devalvacija
- u suvremenim uvjetima međuzavisnost se iskazuje i brigom za stabilnost novca $\Rightarrow$ dokaz tome su česte intervencije centralnih banaka izvanameričkih zemalja u kojima se otkupom dolara utječe na održavanje njegove stabilnosti

523

- o povezanosti i međuzavisnosti nacionalnih gospodarstava svjedoče i svi oblici međunarodne razmjene $\Rightarrow$ pokretljivost čimbenika i rezultata proizvodnje postala je tolika da se posve normalnim smatra npr. investiranje američkog kapitala u europske zemlje i obrnuto
- dokaz tome je rast proizvodnje u nacionalnim i globalnim okvirima baš u razdoblju jačanja povezanosti, a padu proizvodnje u prilikama izoliranosti
- sve spomenuto govori o nastajanju novog stanja svjetskih gospodarskih odnosa, a moglo bi se reći da nastupa era globalnog gospodarstva

524

Osnove ekonomije

- spomenute povezanosti nacionalnih gospodarstava su spontane, jer su se gospodarski subjekti iz raznih zemalja međusobno povezivali sljedeći logiku gospodarskih zakona i svog profita
- međutim, istom cilju vodilo je i svjesno nastojanje sudionika gospodarskih procesa
- u red tih svjesnih radnji spadaju međunarodne gospodarske organizacije i njihova udruženja i agencije
- skupnim nazivom to svjesno nastojanje za povezivanje u svjetsko gospodarstvo nazivamo gospodarskim integracijama
- prema A. Dragičeviću integracija u najširem smislu riječi obuhvaća sve oblike povezivanja u gospodarstvu, počevši od najjednostavnijih oblika poslovne suradnje pa do potpunog spajanja proizvodnih i prometnih djelatnosti u nacionalnim i međunarodnim razmjerima

- temeljni cilj gospodarskih integracija je želja da se stvore udruženja koja će olakšati život članicama pojedinačno i svijetu u cjelini
- taj stav se temelji na Schumanovoj deklaraciji od 09. svibnja 1950. kojom je uspostavljena Gospodarska zajednica za uglj i čelik preteča Europske unije, a koja kaže da se uspostavom navedene Zajednice europske prilike moraju iz temelja izmijeniti, a ta će promjena omogućiti nove zajedničke akcije koje su do sada izgledale neostvarive
- postoje različite klasifikacije integracija, a prema jednoj od njih integracije dijelimo na ⇒
  - ⇒gospodarske integracije – labaviji oblik veza između članica
  - ⇒gospodarske zajednice – čvršći oblik veza među članicama, u kojima članice moraju izgubiti dosta od svoje samostalnosti

Osnove ekonomije

- s obzirom na čvrstinu povezanosti među članicama, moguće je napraviti i sljedeću klasifikaciju:
  - ✚ preferencijalna područja
  - ✚ zone slobodne trgovine
  - ✚ carinske unije
  - ✚ gospodarske unije
- u Europi je najznačajnija integracija Europska unija koja predstavlja zajednicu 25 pretežno razvijenih zemalja ⇒
  - ✚ zemlje osnivači iz 1957. godine – Belgija, Francuska, Italija, Luksemburg, Nizozemska i Njemačka
  - ✚ 1973. godine pristupile su Danska, Irska i Velika Britanija
  - ✚ 1981. godine pristupa Grčka
  - ✚ 1986. godine učlanjene Portugal i Španjolska

527

- ✚ 1995. godine postaju članice Austrija, Finska i Švedska
- ✚ 2004. godine unija se širi najvećim pridruživanjem u povijesti i to s deset novih članica → Cipar, Češka, Estonija, Mađarska, Latvija, Litva, Malta, Poljska, Slovačka, Slovenija
- Europska unija se razvila iz prve poslijeratne europske integracije Europske zajednice za uglj i čelik, a postupnim širenjem 1957. godine dobiva naziv Europska ekonomska zajednica, te Ugovorom iz Maastrichta iz 1992. godine postaje Europska unija
- ambicije unije su stvaranje čvrste zajednice europskih država, a ima i svoj parlament od 1979. godine
- stvorena je i monetarna unija uvođenjem Eura → Euro je jedinstvena valuta Ekonomske i monetarne unije koju je usvojilo 12 zemalja članica Europske unije koje su zadovoljile kriterije

528

Osnove ekonomije

- Danska i Velika Britanija koristile su pravo ostajanja izvan Ekonomske i monetarne unije, a Švedska nije zadovoljila kriterije
- u radu Unije pomažu i njene mnogobrojne organizacije i tijela ⇒ Europski parlament, Europsko vijeće, Sud pravde, Gospodarsko-socijalni komitet itd.
- na azijskom kontinentu postoji više integracija, kao što je npr. ASEAN (Association of South East Asian Nations)
- najznačajnije okupljanje na tom kontinentu vezano je uz Japan, koji ima za partnere Kinu i tzv. azijske tigrove ⇒ Južna Koreja, Hong Kong, Filipini, Tajvan
- azijski gospodarski prostor je izuzetno značajan zbog svojih bogatih prirodnih resursa, žive ljudske sile i radne discipline
- treću veliku grupaciju čini Sjevernoamerička zona slobodne trgovine NAFTA

529

- ona okuplja gospodarstva SAD-a, Kanade i Meksika
- područja Afrike i Latinske Amerika također imaju integracijskih zahvata čiji je cilj olakšanje razmjene robe, rada i kapitala
- međutim, to su siromašna područja i pod velikim su utjecajem svjetskih korporacija i njihovih država što je velika prepreka razvoju tih područja, njihovom uključivanju u svjetske gospodarske tijekove, pa tako i integracije
- integracijski procesi su počeli i na australsko-novozelandskom području gdje je sklopljen sporazum o slobodnoj trgovini CER
- spomenute integracije odnose se na udruživanje unutar pojedinih kontinenata, ali za razliku od njih OECD predstavlja Organizaciju za gospodarsku suradnju i razvoj zemalja članica s raznih kontinenata, koje čine gotovo sve razvijene zemlje

530

- njezin je zadatak da unaprjeđuje međunarodnu trgovinu na multilateralnoj osnovi, da se bori protiv diskriminacije, da se brine o ubrzanom razvoju članica, pomaže zemlje u razvoju itd.
- OECD u stvari predstavlja dokaz globalizacije svjetskog gospodarstva
- istom cilju vodi i Azijsko-pacifička gospodarska kooperacija, APEC, koja okuplja zemlje tog područja s SAD-om, Japanom i Kinom na čelu
- može se zaključiti da integracije doprinose porastu proizvodnje, prometa i potrošnje, ubrzavaju stopu rasta i razvoja, povećavaju standard ljudi, šire prava i slobode, otklanjaju prepreke i zaostalost itd.

531

- potrebno je napraviti razliku između gospodarstva svijeta i svjetskog ili međunarodnog gospodarstva
- gospodarstvo svijeta predstavlja ukupnost svjetskih gospodarstava, njihov zbroj bez obzira na veze među njima
- svjetsko ili međunarodno gospodarstvo predstavlja gospodarstvo svijeta u njegovoj povezanosti i međuzavisnosti
- svjetsko gospodarstvo predstavlja onu vrijednost gospodarstva svijeta koja se ispreplela vezama i odnosima toliko da predstavlja zasebnu kvalitetu, dobiva svoje zakone, odnose i kategorije
- međunarodno gospodarstvo je dinamična kategorija

532

Osnove ekonomije

- upravo već dugo prisutan dinamizam u razvoju proizvodnih snaga je sila koja razbija zatvorenost nacionalnih gospodarstava i otvara put međunarodnom gospodarstvu ⇒ nove tehnologije se ne daju zbiti u nacionalne okvire
- u takvom gospodarstvu temeljna proizvodna sila društva postaje znanost, čime i proizvodni proces postaje znanstveni proces
- u znanstvenoj organizaciji proizvodnje informacija postaje dominantan resurs
- u globalnom gospodarstvu egzistira globalno poduzeće ⇒ proizvodnja je namijenjena globalnom tržištu i surađuje s istim takvim poduzećima iz raznih područja svijeta ⇒ u takvim je poduzećima često uloženi kapital vlasnika iz raznih zemalja (tzv. zajednička poduzeća)

- globalno poduzeće nije anacionalno niti se suprotstavlja lokalnim vrijednostima
- Peter Drucker sumira najznačajnije karakteristike nastupajuće globalizacije ⇒
  - ✚ raste uloga velikih integracija oko kojih se okuplja sve veći broj zemalja
  - ✚ povećava se partnerstvo između međunarodnih gospodarskih subjekata u raznim oblicima djelovanja
  - ✚ dolazi do prestrukturiranja i preoblikovanja gospodarskih organizacija
  - ✚ promjene vlasničkih odnosa
  - ✚ promjene u međunarodnoj gospodarskoj politici

Osnove ekonomije

- dosadašnji učinci gospodarske globalizacije imaju i izvangospodarske vrijednosti:
  - ✚ snaženje jednakosti između učesnika reproduktivskog procesa
  - ✚ humanizacija proizvodnje
  - ✚ brži prijenos znanja s generacije na generaciju čime se umnožava humani kapital
- globalizaciju prate i mnoge slabosti, a najveća joj je mana da je zahvatila tek dio svijeta
- većina proturječnosti suvremenog svijeta nisu proizvod globalizacijskog procesa već su naslijeđene iz ranijih odnosa

535

- potrebno je ukazati na bitne trendove u širenju znanja i njegovoj primjeni u materijalnoj proizvodnji
- znanost je moguće definirati na mnogo načina, ali ovdje ga shvaćamo kao potvrđenu spoznaju o prirodi i društvu, čime ukazujemo na njezinu dinamičnost
- dokaze dinamičnosti znanosti nalazimo u mnogim pronalascima iz kojih je vidljivo da je preokret u proizvodnoj tehnici nastupio tek pred nešto više od 2 stoljeća, a da pravi procvat nastaje pronalascima u posljednjih stotinu godina, od čega posebno treba izdvojiti one koji su se desili iza 2. svjetskog rata
- iz sljedećih podataka je moguće razabrati spomenuto “bujanje” znanosti ⇒

536

Osnove ekonomije

- ✚ procjenjuje se da sad živi i djeluje čak 90% svih znanstvenika u povijesti čovječanstva
- ✚ u razvijenim zemljama ima 20 puta više znanstvenika nego prije 2. svjetskog rata, a 1.000 puta više nego prije stotinu godina
- ✚ broj znanstvenika raste po prosječnoj godišnjoj stopi od 8 do 15%
- ✚ sredinom prošlog stoljeća bio je jedan znanstvenik na 100.000 stanovnika, a danas je jedan znanstvenik na 350 stanovnika
- ✚ više od 90% svih informacija u povijesti čovječanstva prikupljeno je u posljednjih 80 godina, a 50% u zadnjih 20 godina → Akademija znanosti SAD-a godišnje objavi preko 2 milijuna znanstvenih radova

537

- rast znanosti i njezinih informacija je rezultat društvenih ulaganja na što ukazuju i sljedeći podaci ⇒

Ulaganja u znanost i broj istraživača u svijetu (u mlrd. dolara)

godina	ulaganja	istraživači
1962.	66,5	1.200.000
1973.	96,4	2.279.000
1979.	150,0	3.000.000

538

Osnove ekonomije

- razloge takvih skokovitih ulaganja u obrazovanje i znanost treba tražiti u spoznaji o učincima znanosti na sva kretanja u društvu
- prema istraživanju ruskog ekonomiste Strumlina, produktivnost rada u novijem dobu, zahvaljujući uključivanju znanosti u proizvodni proces, godišnje se povećava brže nego ranije u kroz cijelo stoljeće
- moguće je istaći još neke manifestacije primijenjenih znanja ⇒
  - ✚ znanost omogućuje potiskivanje državnog intervencionizma
  - ✚ znanost stvara uvjete za veću autonomiju proizvodnih subjekata
  - ✚ znanost ubrzava izmjenu informacija između sudionika reprodukcijjskog procesa

539

- ✚ znanstvena dostignuća stvaraju mogućnost predviđanja budućih kretanja, a to značajno smanjuje troškove, promašena ulaganja i sl.
- ✚ utjecaj znanosti na tehnički progres je činjenica koja se ogleda u smanjenju žive sile u materijalnoj proizvodnji, olakšavanju rada, smanjenju troškova proizvodnje, porastu produktivnosti rada itd.
- ✚ od znanosti se očekuje da pronade način oblikovanja i učvršćenja novog svjetskog poretka
- ✚ znanost doprinosi reprodukciji i demokratizaciji života i svijeta
- ✚ u znanosti ljudsko sudjelovanje nije ničim ograničeno, za razliku od drugih činitelja
- znanost se bavi i projekcijom svijeta, te svojom kritikom svega što je prevladano i promicanjem novog neminovno vodi napretku

540

Osmišljavanje budućnosti

- u novom tisućljeću potrebno je izgraditi nove odnose, jer su stari odnosi već istrošeni
- u nove se odnose ne može uključiti pojedinačno i odvojeno jer su izrazito povezani i isprepleteni, te nitko ne može ostati po strani
- predviđanja znanstvenika su vrlo različita, ali je kod većine zamjetan optimizam
- najpotpuniju sliku odnosa u suvremenom kapitalizmu dao je američki pisac Lester Thurow u svojoj knjizi “Budućnost kapitalizma”
- sadržaj te knjige je višestruko poučan za sagledavanje naših tranzicijskih procesa koji su po definiciji usmjereni na traganje za novim modelom

541

- u svakom traženju nepoznatog javljaju se mnoge dileme i nepoznanice ⇒
  - ✚ odnosi globalnog i nacionalnog
  - ✚ spontanog i usmjeravajućeg
  - ✚ društvenog i državnog
  - ✚ privatnog i javnog
  - ✚ hijerarhijskog i suradničkog itd.
- Thurow ističe brojne suprotnosti našeg vremena ⇒
  - ✚ rast nejednakosti
  - ✚ pad realnih nadnica
  - ✚ nezaposlenost
  - ✚ bujanje lumpenproletarijata

542

Osnove ekonomije

- ✚ raspad klasične obitelji
- ✚ izmjene u položaju srednje klase
- ✚ promjene u gospodarskoj strukturi
- ✚ povećano učešće starijeg stanovništva u distribuciji dohotka
- prema Thurowu suvremena gospodarska kretanja obilježava pet tektonskih gospodarskih ploča:
  - ✚ raspad komunizma
  - ✚ tehnološki pomak prema industriji znanja
  - ✚ ubrzane demografske promjene
  - ✚ globalno gospodarstvo
  - ✚ nestanak dominantne gospodarske, političke i vojne sile

543

- padom komunizma nastaje nova gospodarska geografija
- pad komunizma je imao utjecaja na zemlje trećeg svijeta jer su one dugo oponašale mnoge mjere gospodarske politike komunističkih zemalja ⇒ slabljenjem komunizma dolazi do napuštanja politike supstitucije uvoza, a to znači otvaranje prostora tržišnim zakonitostima
- pad komunizma imao je utjecaja i na razvijene zemlje tržišnog gospodarstva ⇒ nestala je ideološka opasnost od komunizma, a time i jedan dio izazova

544

Osnove ekonomije

- industrija znanja mijenja redoslijed značaja čimbenika proizvodnje $\Rightarrow$ prirodno bogatstvo i kapital prepuštaju vodeću poziciju znanju
- novo vrijeme vidi bogatstvo u znanju pa se proizvodnje lociraju tamo gdje ima znanja $\Rightarrow$ npr. Argentina i Čile su zemlje bogate prirodnim resursima koje su prije stotinjak godina bile i gospodarski razvijene, za razliku od Japana, a danas Japan sa svojim znanjem i bez prirodnih resursa je jedan od najrazvijenijih zemalja svijeta dok su Čile i Argentina veliki gospodarski problemi
- tako dominantna uloga znanja kao čimbenika proizvodnje relativizira utjecaj ostalih čimbenika
- znanje treba njegovati i stalno obnavljati

545

- demografske probleme svijeta prati više značajki kao što su $\Rightarrow$
  - ✚ nesklad rasta pučanstva i proizvodnje, posebno u nerazvijenim dijelovima svijeta,
  - ✚ intenzifikacija premještanja ljudi i
  - ✚ starenje stanovništva, posebno u razvijenom svijetu
- Thurow ističe svoju bojazan da nijedna količina napora unutrašnje organizacije niti vanjske pomoći ne može prevladati visoku stopu rasta stanovništva
- posljedice imigracije mladog i obrazovanog stanovništva u bogate zemlje su višestruke, kako u zemljama iz kojih odlaze, tako i u zemljama u koje dolaze, gdje se stvaraju brojni antiimigracijski pokreti
- starenje pučanstva opterećuje aktivno stanovništvo jer ono snosi teret izdataka za mirovine i razna socijalna davanja koja prima neaktivno stanovništvo

546

Osnove ekonomije

- globalno gospodarstvo Thurow označava kao stanje u kojem se po prvi put u povijesti može sve proizvesti i prodati bilo gdje
- u procesu nastajanja globalnog gospodarstva posebno mjesto pripada regionalnim trgovačkim blokovima
- na žalost, proces regionalnih udruženja je opterećen mnogim suprotnostima koje proizlaze iz različitog stupnja razvoja članica, nacionalnih posebnosti i zatvorenosti, pomanjkanja političke volje i sl.
- tamo gdje postoji manje razlika udruženja su bliže uspjehu kao što prikazuje primjer Europske unije iako je i ona opterećena brojnim političkim problemima
- Thurow ističe potrebu stvaranja novog svjetskog trgovačkog poretka, te novog ustrojstva međunarodnih gospodarskih organizacija da bi mogle biti u službi globalnog gospodarstva koje je u interesu svih, a ne samo privilegiranih

547

- jedan od problema suvremenog gospodarstva je nestanak lidera, odnosno dominantne svjetske gospodarske sile
- ranije, u bipolarnom svijetu, pozicije lidera imale su Rusija i SAD
- padom komunizma taj se bipolarizam također raspao
- Rusija je izgubila svaku političku i gospodarsku moć, no primijenio se i položaj SAD-a $\Rightarrow$ zbio se relativan pad snage američkog gospodarstva u odnosu na druge koji su postali snažni i moćni, npr. Europska unija koja je postala prvo svjetsko tržište
- “kralj je umro, ali se novi još nije rodio”
- objektivno, SAD je jedina zemlja koja ima uvjete koji se traže za poziciju vodstva, dok Japan i Europska unija toj poziciji još nisu dorasli

548

- manifestacije suvremenih procesa se ogledaju u $\Rightarrow$
  - ✦ nastajanju novih odnosa u raspodjeli
  - ✦ ukroćenoj inflaciji
  - ✦ neravnoteži u razmjeni
  - ✦ novim oblicima manifestacije krize
  - ✦ pojavi vjerskog fundamentalizma i etničkog separatizma
  - ✦ odnosima demokracije i kapitala

549

- u zaključku je moguće konstatirati $\Rightarrow$
  - ✦ nema opasnosti za opstanak kapitalizma
  - ✦ kapitalizam je suočen s opasnošću stagnacije
  - ✦ postojeći kapitalizam se mora odlučiti na promjene
  - ✦ stari sustav kapitalizma je prošlost
  - ✦ novi je sustav kapitalizma nepoznanica
  - ✦ svaka nepoznanica, pa i ova, mora se otkriti, pri čemu Thurow ističe kako je Columbo uspio zato što je uložio napor da zaplovi u pravcu u kojem nitko ranije nije zaplovio, unatoč jakom otporu svoje sredine

550

HRVATSKA U NOVIM GOSPODARSKIM PROCESIMA

30. predavanje

- Hrvatsku zanima kakva je njezina pozicija u budućnosti kapitalističkog sustava za čiju se sudbinu ponovo vezala
- potrebno je ukazati na neke hrvatske trendove koji jesu ili nisu u suglasnosti s istim procesima u svjetlu s Thurow-ovom analizom suvremenog kapitalizma
- naznačit će se samo neke od hrvatskih karakteristika, odnosno neke tendencije naših gospodarskih kretanja ⇒

- **Hrvatska se suočava s pojavom rasta imovinske nejednakosti**
- njezina je specifičnost u tome što je pretežno nastala u ratnim prilikama u kojima se, najčešće, obuzdava tržišni mehanizam i zamjenjuje ga državna regulativa
- **pad nadnica u Hrvatskoj** se izvodi iz posljedica ratnog stanja koje je nametnuto Hrvatskoj i utoliko je razumljiva
- međutim, postoje i neki drugi razlozi pada nadnica, a tu je moguće ubrojiti imovinsko raslojavanje, umrtvljenost gospodarstva radi nepostojanja strategije razvoja, politiku provođenja privatizacije itd.

553

- **nezaposlenost u Hrvatskoj** je veliki problem, a ono što najviše zabrinjava je njezin tretman
- u cilju umanjenja problema političari se koriste sumnjivim metodologijama mjerenja nezaposlenosti kako bi se dobio što manji postotak nezaposlenog stanovništva
- ovo ukazuje na nespремnost voditelja gospodarske politike da shvate veličinu problema
- **beskućništvo postoji i u Hrvatskoj**, ali je još uvijek veličina tog problema nejasna zbog velikog broja prognanika i izbjeglica, nakon čijeg potpunog zbrinjavanja će se tek moći utvrditi pravi broj hrvatskih beskućnika

554

- **raspad klasične obitelji se može vidjeti i u Hrvatskoj,** u čemu je opet rat igrao veliku ulogu
- jedan dio brakova je propao i zbog različite vjerske i nacionalne pripadnosti supružnika koja je u ratnim uvjetima često bila i presudna
- hrvatska specifičnost u ovom problemu je i pokušaj obnavljanja obiteljskih vrijednosti propagiranjem “vraćanja na staro” što nije moguće uskladiti s analizom novog kapitalizma
- evidentan je i **nestanak srednje klase u Hrvatskoj**
- to dokazuje pad životnog standarda slojeva društva iz kojih se srednja klasa regrutirala (liječnika, sveučilišnih profesora, inženjera, odvjetnika itd.)

555

- **promjena gospodarske strukture u Hrvatskoj je** izrazita
- neke su industrije gotovo nestale, a neke tek vegetiraju
- nasuprot tome je ojačala uloga trgovine
- hrvatske prilike karakterizira i starenje stanovništva do čega je došlo velikim dijelom zbog rata (mnogo mladih je nastradalo ili nestalo u ratu, a brojni su napustili Hrvatsku)
- sljedeće tablice jasno pokazuju stanje hrvatskog stanovništva ⇒

556

Osnove ekonomije

Projekcija pučanstva Hrvatske (bez migracije) po dobnim skupinama, usporedba 1991. i 2021. godine

Dobna skupina	Razlika zastupljenosti pojedine dobne skupine u ukupnost pučanstvu
do 14 godina	- 17%
od 15 do 64 godine	- 12%
65 i više godina	+ 28%

Projekcija broja i starosti pučanstva Hrvatske za 1998. i 2050. godinu

godina	broj stanovnika	prosječna starost	do 14 godina	15-64 godine	65 i više godina
1998.	4,2 mil	39,2	17,5%	66%	16,5%
2050.	3,3 mil	48,5	13%	54%	33% ⁵⁷

● dakle, sve suprotnosti koje Thurow vidi u kapitalizmu postoje i u hrvatskim prilikama, ali nastaju u specifičnim uvjetima

● obilježja hrvatskih procesa se ogledaju u ⇒

▣ padu komunizma

▣ neshvaćanju uloge znanja

▣ demografskim procesi

▣ odnosu prema globalnom

▣ korektnim odnosima sa svima

Osnove ekonomije

- **pad komunizma** odvijao se i na hrvatskom području
- međutim, dosadašnja kretanja u hrvatskom društvu daju naslutiti da dobri režiseri rušenja komunizma nisu jednako dobro osmislili i građenje u kapitalizmu
- **hrvatski stav prema stvaralačkom znanju** je verbalno pozitivan, no u stvarnosti najčešće nije realiziran kao takav
- teret znanstvene tektonske ploče nije Hrvatsku dovoljno pritiskao, jer bi u suprotnom znanje bilo cjenjenije
- više bi se uvažavali graditelji novog nego rušitelji starog

559

- **demografski procesi u Hrvatskoj** su vrlo intenzivni, posljedice čega su vrlo velike
- izmijenjeni su ruralni i urbani prostori
- ruralni prostori su u ratu napušteni i devastirani i tako onemogućeni u obavljanju svoje gospodarske i bilo koje druge funkcije sela i periferije
- nagli priljev pučanstva u gradove izazvao je velike probleme u pitanjima smještaja, prehrane, školovanja i osiguravanja osnovnih uvjeta života pristiglom stanovništvu
- tom unutrašnjem kretanju treba dodati i vanjsko $\Rightarrow$ zbog rata je došlo do znatnog odljeva radnosposobnog stanovništva u inozemstvo

560

Osnove ekonomije

- **Hrvatsko uključivanje u globalno gospodarstvo** je više rezultat spontanosti nego namjere
- kad se radi o bilo čemu globalnom, društvu ili gospodarstvu, kod Hrvata je prisutna pojačana doza odbojnosti
- ne bi se smjelo zaboraviti da proces globalnog počinje od susjeda, jer nam nitko neće vjerovati da smo valjan partner ako izbjegavamo susjeda bez obzira na to što nam je možda i odbojan
- put u globalno nije gladak, već trnovit
- kad je riječ o nestanku vodeće svjetske sile, za malu zemlju kakva je Hrvatska jedino ispravno pravilo može biti – korektno sa svima

561

Neke tendencije hrvatskih gospodarskih kretanja

⇒ izbor modela razvoja

- nestankom rata stvoreni su uvjeti da se hrvatsko društvo konačno očituje o tome kakav gospodarski model želi
- naravno, i hrvatska budućnost leži u novom modelu kapitalizma, za kojeg trebaju odgovarajuće ideje, njihovi nositelji, te nova gospodarska kretanja
- sve to Hrvatska ima potencijalno, odnosno resursi su vrlo izdašni, ali realna kretanja nisu obećavajuća

⇒ nepoticajno imovinsko raslojavanje

- teorijski i praktično dokazano je da nestimulativno imovinsko raslojavanje predstavlja smetnju homogenizaciji društva

562

Osnove ekonomije

- stoga, ako se teži novom kapitalizmu, ekonomija raspodjele mora sve više biti rezultat društvenog konsenzusa, a ne odluka političara koji trenutno odlučuju o tom pitanju
  - ako Hrvatska želi ući u procese novog kapitalizma, mora mijenjati odnose koji su doveli do navedene imovinske diferencijacije
- ⇒ politika novca u službi razvoja
- nositelji hrvatske gospodarske politike uspjeli su obuzdati inflaciju → kuna je već godinama relativno stabilna
  - međutim, stabilnu kunu prati niz negativnih makroekonomskih pokazatelja → skromna stopa rasta, povećanje nezaposlenosti, neiskorištenost kapaciteta, izvoz stagnira, a uvoz raste itd.
  - iz teorije i prakse inflacije je poznato da je opasno obuzdavati inflaciju, a umrtviti gospodarstvo

563

- moguće je da upravo stabilna kuna pogoduje u Hrvatskoj vladajućoj filozofiji trgovine, a smeta filozofiji proizvodnje
  - dakle, politika cijena, tečajeva i ostalog mora biti u funkciji gospodarskog rasta, a ne njegovog stagniranja, jer to ne vodi novom kapitalizmu
- ⇒ odnos prema fundamentalizmu
- ovdje se pod fundamentalizmom podrazumijeva svako netolerantno i isključivo nametanje svoga, a negiranje tuđeg, s tim da je klasični fundamentalizam organiziran, a moderan fundamentalizam najčešće je spontan
  - i u našoj sredini se ponekad mogu susresti stavovi koji imaju primjese fundamentalizma te bi organizirano trebalo onemogućiti svaku radnju i ponašanje koje ima bilo kakvu naznaku fundamentalizma

564

Osnove ekonomije

⇒ država i demokracija

- naša država se nije uspjela dovoljno profilirati kao zajednica građana
- represivne funkcije su još uvijek dosta naglašene, a na putu prema novom kapitalizmu te funkcije moraju slabiti, a jačati moraju one koje se brinu za dobrobit svakog člana društva
- naš se demokratski sustav izražava kroz djelovanje političkih stranaka čija struktura nije razvedena iako su mnogobrojne
- izostaju razmišljanja o nužnim korekcijama u djelovanju tržišnog mehanizma
- inače, opasno je dozvoliti da se politička i gospodarska moć isprepletu, što nije za podcijeniti ni u Hrvatskoj⁵⁶⁵

⇒ znanje u službi čovjeka

- u Hrvatskoj često dominira odlučivanje na kratku stazu, što je u suprotnosti s novim vizijama koje preferiraju razmišljanju u dužim intervalima
- novi odnosi zahtijevaju i općedruštvenu kontrolu nad obrazovanjem, te brigu o poticanju talenata, ali u Hrvatskoj se vidi tendencija kojom obrazovanje sve više postaje briga pojedinca
- isto tako, novi odnosi podrazumijevaju što širi krug aktivnih sudionika u odlučivanju i realizaciji poslova i zadataka, ali i u ovom segmentu hrvatska kretanja su u suprotnosti s novim odnosima

Osnove ekonomije

⇒ Hrvatska je dio svijeta

- u Hrvatskoj je temeljni problem izabrati nositelje posla koji, osim znanja, moraju imati i visoke moralne i istinske domoljubne vrijednosti
- Hrvatska je tek na periferiji, ali baš zbog toga je potrebno promatrati naše stanje u svjetlu širih događanja
- dio smo svijeta i to onaj zavisni dio → sami ne možemo čak i da to hoćemo
- nužno se moramo organizirati u “ubaciti u jureći vlak novog svijeta, novog kapitalizma”

567